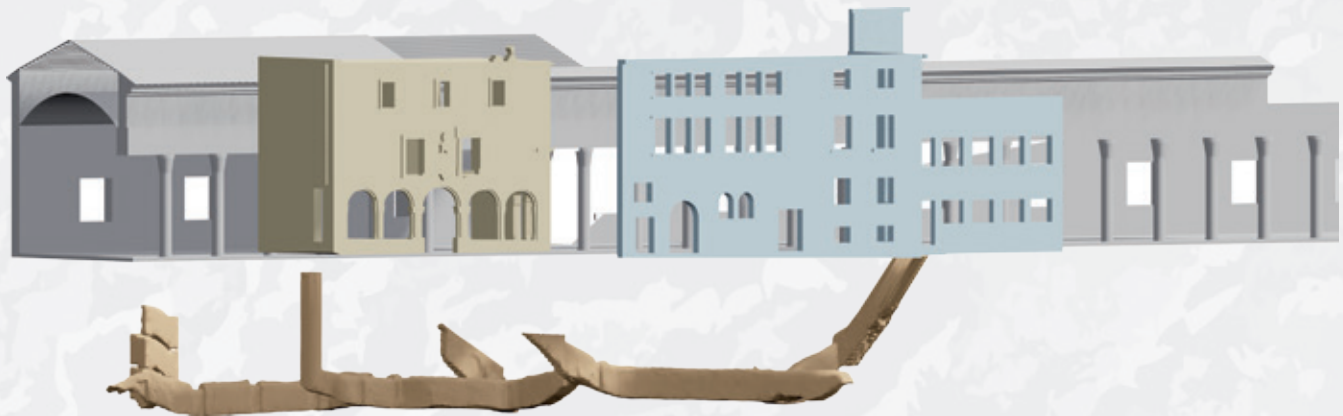

TARRACRÒPOLIS

Un viatge de 2.000 anys d'història

JOSEP MARIA MACIAS SOLÉ I ANDREU MUÑOZ MELGAR (EDS.)

TARRACRÒPOLIS

Un viatge de 2.000 anys d'història

Editors: Josep M. Macias Solé i Andreu Muñoz Melgar.

Autors: Josep M. Brull Alabart; Diana Gorostidi Pi; Josep M. Macias Solé; Lluís M. Moncunill Cirac; Andreu Muñoz Melgar; Andreu Muñoz Virgili; Míriam Ramon Mas i Immaculada Teixell Navarro.

Edició: Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Museu Bíblic Tarraconense i Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Imatge portada: Iván Fernández Pino.

Infografia i restitucions 3D: Josep M. Puche Fontanilles i Iván Fernández Pino.

Imatges: Geza Alföldy (calc grafiti fig. 48); Arxiu MBT (figs. 4 i 62); Arxiu MDT (fig. 45); Elperfilbueno (figs. 1, 2, 43 i 44); Miquel Àngel Colet Menasanch (figs. 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59 i 60); Sílvia Fibla Reverté (figs. 12, 14 i 16); Santiago Grimau Ferré (figs. 11 i 18); Josep M. Macias Solé (p.6, figs. 26, 28, 30, 45, 46, 47, 48, 55 i 63); Andreu Muñoz Melgar (figs. 3, 5, 8, 9, 56, 61 i p. 65); Josep M. Puche i Iván Fernández (figs. 6, 10, 13, 21, 22, 25, 27 i 49); Míriam Ramon Mas (figs. 15, 17, 19, 20, 29 i p. 66); Immaculada Teixell Navarro (figs. 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70 i 71); H. Vallvé (figs. 23 i 24) i Francesc Virgili Novel (pp. 59, 60, 61 i 62) Tarragona antiga (p. 64).

Equip de traducció: Luis J. Baixauli (castellà); Fraser McFadyen (anglès).

Equip de suport museogràfic: Josep M. Brull Alabart; David Cáceres Muzo; Llorenç Carricondo Martínez; Magda Domènech Jordà; Pilar Domènech Jordà; Joan Borràs Estrem; Rosa Ferré Rovira; Josefina Folch Sabaté; Joaquim Galià Romaní; Bruno Gallart Pardo; Andrés González Ramos; Dolors Iglesias Torrellas; Paco Roca Simón; Jordi-Lluís Rovira Canyelles; Joan Solé Porta i Andreu Ximenis Rovira.

Disseny i maquetació: Impremta Torrell.

© **D'aquesta edició:** Institut Català d'Arqueologia Clàssica, Museu Bíblic Tarraconense i Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

© **dels textos:** els autors.

© **de les fotografies i il·lustracions:** els autors o propietaris.

ISBN: 978-84-949747-8-6

Dipòsit legal: T 212-2022

DOI: 10.51417/tarracropolis

Una publicació coeditada per:

Amb la col·laboració de:

ÍNDEX

Introducció.....	4
<i>Josep M. Macias Solé i Andreu Muñoz Melgar</i>	
1. Tarracròpolis: dos mil·lennis d'evolució de l'acròpolis de Tarragona.....	7
<i>Josep M. Macias Solé i Andreu Muñoz Melgar</i>	
2. L'evolució arquitectònica de la Casa dels Concilis, seu del Museu Bíblic Tarraconense.....	15
<i>Andreu Muñoz Virgili</i>	
3. L'evolució de l'acròpolis de Tarragona a través dels gravats històrics.....	25
<i>Josep M. Brull i Alabart i Míriam Ramon Mas</i>	
4. De temple romà a catedral. L'evolució d'un espai a través de les maquetes.....	31
<i>Míriam Ramon Mas</i>	
5. Vint-i-tres segles d'evolució de l'acròpolis de Tarragona a través de l'epigrafia.....	35
<i>Diana Gorostidi Pi, Lluís M. Moncunill Cirac i Andreu Muñoz Melgar</i>	
6. La moneda com a testimoni de l'evolució de l'acròpolis de Tarragona.....	53
<i>Immaculada Teixell Navarro</i>	
7. Panorama historiogràfic de l'evolució de l'acròpolis de Tarragona (Desplegable).....	
8. Per saber-ne més (Recursos en línia i bibliografia).....	67
Traduccions: castellà i anglès.....	69

INTRODUCCIÓ

El Museu Bíblic Tarraconense té la seva seu a l'anomenada Casa dels Concilis al costat de la catedral de Tarragona. L'edifici constitueix un singular "palimpsest arquitectònic" paradigma del fenomen de les transformacions urbanes de les ciutats mediterrànies. L'equipament museístic disposa, des del 14 de desembre de 2020, d'un nou espai interpretatiu destinat a explicar l'evolució històrica de l'acròpolis de Tarragona. Aquest, esdevé una eina eficaç per explicar el fenomen de transformació topogràfica i urbanística d'una ciutat històrica que tingué, dalt del seu turó costaner, l'epicentre polític i religiós d'una capital provincial romana i, més endavant, de la Seu metropolitana i primada de l'Església hispana. És un nou equipament que complementa la visita del Museu Bíblic i del centre històric de Tarragona. També pretén impulsar la disseminació del coneixement científic al posar a l'abast els resultats de les investigacions científiques que durant aquests darrers vint anys han ocupat l'atenció de l'equip d'investigació.

El projecte ha estat liderat per l'Institut Català d'Arqueologia Clàssica i el Museu Bíblic Tarraconense sota la co-direcció de Josep M. Macias Solé (ICAC) i Andreu Muñoz Melgar (MBT/ICAC). La iniciativa ha estat vinculada a quatre projectes científics: El primer és «Tarracròpolis: un viaje científico de 2.000 años de Historia» finançat per la Fundación Española de Ciencia y Tecnología (FECYT); dos més s'emmarquen en projectes quadriennals de recerca en matèria d'arqueologia i paleontologia de la Generalitat de Catalunya amb els títols «Excavacions a l'entorn de la Catedral de Tarragona, II Fase» i «Projecte de Recerca Arqueològica al Recinte de Culte de la seu del *Concilium Prouvinciae Hispaniae Citerioris*. Tarragona (Tarragonès)». L'últim amb finançament de MINECO-Proyectos I+D es va titular «Parámetros analítico-evolutivos de las técnicas constructivas del noreste de la Tarraconense en época tardoantigua: homogeneización, criterios de representación y calibración».

En la part museogràfica ha col·laborat el Museu Diocesà de Tarragona cedint algunes peces de la seva col·lecció, el Museu Sefardí de Toledo i s'ha comptat amb el finançament de diferents institucions: Consell Comarcal del Tarragonès, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, la Fundación Española para la Ciencia y la Tecnología (FECYT) (Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades), la Diputació de Tarragona, la Fundació Privada Mútua Catalana i el Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers d'Edificació de Tarragona. El nostre agraïment a totes aquestes institucions i a les persones que han ajudat a fer possible aquest projecte.

En la realització d'aquest llibre volem agrair, especialment, la col·laboració generosa dels autors dels estudis que configuren aquesta edició. També l'ajuda de la Sra. Lurdes Malgrat Escarp, directora dels Serveis Territorials del Departament de Cultura a Tarragona, del Sr. Iván Fernández Pino, arquitecte i arqueòleg, de la Sra. Karen Fortuny Mendo, arqueòloga de l'ICAC, del Sr. Jordi Granell March, arquitecte del Consell Comarcal del Tarragonès, del Dr. Josep M. Pucho Fontanilles, arqueòleg de l'ICAC, del Sr. Miquel Àngel Colet Menasanch, responsable de les TIC de l'ICAC i de la Sra. Sílvia Fibla Reverté, arqueòloga.

La publicació «Tarracròpolis: un viatge de 2.000 anys d'història» ha recollit els continguts, les peces museístiques, les imatges, les reconstruccions arquitectòniques i un conjunt de reproduccions en 3D que formen part de l'espai d'interpretació. És una edició que se suma a dos publicacions més: «*Praesidium, Templum et Ecclesia. Les intervencions arqueològiques a la Catedral de Tarragona (2010-2011)*» (2012) i «*Amphiteatrum, Memoria Martyrum et Ecclesiae*» (2013). Aquesta trilogia és resultat de la convicció dels seus autors d'impulsar una eina de transferència del coneixement combinant investigació i museografia amb l'ajut de persones, administracions i entitats que estimen el patrimoni i l'entenen com un actiu indispensable per a la formació integral de la societat.

Josep M. Macias Solé i Andreu Muñoz Melgar (eds.)

TARRACRÒPOLIS: DOS MIL·LENNIS D'EVOLUCIÓ DE L'ACRÒPOLIS DE TARRAGONA

1

Josep M. Macias Solé
(Institut Català d'Arqueologia Clàssica)

Andreu Muñoz Melgar
(Museu Bíblic Tarraconense / Institut Català d'Arqueologia Clàssica)

Tarragona s'ubica sobre un promontori al costat del mar Mediterrani, des d'on es divideixen les terres del Camp de Tarragona i les serralades que l'envolten (**fig. 1**). S'infereix que en la seva acrópolis, en el segle III aC, el general romà Cneu Corneli Escipió construï un campament militar per fer front als cartaginesos, rivals de Roma pel control del Mediterrani Occidental.

En el segle I dC, Tàrraco ja era capital de la Hispània Citerior. Amb un urbanisme imponent s'erigí, a l'acròpolis, el recinte de culte imperial presidit pel Temple d'August (**fig. 2**). En aquest àmbit, tota la Província, havia de retre culte als emperadors divinitzats.

El Temple fou construït en la primera meitat del segle I dC. En la segona meitat d'aquest segle, el recinte s'engrandí amb una gran plaça porticada de dues hectàrees. En els pòrtics s'obrien cambres destinades al culte. Restes visibles d'aquestes les veiem al claustre de la Catedral o en una de les sales del Museu Bíblic. Una gran aula, a la manera d'un temple, fou ubicada a l'extrem de la plaça. Part de les seves estructures es conserven dins de la Catedral.

Amb l'oficialització del cristianisme a partir de l'any 380, el recinte de culte imperial va anar perdent la seva funció religiosa. Les seves estructures perduran fins a mitjan segle V. Possiblement, l'espai es va transformar en conjunt episcopal amb la Catedral, el baptisteri i els espais de residència i d'administració del bisbe. La investigació planteja com a hipòtesi que s'hauria aprofitat la gran aula del recinte de culte per situar la basílica catedralícia.

A la seu del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, són visibles restes arquitectòniques d'aquest període visigòtic. Hipotèticament aquestes estructures es relacionen amb el palau del bisbe. El Temple d'August, al mig de la plaça, fou desmuntat per reciclar i vendre els seus materials i així urbanitzar aquest sector.

Amb la incursió àrab i berber, a inicis del segle VIII, la ciutat inicià un procés de decadència i progressiu abandonament. És un període fosc i mal conegut. La ciutat perdé la seva estructura urbana i institucional deixant pas, possiblement, a un nucli mínimament poblat i amb una certa presència militar andalusí.

1▼

2▼

L'any 1091, el Papa Urbà II restaurà la seu episcopal de Tarragona en la figura del bisbe de Vic, Berenguer Sunifred de Lluçà, d'acord amb una butlla pontifícia que es conserva a l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona. Però la presa de la ciutat no cristal·litzà fins al segle XII, per iniciativa de l'arquebisbe Oleguer i l'acció militar del cavaller Robert d'Aguiló.

L'arquebisbe Bernat Tort, successor de sant Oleguer, a mitjan segle XII, fixà la seva residència a Tarragona sent determinant en la planificació de l'urbanisme de la ciutat medieval. Una maqueta ambientada en el segle XIV, situada al Museu d'Història de Tarragona, ens permet veure el resultat de l'evolució urbanística en època medieval (**fig. 3**).

Així, en el segle XII, la ciutat estava cenyida per la muralla romana i tancava pel sud aprofitant les restes del mur romà que separava els antics espais del fòrum provincial i el circ romà. Avui les restes d'aquest mur, són visibles en la línia dels carrers d'Enrajolat i dels Ferrers. El traçat urbà s'havia planificat ortogonal, ben ordenat. Moltes edificacions aprofitaren les grans estructures arquitectòniques dels recintes i edificis romans.

La Catedral s'erigí en l'espai central de l'antic recinte de culte imperial. Les obres van ser iniciades a finals del segle XII. L'orientació de la Catedral fou la mateixa que la del recinte de culte: nord-est. Això fou donat per dos motius: el primer perquè la seu medieval s'assentà, en part, sobre la llosa de fonamentació

3 ►

de l'antic Temple d'August que, actualment, es troba sepultada a poc més d'un metre de profunditat del paviment actual de la Catedral. El segon motiu és perquè la construcció del claustre aprofità els murs de l'angle nord-occidental del recinte de culte imperial.

Les mides de la Catedral foren impressionants al ser dissenyada amb 100 metres de llarg en una ciutat que només tenia una longitud d'uns 450 metres (figs. 4 i 5). Era un signe visible de la restauració d'una de les esglésies més antigues dels regnes hispànics amb rang de metropolitana i primada. La Catedral fou consagrada l'any 1331 per l'arquebisbe Joan d'Aragó, fill de Jaume II el Just.

En el sector nord-oriental de la Catedral, es desenvolupà l'espai cementiri, amb la capella funerària de Santa Tecla la Vella, datada entorn els inicis del segle XIII. Al costat oriental de la Catedral, s'aixecava el Castell del Patriarca, residència de l'arquebisbe. Fou iniciada la seva construcció al segle XII i els diferents arquebisbes romangueren en aquest castell fins al segle XVI.

Al costat del Castell del Patriarca s'alçava l'edifici de la Cúria del Vicariat, centre administratiu de l'Església de Tarragona. Part de les restes d'aquest conjunt foren aprofitades per l'edifici de la Casa dels Concilis, seu del Museu Bíblic. L'edifici de la Cúria del Vicariat fou construït utilitzant les estructures arquitect-

4 ▶

5 ▶

tòniques de l'antic recinte de culte romà en aquest sector. En el segle XIV, en aquesta cúria o consistori eclesiàstic, el Vicari General prenia jurament als ciutadans que eren designats per sortejar els cònsols de la ciutat.

L'edifici tenia accés principal a una plaça pública que ja apareix documentada en el segle XVI amb el nom del «Consistori». Aquesta plaça posava en comunicació el Castell del Patriarca, la Cúria i una entrada lateral a la Catedral, que s'obria on actualment es troba la capella de Santa Tecla (**figs. 6 i 7**).

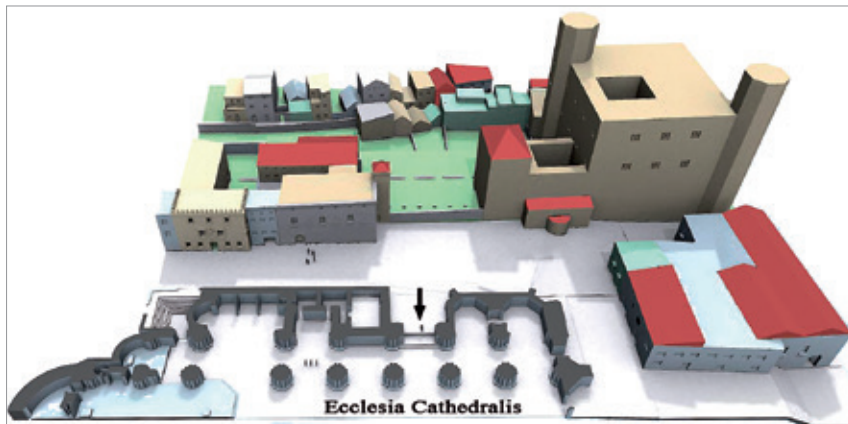
Al costat de l'edifici de la Cúria del Vicariat s'aixecava l'Hospital de la Seu, destinat als veïns i veïnes pobres de la ciutat. Aquest hospital va ser creat en el segle XII. A partir de 1464 es rehabilità i s'hi va afegir l'hospital de la ciutat. El nou hospital es posà sota la invocació de Santa Tecla. Actualment és la seu del Consell Comarcal del Tarragonès.

En el sector occidental de la Catedral, s'alçava una fortalesa vinculada a la canongia. Integrava l'actual Torre de l'Arquebisbe, aleshores titularitat del Paborde des de la segona dècada del segle XIV, que era el canonge que administrava les rendes i representava al Capítol Catedralici.

En aquest sector també es conserva la capella de Sant Pau, datada al segle XIII, i que fou per a ús exclusiu dels canonges malalts i xacrosos que eren atesos pel canonge infermer ajudat pels capellans infermers. La capella s'ubica a l'interior de l'edifici del Centre Tarraconense el Seminari.

L'acròpolis va acollir altres construccions religioses com l'església de Sant Llorenç del segle XII i de la que avui és titular el Gremi de Pagesos. La seva aparença actual és la suma del temple gòtic del segle XIV i de la remodelació obrada per l'arquitecte renaixentista Pere Blai al segle XVI.

6 ▼

7 ▼

I és que el segle XVI fou una centúria favorable donada la bona situació econòmica de la ciutat i els brillants pontificats dels arquebisbes d'aquest moment com Gaspar Cervantes, Antoni Agustí o Joan Terés. S'impulsaren noves obres públiques, es constituí la Universitat, es milloraren les defenses de la ciutat, la renovació d'edificis i la introducció del Renaixement en el territori.

L'any 1572, el cardenal Cervantes va habilitar l'antic Castell del Paborde com a nou Palau Arquebisbal, on es fixà la residència dels arquebisbes fins a dia d'avui.

També en el segle XVI, l'any 1584, l'edifici de la Cúria del Vicariat, avui Casa dels Concilis, guanyà una planta i es transformà en arxiu per custodiar els documents i protocols de la província eclesiàstica Tarraconense i dels seus concilis. D'aquí el nom de l'edifici. Complí la funció d'arxiu fins a la Guerra del Francès.

Pocs anys abans, el 1562, es començà a projectar l'edifici de l'anomenada Casa dels Orfes, ocupant part de l'hort del Castell del Patriarca i al costat de l'actual Casa dels Concilis. Al desaparèixer aquesta edificació, el seu espai ha estat ocupat per mans privades.

Entre els segles XVI i XVIII la Catedral es va veure enriquida per noves capelles renaixentistes i barroques com la del Santíssim Sagrament o la de Santa Tecla. Aquesta última implicà l'abandó de l'antic accés lateral del temple.

Entretant, l'Església vengué l'edifici de l'antic Hospital de Santa Tecla per bastir el nou centre hospitalari a la Rambla Vella de Tarragona, on actualment encara presta el seu servei.

L'acròpolis de Tarragona visqué, com altres indrets, les vicissituds històriques dels segles posteriors. Patí especialment l'episodi de la Guerra del Francès, a inicis del segle XIX. La ciutat fou sotmesa a un terrible setge l'any 1811. L'episodi final de resistència als exèrcits napoleònics va tenir lloc al Pla de la Seu. Un cop presa la ciutat, els soldats la saquejaren brutalment durant tres dies.

Després de dos anys d'ocupació, l'any 1813, les tropes franceses es retiraren de Tarragona dinamitant diferents edificis i estructures. A l'acròpolis es destruï el Castell del Patriarca i el Palau Arquebisbal.

Acabada la guerra, aquests edificis que havien configurat una part del perfil de la ciutat foren demolits. El Palau Arquebisbal fou refet en estil neorenaixentista, tal com el veiem a l'actualitat (**fig. 8**).

8 ▼

A finals de segle XIX van ser construïts nous edificis a l'acròpolis: amb llenguatge historicista, el Seminari Pontifici de Tarragona i de factura modernista, l'Escorxador de Tarragona, avui rectorat de la Universitat Rovira i Virgili.

Tres dècades després, l'any 1936, esclatà la Guerra Civil Espanyola. A Tarragona no prosperà el cop d'estat dels generals rebels i la ciutat, com tota Catalunya, quedà en territori republicà.

Els primers mesos del conflicte, l'Església patí una intensa persecució que ocasionà l'expropiació dels seus edificis, la destrucció de part del patrimoni religiós i la persecució i mort d'un important nombre de sacerdots, religiosos, religioses i laics cristians.

A l'acròpolis, el patrimoni de la Catedral quedà pràcticament intacte gràcies als esforços de la Generalitat de Catalunya, però algunes esglésies com la de la Companyia de Maria, la del convent de les Carmelites Descalces i la de Sant Llorenç, patiren espoli i destrucció.

Amb el desenvolupament del conflicte bèl·lic i l'establiment del Front de l'Ebre, Tarragona i el seu territori es convertí en objectiu de l'aviació del bàndol insurrecte que, sistemàticament, bombardejava la ciutat i poblacions veïnes.

Es constituïren Juntes de Defensa Passiva i s'habilitaren refugis antiaeris per a la població. La Casa dels Concilis fou espai de refugi. S'aprofità la xarxa històrica de cisternes del seu subsol i, a més, s'excavaren per sota d'aquestes, un seguit de galeries

en la roca, per donar refugi a més de 300 persones (**fig. 10 i 25**).

Quan les alarmes sonaven, la població havia de baixar al refugi i allà esperar amb un terrible estat de por i d'incertesa el final de cada bombardeig. Aquesta situació es prolongà fins l'any 1939, moment en què acabà la guerra amb la victòria del bàndol insurrecte. S'inicià així un temps de dictadura i de forta repressió que en molts casos comportaren nombroses sentències a mort i que marcà la vida de moltes persones i famílies. El principal escenari d'aquesta repressió fou l'anomenada presó del Pilats (actual Torre del Pretori), i en menor mesura, la presó femenina a l'edifici-convent de les "Oblates".

La Casa dels Concilis passà de nou a titularitat eclesiàstica i el Cardenal Benjamín de Arriba y Castro, en la dècada dels anys 50, reformà l'edifici convertint-lo en una escola (**fig. 9**). Aquesta perdurà fins l'any 1996.

9 ▼

Després, l'immoble va passar a ser museu i seu de diferents entitats diocesanes. A l'actualitat, l'edifici està declarat com a Bé Cultural d'Interès Local i les seves estructures romanes formen part del conjunt arqueològic de Tàrraco patrimoni mundial de la humanitat.

L'acròpolis és avui un espai on conviuen institucions públiques administratives, acadèmiques, reli-

gioses, cíviques, professionals i els seus veïns. De les restes del recinte de culte imperial a l'edifici del Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, obra de Rafael Moneo, en l'acròpolis de la ciutat es fon el passat, el present i el futur. Cap visitant resta indiferent a un indret tan fascinant on la història és la protagonista.

L'EVOLUCIÓ ARQUITECTÒNICA DE LA CASA DELS CONCILIS, SEU DEL MUSEU BÍBLIC TARRACONENSE

2

Andreu Muñoz Virgili (Facultat Antoni Gaudí. Ateneu Universitari Sant Pacià)

La Casa dels Concilis és un edifici històric ubicat al costat oriental de la Catedral. Constitueix, com ja s'ha dit, un «palimpsest arquitectònic» donada la diversitat d'estructures de totes les èpoques i les diferents funcions que aquest ha tingut al llarg del temps. Les seves instal·lacions conviden al visitant a fer un recorregut per 2.000 anys d'història de l'acròpolis de la ciutat. Per comprendre l'evolució que ha experimentat l'edifici proposem una exposició perioditzada de les diverses fases que l'han configurat.

Primera fase: època romana

A partir del segle I dC, l'orografia original de la zona fou profundament modelada a causa de la creació del recinte de culte imperial del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris*. Aquest, s'articulava al voltant del temple erigit en honor a *Divus Augustus* en el centre de la plaça porticada (tèmenes) (fig. 11). El tèmenes, de forma rectangular i d'unes dues hectàrees d'extensió (152 m de profunditat i 132 m d'amplada), va precisar per assentar-se de grans rebai-

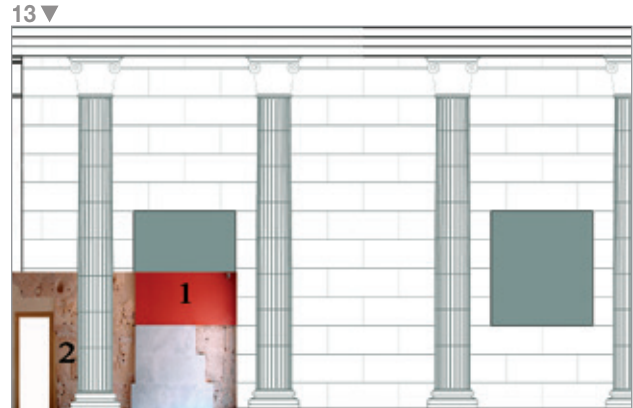

xos del nivell geològic en el seu sector nord i oest amb una profunditat màxima d'uns 9 m i en el seu sector sud i est sistemes d'aterrament i anivellament amb una profunditat màxima d'uns 5 m.

L'edifici de la Casa dels Concilis s'ubica en l'espai central del porticat oriental del tèmenos, en el lloc on s'aixecà una estança rectangular destinada probablement al culte (**fig. 11**). En aquest punt es pot observar actualment la diferència de cota de cinc metres de profunditat entre el nivell de circulació dels pòrtics i l'estança i llurs fonamentacions. Aquesta diferència topogràfica encara s'aprecia actualment entre els carrers de les Coques i de Sant Llorenç que delimiten la Casa dels Concilis en la seva part occidental i oriental, respectivament.

L'edifici ha conservat com a paret mestra un segment del mur de delimitació del tèmenos, la fonamentació de la línia de columnes del porticat i les fonamentacions de l'estança destinada al culte.

Respecte al mur de delimitació del tèmenos és visible en dues de les seves sales (**figs. 12, 13, 14 i 15**). En la sala IV es pot apreciar la seva part interna amb una amplada conservada de 4 m i una alçada conservada de 3,80 m. En els carreus d'*opus quadratum* són visibles els orificis per ancorar els aplacats de marbre blanc de Carrara que revestien els paraments. En l'alçat del mur també s'aprecia el buit generat per una de les finestres monumentals que s'obrien rítmicament cada 7,40 m en tot el perímetre dels porticats.

15 ▼

16 ▼

17 ▼

En aquesta mateixa sala s'aprecia com ha quedat fossilitzada l'amplada del porticat romà donat que l'estança queda delimitada entre el mur romà i una altra paret de l'edificació actual que recolza sobre les fonamentacions romanes de la línia de columnata dels porticats (**figs. 16 i 17**). La sala té una llargària d'uns 10,50 m que corresponen bàsicament a l'amplada dels porticats romans i la seva pavimentació està pràcticament a la mateixa cota que en època romana. Els murs dels porticats presentaven una alçada d'uns 11,30 m. Els porticats probablement estaven coberts per una teulada a doble vessant i amb un fals sostre decorat amb cassetons en forma de volta o plana. A la sala VI del Museu es pot veure el mateix mur romà per la part del darrera.

Alguns dels carreus, tot i que amb un notori desgast, mostren els encoixinats tallats. La prolongació d'aquest mur cap al sector sud (pati del Museu) ha desaparegut. L'espoli es va produir en època medie-

val com a conseqüència de la reutilització de material per a les noves construccions com la Catedral, el palau arquebisbal anomenat també Castell del Patriarca, entre altres. El segment del mur en la seva prolongació cap al sector nord es pot intuir en una de les parets mestres del Museu que correspon a una caixa d'escapes i és perfectament visible a l'interior de l'edifici del Consell Comarcal del Tarragonès (antic hospital medieval de Santa Tecla), contigu a la Casa dels Concilis. Aquest segment de mur amb una de les altres finestres monumentals també es pot veure des de l'espai d'interpretació Tarracròpolis del Museu Bíblic, a través d'una finestra.

En el pati del Museu Bíblic són visibles les fonamentacions del mur de tancament del tèmenos (**fig. 18**). Estan constituïdes per un primer cos inferior que recolza directament sobre el nivell geològic i que és bastit amb carreuó i morter (*pseudo opus vittatum*). A sobre d'aquest s'aixeca un segon cos constituït per fileres de carreus d'*opus quadratum*. La file-

18 ▼

ra de carreus superior conserva un seguit d'orificis corresponents a les obres de construcció de la fonamentació. Alguns d'ells, destinats a la col·locació de grapes per unir les peces entre elles o orificis relacionats amb els *ferrei forcipes* o *ad ulivella* per a l'elevació i instal·lació dels carreus amb l'ajuda de polispasts o grues.

L'espai de la sala VI del Museu Bíblic fossilitza pràcticament l'estructura de l'estança de culte.

Tot i haver perdut els seus alçats conserva les seves fonamentacions. Les amplades d'aquestes són de 2,40 m i utilitzen la mateixa tècnica constructiva que les fonamentacions dels murs dels porticats amb la combinació de murs de *pseudo vittatum* en la part inferior i d'*opus quadratum* en la part superior. Les mesures de l'estança serien de 8,90 m d'amplada 4,75 m de profunditat i poc més de 6 m d'alçada màxima. El seu interior podria estar presidit per una estàtua o grup escultòric monumental relacionat amb les divinitats del culte imperial.

Són visibles les fonamentacions de l'estança amb una profunditat de 5 m. L'espai cúbic que generen és utilitzat com a cisterna. Les restes de l'arrencament d'una volta de mig punt en *opus caementicium* delaten, probablement, la construcció i ús de la cisterna en època romana (**fig.19**). Aquesta cobertura de la cisterna fou escapçada en un moment indeterminat per augmentar-ne la capacitat alçant una nova volta a la cota de la pavimentació de la sala actual (coincident amb la romana).

Segona fase: època medieval

A partir de la segona meitat del segle V dC, el recinte de culte imperial i les seves estructures adjacents van iniciar un procés de profunda transformació urbanística convertint-se, possiblement, en espai cultural cristià vinculat al complex episcopal de la Tarragona visigoda. Desconeixem com van afectar aquests canvis en el sector que ocupa l'actual Casa dels Concilis. Es pot inferir que part de les estructures romanes foren espoliades per a la seva reutilit-

19 ▼

zació o comercialització. No obstant això, degueren romandre fins a la nova configuració de la ciutat medieval entre els segles XII i XIII.

La historiografia tradicional ha situat en l'espai de la Casa dels Concilis les dependències de la Cúria del Vicariat. Es tractava d'un ens administratiu eclesiàstic subjecte a l'autoritat directa del Vicari general. Es fa difícil establir una relació minuciosa de les funcions específiques que l'esmentat ens desenvolupava. No obstant això, un conjunt de dades fragmentàries testimonien que en la Cúria del Vicariat hi tenien lloc actes de gran rellevància en la vida sociopolítica de la ciutat. Per exemple, els ciutadans que al segle XIV eren designats per sortejar els cònsols de la ciutat havien de prestar jurament en aquest edifici. Igualment, un document de 1513 esmenta que els ciutadans majors de catorze anys havien de jurar fidelitat a l'arquebisbe al consistori, nom pel qual també es coneixia la Cúria del Vicariat i que va donar nom a la plaça on estava situada. Amb la reforma del segle XVI, s'hi instal·là l'arxiu eclesiàstic el qual va romandre fins al segle XIX. En definitiva, la Cúria del Vicariat hauria ostentat un doble caràcter administratiu i representatiu esdevenint la seu del Vicari general i de bona part de la cúria eclesiàstica. Les dimensions i característiques de l'edifici descrit concorden amb la naturalesa d'aquesta institució. Actualment, s'han conservat en la façana renaixentista els escuts de la ciutat i de l'Església de Tarragona. La conjunció d'aquests dos elements són una síntesi gràfica del context en el qual cal emmarcar aquest edifici, l'ens que s'hi allotjà i els successos que s'hi degueren produir.

Fins fa poc temps, mancaven dades arqueològiques per presentar una proposta interpretativa de les característiques formals del conjunt en qüestió. Malgrat tot, en els darrers anys s'han dut a terme una sèrie d'intervencions arqueològiques i obres d'arranjament que han tret a la llum una sèrie d'elements arquitectònics que ens permeten plantejar una primera hipòtesi al respecte.

En primer lloc hem de partir que la projecció del nou edifici medieval va integrar les construccions conservades d'època romana, a saber, el segment del mur oriental del tèmenos conservat i els elements de fonamentació descrits en l'apartat anterior. Sobre aquest horitzó constructiu s'hi afegiren una sèrie de noves estructures visibles a la sala II del Museu Bíblic Tarraconense i a la recepció del Consell Comarcal del Tarragonès. Pel que fa al primer dels espais, en els murs de tancament oriental i septentrional s'han conservat restes d'un conjunt d'arcs de mig punt (portes) els quals presenten unes dimensions i mètode constructiu similar. A aquestes estructures se'ls hi adossa el paviment actual del Museu Bíblic Tarraconense que, com veurem més endavant, correspon a l'edifici cinccentista. Conseqüentment, els arcs són anteriors a aquest període. D'altra banda, aquells que estan situats en el mur de tancament septentrional de la sala II, se'ls hi associa una consecució de permòdols que comparteixen entre sí una mateixa posició, distància respecte als arcs i característiques formals. Aquests elements troben els seus anàlegs en el mur oriental de la recepció del Consell Comarcal del Tarragonès, visible des del carrer de les Coques.

Tot plegat ens porta a plantejar la hipòtesi d'un edifici conformat per tres pavellons disposats en forma d'«U» i encarats vers la catedral (figs. 20, 21 i 22). L'espai a celobert generat per aquesta estructura coincideix en planta amb una de les cisternes ubicades en el subsòl i reconvertida en refugi antiaeri durant la Guerra Civil de 1936. L'ala septentrional de l'edifici integraria els arcs (portes) ubicats en el mur de tancament nord de la sala II del Museu Bíblic Tarraconense, els permòdols ubicats en aquest espai i els de la recepció del Consell Comarcal del Tarragonès. En relació amb la funció de les referides mènsules, inferim que haurien actuat com a element de suport del ràfec d'una teulada a quatre vessants. Un segon pavelló s'hauria erigit integrant el tram del mur oriental del porticat conservat a les sales VI i VII com a tancament oriental. A aquesta estança s'hi accediria pels arcs bessons actualment visibles en el mur oriental de la sala II del Museu Bíblic. Finalment, la continuïtat del mur del porticat en sentit sud ens

20 ▼

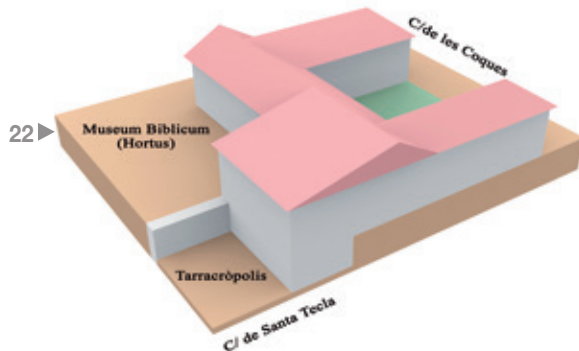
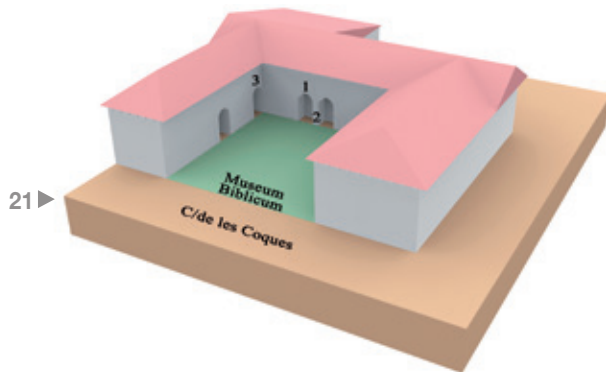

fa suposar l'existència d'un tercer pavelló de les mateixes dimensions que el primer.

L'edifici de la Cúria del Vicariat es va emplaçar en una important plaça que connectava aquest equipament eclesiàstic amb la porta lateral de la Catedral ubicada en el lloc de l'actual capella barroca de Santa Tecla i el Castell del Patriarca (**fig. 7**).

Tercera fase: època moderna

L'edifici medieval de la Cúria del Vicariat era d'un sol pis. L'any 1584 l'edificació guanyà una nova planta i podem deduir que avançà la línia de façana fins a la ubicació actual. La reforma serví per crear un

espai destinat a arxiu de la província eclesiàstica tarraconense que custodiava entre altra documentació la dels processos dels concilis provincials i de les Corts Catalanes. D'aquí prové el sobrenom de Casa dels Concilis. La reforma esdevingué durant el pontificat de l'arquebisbe humanista Antoni Agustí Albanell. Durant aquest procés d'ampliació, els arcs (portes) medievals es van tapiar i es va recreixer el nivell de circulació fins a la cota actual.

Dels pocs elements fotogràfics que conservem de l'edifici abans que fos reformat profundament en els anys 50 de la dècada del segle XX, es comprova que s'han conservat les dues façanes de l'edifici (oriental i meridional) (**figs. 23 i 24**).

De la primera es manté la portalada amb arc de mig punt amb els escuts de l'Església de Tarragona i del Municipi. Deduïm que tres finestrals emmarcats per motlures s'obrien en la façana corresponent al primer pis de l'immoble i cinc petites finestres s'obri-

23 ▼

en a l'espai de la golfa (**fig. 6**). La façana meridional estava presidida per una portalada de mig punt i un altre finestral a l'alçada del primer pis també emmarcat per motlures.

A sobre seu, esculpit l'escut de la «Tau». Amb la reforma dels anys 50 la porta va quedar malmesa i tapiada, amb tot, part de la seva estructura encara avui és visible (**fig. 24**).

En un moment indeterminat del segle XVII es devia construir la torre que s'adossa a la façana meridio-

24 ▼

nal i que actualment funciona, en part, com a caixa d'escaleres i d'habitat.

Quarta fase: època contemporània

Des de la reforma del segle XVI, l'edifici no va patir alteracions substancials fins a l'esclat de la Guerra Civil de 1936. Com a conseqüència dels bombardeigs que la ciutat i el territori van patir des del 17 de juny de 1937 per l'aviació del bàndol insurrecte, es constituïren Juntes de Defensa Passiva amb l'objectiu de protegir la població. Una de les mesures més urgents i importants fou la planificació de refugis antiaeris distribuïts per la ciutat. El març de 1938 la ciutat ja comptava amb una seixantena d'aquestes instal·lacions. El refugi de la Casa dels Concilis és un dels més ben conservats (**fig. 25**).

En un primer moment, i amb anterioritat al desembre de 1937, les autoritats decidiren aprofitar la xarxa de tres grans cisternes que tenia la Casa dels Concilis en el seu subsol per refugiar població dels bombardeigs. Una d'aquestes cisternes és la formada per les fonamentacions de l'estança cultural romana (**fig. 19**).

25 ▼

Les altres dues cisternes són contigües a aquella i les seves finalitats i cronologia encara estan en procés d'estudi. Aquestes cisternes descansen directament sobre el nivell geològic. Una de les tres cisternes fou reforçada en la Guerra Civil folrant les seves parets amb carreus de formigó. Una sèrie de vuit pilars circulars alineats de formigó armat divideixen l'espai sustentant una doble volta catalana (**fig. 26**).

El mur de tancament occidental d'aquesta cisterna coincideix amb la fonamentació correguda de la columnata dels porticats del recinte de culte imperial (**figs. 27, núm. 1 i 28, núm 1**).

En una segona fase s'excavaren a 4 m per sota d'aquestes cisternes una xarxa de galeries amb 5 accessos. Un grafit inscrit en un dels graons d'entrada a les galeries testimonia la construcció d'aquestes el 28 de desembre de 1937 (**fig. 30**).

Les galeries s'estenen en un traçat trencat i en diagonal des del carrer de les Coques fins a l'inici del carrer de Sant Llorenç on es troba un altre accés. Mesuren 65 m lineals. Si sumem les cisternes, dona un total de 97 m lineals (**fig. 29**).

26 ▼

A través d'una escala de 44 graons es davalla uns 9 metres de profunditat fins a la cota de les galeries. Tot i que s'ha publicat que el refugi estava concebut per a 700 persones, els nostres càlculs apunten a unes 300. A l'espai Tarracròpolis del Museu (zona de jardí a la Guerra Civil) es pot veure un pou del 4,50 m de profunditat que serví als constructors per a l'extracció de la roca excavada i com a element de ventilació del refugi.

Acabat el conflicte bèl·lic, l'immoble tingué diferents usos i fou reconvertit en escola l'any 1951. Aquesta perdurà fins el 1996. Les reformes dutes a terme durant aquest darrer període són les que han configurat l'edifici de la manera a la que ha arribat fins als nostres dies amb la ubicació de les dependències del Museu Bíblic Tarraconense.

27 ▼

Una mostra visual d'aquesta sedimentació estructural al llarg del temps s'aprecia al mateix espai Tarracòpolis (**fig. 47**). Des d'un mateix punt, poden ser contemplades a la vegada les restes de les fona-

mentacions romanes, una sèrie d'arcs apuntats baix medievals, el pou de servei del refugi antiaeri i l'edificació del segle XX. Tota una mostra de la dinàmica de les ciutats històriques de la Mediterrània.

28 ▶

◀ 29

30 ▶

L'EVOLUCIÓ DE L'ACRÒPOLIS DE TARRAGONA A TRAVÉS DELS GRAVATS HISTÒRICS

3

Josep M. Brull Alabart (Museu Bíblic Tarraconense)

Míriam Ramon Mas (Museu Bíblic Tarraconense)

Els gravats històrics ens permeten disposar d'un material planimètric per seguir l'evolució urbanística de l'acròpolis i un material visual que ens apropa als elements monumentals que la configuren. La col·lecció planimètrica està formada per cinc gravats que van des de l'any 1715 fins a 1820 i ens permeten comprovar com el traçat de l'urbanisme antic condicionà el de les èpoques medieval i moderna i com aquests, a la vegada, ens fan entendre l'urbanisme contemporani a l'acròpolis de la ciutat. Una col·lecció de dotze gravats que comprenen cronologies des de l'any 1844 al 1872 ens permeten penetrar en el grau de percepció de l'artista. Al-

guns concebuts des de visions més romàntiques a altres projectats de forma més realista. És un viatge a través del temps a les edificacions històriques més emblemàtiques que han configurat la realitat monumental de l'acròpolis i la Part Alta de Tarragona. Així es presenten la Muralla, la Torre de l'Arquebisbe, la Torre del Pretori, la Catedral o el sector monumental del carrer de les Coques amb la Casa dels Concilis. La col·lecció total dels gravats que es presenten en aquesta publicació i en l'exposició Tarracròpolis han estat donats per Josep M. Brull Alabart, a excepció del plànol de la ciutat de Tarragona de 1715 que és una còpia cedida per l'Arxiu General de Simancas.

Plànol de la ciutat de Tarragona amb el seu recinte emmurallat, 1715 (imatge cedida: Archivo General de Simancas).

32 ▶

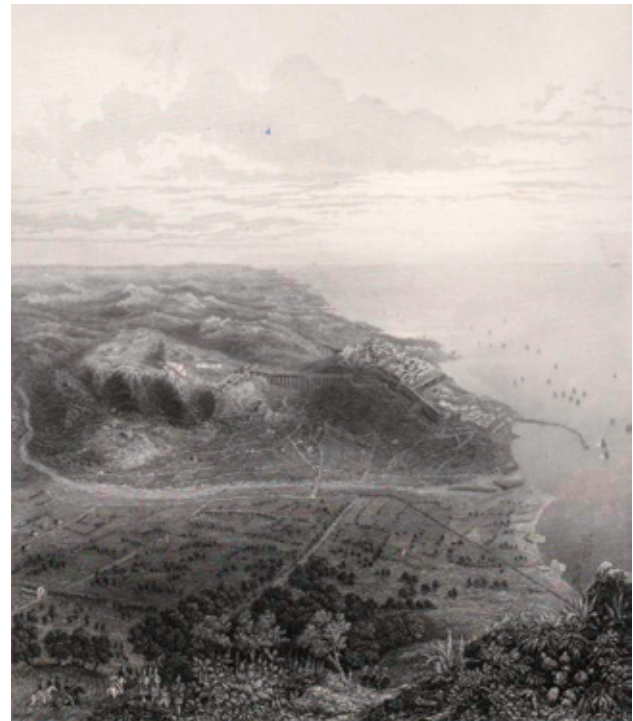
La ciutat de Tarragona vista des del mar, 1788 (P. Pablo Montanya).

33 ▶

Plànol de la ciutat i del nou port de Tarragona, 1806 (Legier et Moulinier).

34 ▶

Setge de Tarragona (Maig i Juny 1811), 1820 (Simeónfort).

35 ▼

Plànol de Tarragona assetjada i assaltada el 28 de juny de 1811 per l'exèrcit francès d'Aragó sota les ordres de S.E. Mariscal Suchet, duc d'Albufera, 1828 (E.Collin).

36 ▼

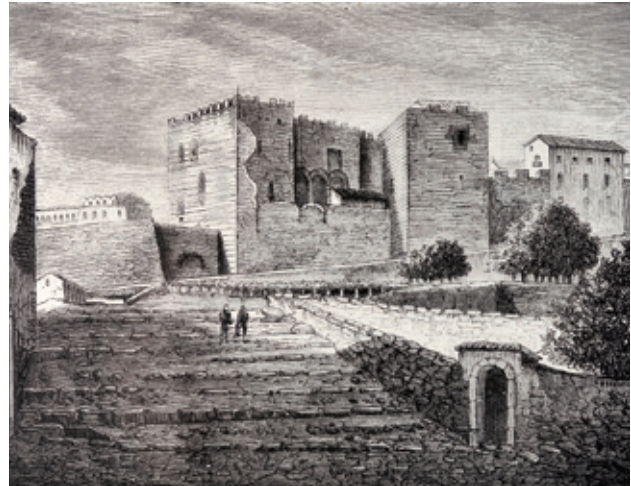
Restes de l'antiga muralla de Tarragona [amb les torres del Cabiscol i de Minerva], 1844 (Guillaumet).

37 ▼

Torre de l'Arquebisbe a Tarragona i muralla romana sobre els vestigis del mur ciclop, 1852 (*Las Glorias Nacionales*, Tom. IV).

38 ▼

Part posterior del palau romà [Torre del Pretori], 1872 (Autor desconegut).

39 ▼

Vista exterior de la Catedral de Tarragona [gravat que és còpia d'un altre gravat de 1806], 1850 (Hüllmann).

40 ▼

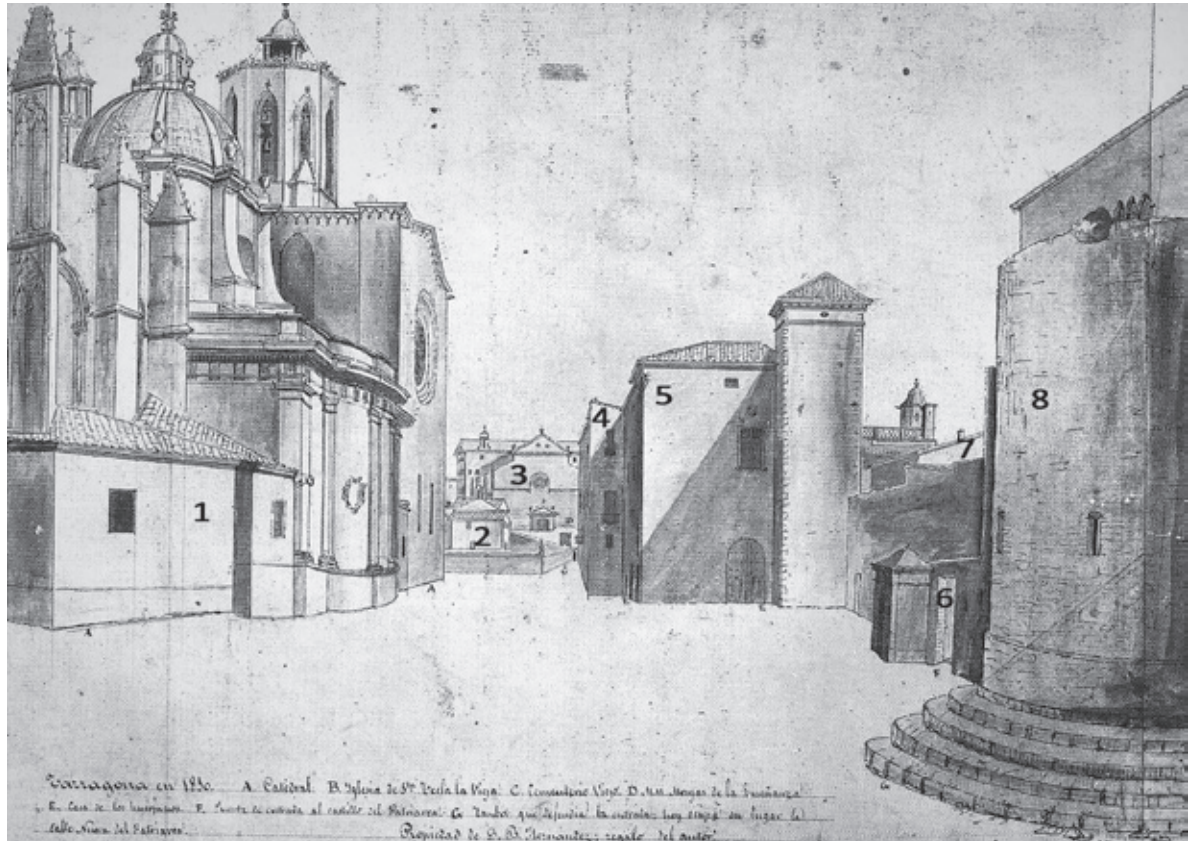

Exterior de la Catedral de Tarragona des del jardí del claustre, 1839 (Monrós).

41 ▼

Catedral de Tarragona [vista des del carrer de les Coques], s. XIX (Augustus J. C. Hare).

Tarragona en 1810 [reproducció del dibuix de Vicenç Roig (1763-1837). L'edifici de la torre quadrangular correspon a la Casa dels Concilis].

1. Catedral / Cathedral.
2. Capella de Santa Tecla la Vella / Capilla de Santa Tecla la Vieja / The Chapel of Saint Thecla the Elder.
3. Església de la Companyia de Maria (Ensenyança) / Iglesia de la Compañía de María / Church of the Company of Mary.
4. Edifici de l'Antic Hospital de Santa Tecla / Edificio del Antiguo Hospital de Santa Tecla / Building of the old Saint Thecla Hospital.
5. Casa dels Concilis / Casa de los Concilios / House of Councils.
6. Porta d'entrada al Castell del Patriarca / Puerta de entrada al Castillo del Patriarca / Entrance door to the Castle of the Patriarch.
7. Casa dels Orfes / Casa de los Huérfanos / House of the Orphans.
8. Torre de defensa de l'entrada del Castell del Patriarca / Torre de defensa de la entrada del Castillo del Patriarca / Defense tower of the entrance of the Castle of the Patriarch.

Miriam Ramon Mas (Museu Bíblic Tarraconense)

Dues maquetes a escala 1:200 mostren dos estadis cronològics de l'espai central de l'acròpolis de Tarragona: l'època alt imperial romana i el segle XIII. En el primer dels casos es presenta una reconstrucció hipotètica del recinte de culte imperial del Concili Provincial de Tàrraco i, en el segon, la construcció de la Catedral entorn l'últim terç del segle XIII.

La maqueta del recinte de culte imperial ha estat ubicada sobre una base planimètrica de la Catedral actual per tal d'establir amb facilitat la correspondència dels àmbits arquitectònics romans en els espais actuals i poder visualitzar de quina manera les estructures romanes foren aprofitades per la Catedral medieval i com condicionaren l'urbanisme del sector al llarg dels segles. Es pot distingir el temple d'August al centre del recinte i el conjunt de porxos amb les seves cambres destinades al culte, la gran aula del fons i l'entrada monumental esgronada al recinte des de la plaça del Fòrum Provincial (**figs. 43 i 44**).

Pel que fa a la maqueta de la Catedral ha estat ubicada sobre una fotografia zenital de l'actual àrea urbana. La maqueta permet veure com part dels

pilars de la Catedral foren assentats en la llosa de fonamentació del Temple d'August i aquest fet va condicionar l'orientació del temple catedralici. Igualment, les restes de l'angle nord occidental del mur de la plaça (tèmenos) foren aprofitats pel claustre medieval generant així una disposició atípica al costat de la capçalera. La maqueta deixa veure també les tècniques constructives i detalls com la portalada d'entrada lateral a la basílica en el sector oriental mentre la portalada principal no està construïda encara. Actualment, aquesta porta lateral ja no existeix doncs en el segle XVIII fou construïda en el seu espai la capella de Santa Tecla. (**figs. 46a i 46b**).

Una nova maqueta a escala 1:50 mostra les intervencions arqueològiques que es van dur a terme en el claustre de la Catedral de Tarragona l'any 1955 per José Sánchez Real. En ella s'aprecia el sistema de clavegueram perimetral al porticat del tèmenos (a) per desguassar les aigües pluvials (b). També una gran cisterna d'aigua (c), possiblement d'època medieval, que podria haver reutilitzat una de romana (**fig. 45**).

Les maquetes constitueixen en el relat museogràfic de l'exposició dues eines indispensables per donar a conèixer la naturalesa i importància de les dues construccions. Els dos complexos religiosos han mantingut al llarg de dos mil·lennis la funció religiosa de l'acròpolis. La maqueta del recinte de culte imperial ha estat elaborada per Josep M. Brull Alabart

i Andreu Ximenis Rovira amb la col·laboració de Jordi-Lluís Rovira Canyelles. La maqueta de la Catedral ha estat elaborada per Andreu Ximenis Rovira a partir de les planimetries de Josep M. Brull Alabart. Les dues maquetes han comptat amb l'assessorament de l'equip d'investigació del projecte (MBT/ICAC).

43 ►

44 ▲

45 ►

46a ▶

46b ▶

VINT-I-TRES SEGLES D'EVOLUCIÓ DE L'ACRÒPOLIS DE TARRAGONA A TRAVÉS DE L'EPIGRAFIA

5

Diana Gorostidi Pi (Universitat Rovira i Virgili / Institut Català d'Arqueologia Clàssica)

Lluís M. Moncunill Cirac (Associació Amics de la Catedral de Tarragona)

Andreu Muñoz Melgar (Museu Bíblic Tarraconense / Institut Català d'Arqueologia Clàssica)

L'espai d'interpretació disposa d'una col·lecció epigràfica des d'època romana fins a l'actualitat que permet fer un recorregut diacrònic pels aspectes epigràfics, lingüístics, socials i històrics que ens il·lustren aquests exemplars provinents de la

Part Alta de Tarragona. Els epígrafs de Mani Vibi i del Concili Provincial Tarraconense han estat reproduïts a l'exposició en fotografia i en el cas de la pileta trilingüe hebraica està reproduïda en marbre blanc.

47 ▶

5.1. GRAFIT DE MANI VIBI (S. III AC)

M(anios) VIBIO(s) MEN(e)RVA

«Mani Vibi, per a Minerva».

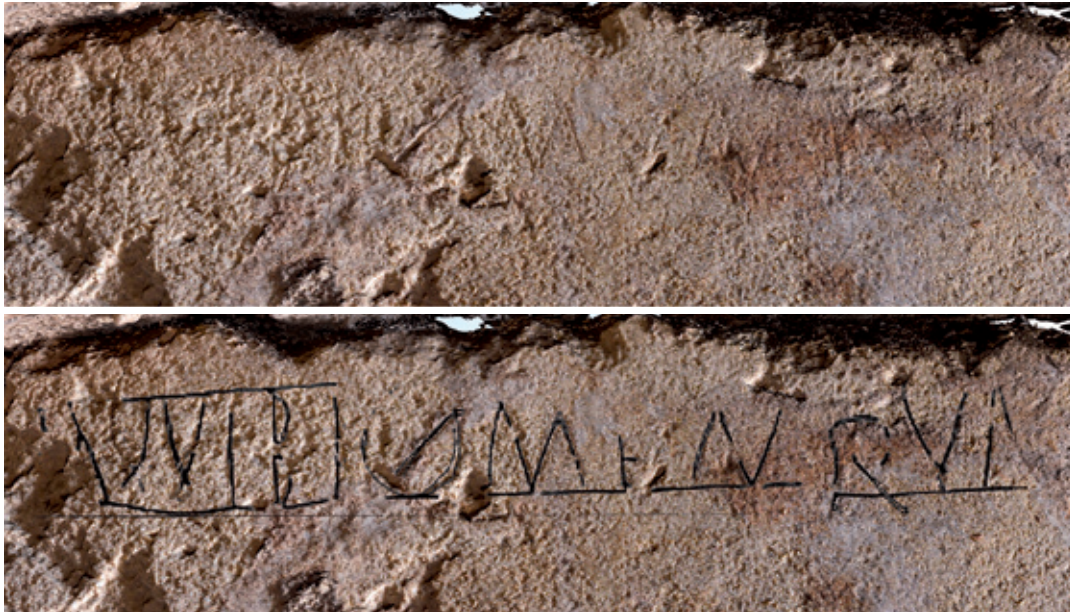
Grafit de lletres monumentals (3-4,5 cm) sobre un carreu de pedra tipus Mèdol, reutilitzat en un segon moment en la construcció de la tronera de la torre de la muralla republicana. El text, de difícil lectura, recorda el nom d'un personatge, Mani Vibi, que li dedica a la deessa Minerva. Probablement es tracta d'una base d'estàtua o altar improvisat per a la divinitat en qualitat de guardiana de la ciutat (*custos urbis*) per part d'un cap d'una unitat militar (**fig. 48**).

Datació: La forma arcaica del nom *Men(e)rva*, així com el gentilici del personatge, de procedència

itàlica, permeten datar la inscripció entre l'arribada dels romans a Hispània el 218 aC i finals del segle III aC, que és fins quan es documenten els trets lingüístics arcaics que presenta el text, com són l'absència de -s en el nominatiu *Vibio(s)* i el datiu en -a en lloc de -ai/-ae. Llevat d'alguns grafits sobre ceràmica importada, aquesta continua sent la inscripció llatina més antiga de tota la península Ibèrica (*CIL II²/14, 841*).

(D.G.P.)

48 ►

5.2. PEDESTAL DE GAI VALERI ARABÍ (S. II DC)

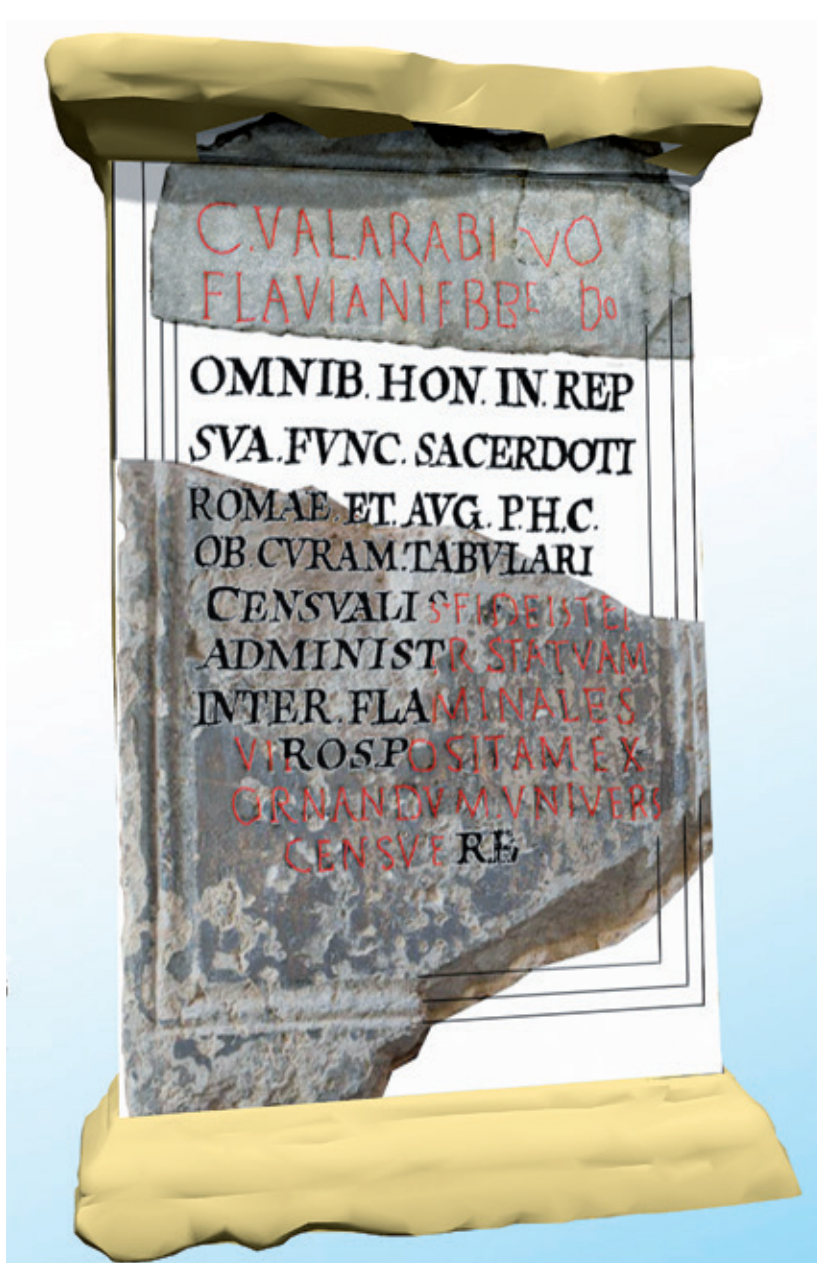
C(aio) VAL(erio) ARABINO
FLAVIANI F(ilio) BERGIDO F(lavio)
OMNIB(us) HON(oribus) IN RE P(ublica)
SVA FVNC(to) SACERDOTI
ROMAE ET AVG(ustorum) P(rovinciae)
H(ispaniae) C(iterioris)
OB CVRAM TABVLARI(i)
CENSVALIS FIDELITER
ADMINISTR(atam) STATVAM
INTER FLAMINALES
VIROS POSITAM EX
ORNAND<A>M VNIVERS(i)
CENSVER(unt)

«A Gai Valeri Arabí, fill de Flavià, de *Bergidium Flavium*, havent exercit tots els càrrecs públics a la seva ciutat i també escollit sacerdot de Roma i de l'August de la Província Hispània Citerior, per haver-se encarregat fidelment de l'arxiu del cens, han decidit en ple d'honrar-li amb una estàtua col·locada entre els antics flàmens provincials».

Dos parts d'un mateix pedestal honorari, encara sencer al s. XVI, quan el van poder copiar diversos humanistes, com Lluís Pons d'Icart, al palau de l'arquebisbe Antoni Agustí (fig. 49). El personatge era oriünd de *Bergidium*, un municipi d'època làvia situat al *conventus* dels Asturs, actualment identificat amb Cacabelos (Lleó), on va exercir totes les magistratures locals i el sacerdoci del culte imperial. Un cop arribat a

Tàrraco, va incorporar-se al cos de funcionaris provincials, per encarregar-se del registre censual i, per tant, de la recaptació dels impostos, un tasca difícil que es realitzava cada cinc anys. Aquesta comesa va ser complida amb èxit, fet que li va suposar com a recompensa la concessió d'una estàtua pública a càrrec de tots els representants provincials (*universi*), col·locada en un dels llocs més prestigiosos de la ciutat: la galeria d'estàtues honorífiques dedicades als antics flàmens provincials a la Part Alta de la ciutat, al voltant del temple de culte imperial. Una part de la inscripció es conserva al carrer Merceria i la superior pertany a la col·lecció del Museu Bíblic Tarraconense. Segona meitat o finals del s. II dC (*CIL* II²/14, 1194).

(D.G.P.)

5.3. FRAGMENT D'ARQUITRAU D'ÀTIC (S. I AC - S. I DC)

[---] GAL ATTICVS [---]

[---] BENEFICIO PRIMVS [---]

«(...) Àtic, de la tribu Galèria (...) el primer que (...) per intercessió de / a causa del seu servei a (...)».

Dos fragments contigus d'arquitrau monumental de marbre que probablement va ser part d'un monument funerari d'un personatge, potser un magistrat, de la tribu Galèria, del qual només es conserva el seu cognom Àtic (**fig. 50**). L'expressió *beneficio* pot

referir-se o bé a un favor personal concedit per l'emperador, o bé a una compensació rebuda a canvi d'alguna donació o servei. Finalment, *primus* indica que el personatge va ser el primer a rebre aquest tipus de *beneficium*. La peça forma part de la col·lecció del Museu Diocesà. Datació en època d'August o dels primers juli-claudis (*CIL* II²/14, 1309).

(D.G.P.)

50 ▼

5.4. PEDESTAL DE LUCI EMILI SEMPRONI CLEMENT SILVANIÀ (FINALS S. I DC – INICIS S. II DC)

L AEMILIO [--- f(ilio)]

PAL(atina) SE[M]PRO[NIO]

CLEM[E]NT[I]

SILVA[N]IAN[O]

AED(ili) Q(uaestori) IIV[IR](O) [F]LAMIN[I]

IVDIC(i) DEC[VR(iae)] IIII

CVRATORI [C]APITOLI

C(aius) APV[L]EIVS

LVP[VS]

COMPLV[T]ENSIS

AM[IC]O

51 ►

«A Luci Emili Semproni Clement Silvanià, (...), de la tribu Palatina, edil, qüestor, duumvir, flamen, administrador del capitolí, jutge de la quarta decúria (de Roma). Gai Apuleu Llop, de *Complutum*, al seu amic».

Es tracta d'un dau de pedestal tripartit exempt, reutilitzat en un segon moment com a contrapès de premsa (**fig. 51**). Més exemples de reutilitzacions semblants es troben en altres pedestals com aquest (*CIL* II²/14, 982 i 2280).

El personatge, probablement fill de lliberts, com denota la seva pertinença a la tribu Palatina, fou un important magistrat de la colònia que exercí tots els càrrecs

municipals, inclús el de *curator Capitoli*, una funció extraordinària vinculada a les obres de rehabilitació d'aquest edifici. També va ser nomenat jutge de Roma, el que significa que va ascendir fins l'ordre eqüestre. El pedestal honorífic li va dedicar el seu amic Apuleu Llop, oriünd de *Complutum* (Alcalá de Henares), probablement un dels seus clients. Va ser recuperat a Monnars, cosa que ha fet suposar l'existència d'una vil·la del personatge a les rodalies de Tàrraco, tal com s'ha confirmat per altres casos de magistrats de la ciutat. La peça forma part de la col·lecció del Museu Diocesà. Final del s. I o inicis del s. II dC (*CIL* II²/14, 2305).

(D.G.P.)

5.5. ARA O PEDESTAL CONSAGRAT AL DÉU MART (S. II DC)

MART[I]
SANCTO
IVN(ius) SCORPV(S)
ET GEMINIA
FESTIVA
EX VOTO

«A Mart el venerable, Juni Scorp i Gèmina Festiva, per una promesa feta».

Ara o pedestal d'estàtua votiva monumental consagrada al déu Mart per part de dos particulars, Juni Scorp i Gèmina Festiva, que la van erigir com a exvot a canvi d'un favor rebut de la divinitat (fig. 52). El seu retrobament a la Part Alta de la ciutat ha fet proposar l'existència d'una àrea sagrada dedicada al déu bèl·lic per excel·lència. La peça forma part de la col·lecció del Museu Diocesà. Segle II dC (CIL II²/14, 838a).

(D.G.P.)

52 ►

5.6. PEDESTAL DEDICAT A L'EMPERADOR ANTONÍ PIUS (S. II DC)

[IMP(eratori) CAESARI]
[DIVI HADRIANI F(ilio)]
[DIVI TRAIANI]
[PARTHICI NEP(oti)]
[DIVI NERVAE PRON(epoti)]
[T(ito) AELI]O HADRIANO
[ANTO]NINO AVG(usto) PIO
[PONT(ifici)] MAX(imo) TRIB(unicia) POT(estate)
[---IMP(eratori)] II CO(n)S(uli) IIII P(atri) P(atriciae)
[C(olonia)] I(ulia) u(rbs) T(riumphalis) T(arraconensium)

«A l'emperador Cèsar, fill del diví Adrià, nét del diví Trajà Pàrtic, besnét del diví Nerva, Titus Eli Adrià Antoní August Pius, pontífex màxim, durant la seva tribunícia potestat (...), aclamat emperador dues vegades, cònsol per quarta vegada, pare de la pàtria, li dedica (aquesta estàtua) la colònia Júlia ciutat Triomfal dels Tarraconenses».

Pedestal dedicat per la ciutat de Tàrraco a l'emperador Antoní Pius, erigit molt probablement a l'àrea monumental del concili de la província (**fig. 53**). La inscripció es va trobar el 1977 a la capella de Sant Fructuós durant les obres de la construcció del sepulcre del cardenal Vidal i Barraquer, a la Catedral de Tarragona. Actualment forma part de la col·lecció del Museu Diocesà. 145-161 dC (*CIL* II²/14, 904).

(D.G.P.)

53 ▼

5.7. EPÍGRAF DEDICAT A LUCI ANTONI SOBRE BASAMENT DE COLUMNA MEDIEVAL (FINALS S. I DC – INICIS S. II DC)

L(ucio) ANTONIO [---]

«A Luci Antoni (...)».

Dau central de pedestal honorari reutilitzat com a base de columna (**fig. 54**). De la inscripció original només queda la primera línia, amb l'inici de la fórmula onomàstica del personatge honorat. La textura de la superfície permet comprovar que el camp epigràfic va ser rebaixat, eliminant la resta del text.

Aquest epígraf fou reutilitzat com a basament d'una de les columnes de la porta d'accés a l'antic cemen-

tiri de la ciutat, ubicat en la part superior del carrer de les Coques. Una inscripció/basament similar es troba en la seu del Col·legi d'Arquitectes (*CIL* II²/14, 1177). La forma del pedestal i la paleografia permet datar la inscripció a finals del s. I o inicis del s. II dC (*CIL* II²/14, 1323).

(D.G.P.)

54 ►

5.8. PILETA TRILINGÜE HEBRÀICA (S. V-VII DC)

שלום על ישראל
ועלינו ועל בנינו אמן

PAX FIDES

ΠΑΗ (?)

Reproducció en marbre de l'anomenada "pileta trilingüe" i que actualment es conserva al Museu Sefardí a Toledo (**fig. 55**). Fou trobada a Tarragona l'any 1955. Està datada entre els segles V-VII dC. Possiblement correspon a un recipient per a les ablucions (purificació ritual mitjançant l'aigua) d'una sinagoga de la ciutat. Altres hipòtesis parlen, també, d'una funcionalitat funerària com a ossari infantil.

La part frontal de la peça està decorada amb dibuixos incisos i originàriament estaven policromats. Al centre s'hi ubica la menorà (canelobre de set braços); al costat dret apareix l'estilització d'una bran-

ca de palma (arbre de la vida); i a l'esquerre un traç en angle recte que possiblement representi un xofar (instrument musical fet amb la banya d'un animal pur). Als extrems de la composició, confrontats, s'hi veuen representats dos paons, símbol de la resurrecció. Els motius estan acompanyats per una triple inscripció: una en hebreu, amb la pregària «Pau sobre Israel i sobre nosaltres i sobre els nostres fills, amén»; una altra en llatí, amb l'expressió «Pax Fides»; i una tercera, en grec, de la qual només en resten tres paraules. La peça forma part de la col·lecció del Museu Bíblic (*CIL* II²/14,2228).

(A.M.M.)

55 ▶

5.9. FRAGMENT DE LAUDA FUNERÀRIA PALEOCRISTIANA (S. V DC)

HIC REQVI[escit ---]

«Aquí descansa...».

Fragment de placa de marbre blanc reutilitzada diverses vegades (**fig. 56**). La primera, com a lauda funerària cristiana, tal com demostren les restes de la corona de llorer, esquemàticament dibuixada, i l'inici de la inscripció llatina, eliminada per la segona reutilització com a cancell decorat amb motius vegetals. La corona probablement portava al mig el monograma de Crist, també perdut, així com la resta de la inscripció, on es trobaria el nom del difunt. Com a cancell podria haver format part de la Catedral visigoda de *Tarracona*. La peça forma part de la col·lecció del Museu Bíblic. Segle V dC o posterior (*CIL II²/14, 2188*).

(D.G.P.)

56 ►

5.10. LAUDA SEPULCRAL DEL CANONGE PERE DE TARRAGONA (1209)

V.K(ALENDIS).D(E)C(EM)B(RIS).OB(IIT):PETR(US).D(E).-T(E)R(R)ACH(ON)E:VIVUS:ECCLE(SIE)
C[ANONIC(US)]:ET LEVITA PETRU(S).HONOR.POPULI
[GLORIA?]ET DECU(S).T(E)R(R)ACH(ON)E: RAPT(US):AB: HAC VITA: IACET HIC SINE LABE LEVITA
MORS ERA[H]EBREIS:ET MALLEUS [H]ERETICORUM:-Q(UOD)MONARANT BINI
QUOS EDIDIT IP(SE) LIBELLI:A(NNO).M.CC.VIII

Pere, de Tarragona, morí el 28 de desembre. En vida, Pere, fou canonge i prevere de l'Església, honor, glòria i decor del poble. A Tarragona traspassà d'aquesta vida. Aquí descansa el clergue impol·lut, perseguidor a mort dels jueus i martell d'heretges, tal com ho explica en els dos llibres editats per ell mateix. Any 1209.

Aquesta lauda sepulcral feta de marbre, possiblement reutilitzava material romà procedent del recinte

del culte imperial, segurament un fragment de llosa de pavimentació (fig. 57). L'epitafi ens indica que el canonge Pere de Tarragona fou inquisidor. La lauda es va trobar al mur exterior de la Sala Capitular i a finals del segle XIX va ser transportada a la col·lecció de Santa Tecla la Vella. Ingressà al Museu Diocesà abans de 1914.

(LL.M.C.)

57 ▶

5.11. LAUDA SEPULCRAL DELS CANONGES BERENGUER DE MARTORELL I DALMAU DE MARTORELL (1362)

+AN(NO):D(OMI)NI:M:CCC:LX:II:XVII:
DIE:MADII:OBII:T(B(ERE)NG(ARIUS):D(E):MAR
TOR(E)LLO:CANO(N)IC(US):ISTI(US): EC(CLES)I
E:ET:XXIX:DIE:EI(US)DE(M):ME(N)SIS:ET:
EOD(E)M:AN(N)O:OBII:T(DAL(M)AC(IUS):
D(E):MARTOR(E)LLO:CANO(N)IC(US):ISTI
(US):EC(C)L(ES)IE:AMBO:FR(A)TR(ES):
Q(U)O(RUM):A(N)I(M)E:REQ(U)IESC
ANT:IN:PACE AMEN

«L'any del Senyor de 1362 el 17 de maig, morí Berenguer de Martorell, canonge d'aquesta Església, i, el 29 del mateix mes i any, morí Dalmau de Martorell, canonge també de l'Església, ambdós germans. Que les seves ànimes eternament descansin en pau. Amén».

Aquesta lauda sepulcral també procedeix del mur exterior de la Sala Capitular i ingressada abans de 1914 en la col·lecció del Museu Diocesà. L'epitafi ens documenta que dos germans canonges foren enterrats en el mateix espai del cementiri catedralici, en el sector reservat als canonges de la Seu (fig. 58).

(LL.M.C.)

58 ►

5.12. LAUDA SEPULCRAL DE LA FAMÍLIA FERRATER (1585)

[FE]RRATER I DE. TECLA SA

MULLER. I. DE. TOTS

LOS. SEUS. DEFUNTS

1585

Lauda sepulcral d'un individu de cognom Ferrater, de la seva esposa Tecla i família, amb escut nobiliari a la part inferior. Possiblement, en origen, la làpida es trobava al cementiri de Santa Tecla la Vella (jardins de la Catedral de Tarragona), que fou el cementiri de la ciutat fins a inicis de l'any 1809 que es creà el cementiri, extramurs, al costat de la Muntanya de l'Oliva. La peça forma part de la col·lecció del Museu Diocesà (**fig. 59**).

(A.M.M.)

59 ►

5.13. INSCRIPCIÓ FUNDACIONAL DE L'HOSPITAL DE LES ÒRFENES (1732)

HOSPITAL DONDE RECOGEN
POBRES DONCELLAS HUERFANAS
LA CARIDAD ES LA PUERTA
DE LA VIDA ETERNA
HAZ HAORA LO QUE QUISIERAS
HAVER HECHO QUANDO MUERAS
PIENSALO BIEN

1732

«Hospital on recullen/pobres donzelles òrfenes/
La caritat és la porta/de la vida eterna/Fes ara el
que volguessis/haver fet quan moris/Pensa-ho bé/
1732».

Aquesta inscripció fundacional es trobava encastada a la façana de l'asil de les òrfenes al Pla de Palau, prop del Palau arquebisbal. Era una institució eclesiàstica que donava empara i educació a les nenes òrfenes. Va ser fundada l'any 1630. Tenia cura de les òrfenes una dona virtuosa que rebia el nom de «mare de les òrfenes» sota la tutela d'un sacerdot i d'un administrador seglar triats, respectivament, pels capítols catedralici i municipal. La peça forma part de la col·lecció del Museu Diocesà (**fig. 60**).

(A.M.M.)

60 ▼

5.14. LAUDA SEPULCRAL DE JOAN DOMINGO I ARNAU (1809)

**D(eo) O(ptimo) M(aximo)
JOANNI DOMINGO
ET ARNAV
DOCT(ore) ORNATISS(imo)
MARITO INCONPARABILI
AMICO
OPTIMO
ET FIDELISSIM(o)
CON(iugi)**

61 ►

«A Déu, òptim màxim. A Joan Domingo i Arnau, brillant doctor, marit incomparable, amic òptim i fidelíssim cònjuge».

Lauda sepulcral que marca l'última fase del cementiri de la Catedral (**fig. 61**). Joan Domingo i Arnau fou doctor en filosofia, farmacèutic i botànic i diputat de l'Ajuntament l'any 1808. La lauda en la part superior té esculpit un gos, símbol de protecció i fidelitat i a la part inferior un conjunt d'estris de farmàcia relacionats amb el seu ofici. En la seva farmàcia de Tarragona tenia una gran col·lecció de minerals, fòssils, petxines i esquelets i un important herbari. La quasi totalitat d'aquest patrimoni fou destruït per l'entra-

da de les tropes franceses a la ciutat (1811). Morí en 1809 a conseqüència de la "pesta" (epidèmia de tifus). En plena epidèmia, Tarragona rebia molta població refugiada de Barcelona a causa de l'entrada de l'exèrcit napoleònic a la ciutat comtal. L'augment de població a Tarragona fou considerable (va passar de poc més de 8.000 a més de 15.000 habitants). Fou necessària la construcció d'un nou cementiri extramurs. Joan Domingo va ser un dels últims de ser enterrat al cementiri de la Catedral. El 27 de febrer del mateix any tenia lloc la primera inhumació al cementiri nou de Tarragona.

(A.M.M.)

5.15. INSCRIPCIÓ FUNDACIONAL DE L'ACADÈMIA COL·LEGI SANT PAU DE TARAGONA (1955)

¿SABEIS LEER Y ESCRIBIR? —YO OS ENSEÑARÉ— POR LA EDUCACIÓN A CRISTO

ACADEMIA COLEGIO
DE SAN PABLO
CARDENAL
DE ARRIBA Y CASTRO
FUNDADOR Y MAESTRO
TARRAGONA 15-X-51

Aquesta inscripció fundacional presenta el retrat del cardenal amb tres infants i el seu escut amb el lema: «Traham eos in vinculis caritatis» («Volia atreure'ns a tots amb el vincle de la caritat»).

L'Acadèmia Col·legi Sant Pau fou una iniciativa diocesana liderada pel propi cardenal Benjamín de Arriba y Castro. Responia a la necessitat de crear un projecte educatiu per a infants de classes humils i del mateix barri catedralici. El projecte es va idear l'any 1951. La Casa dels Concilis va ser reformada arquitectònicament. En època contemporània havia estat asil, habitatges d'emergència i instal·lació provisional d'escola pública. El 9 de novembre de 1960 fou la inauguració de les seves instal·lacions. L'any 1996 es tancà el col·legi (**fig. 62**).

(A.M.M.)

62 ►

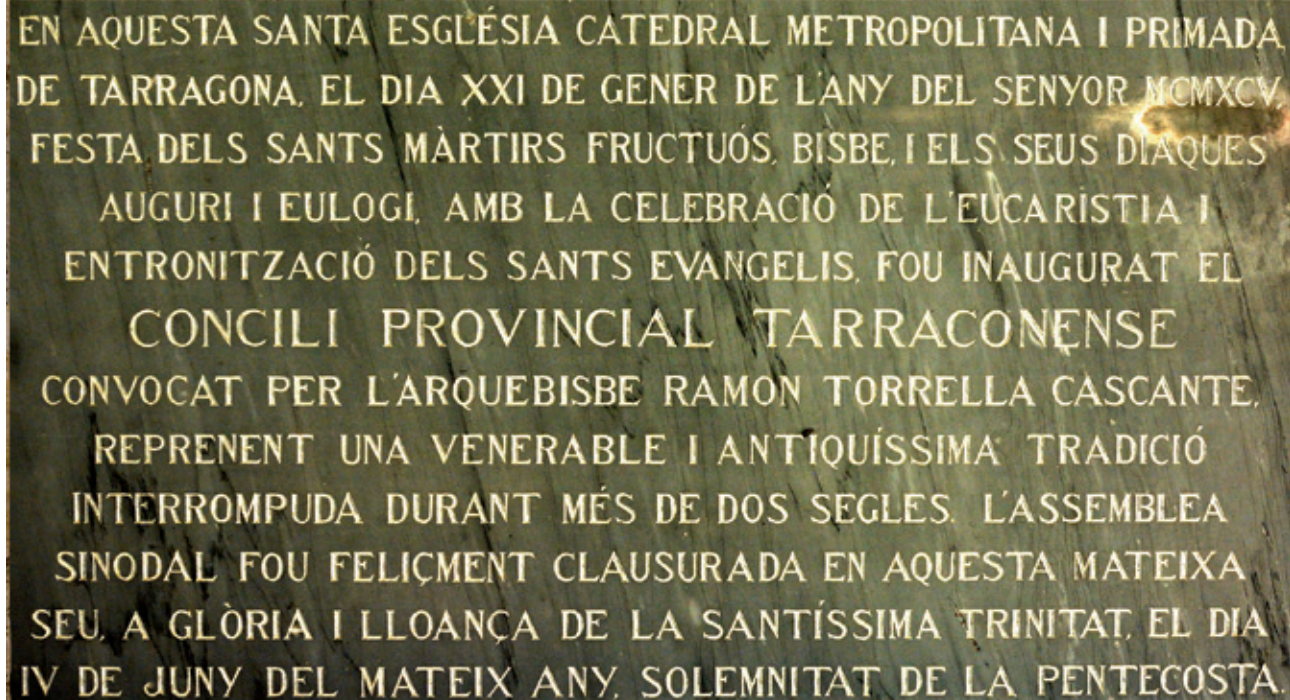
5.16. INSCRIPCIÓ COMMEMORATIVA DEL CONCILI PROVINCIAL TARRACONENSE (1995)

El Concili Provincial Tarraconense fou convocat per la Conferència Episcopal Tarraconense i celebrat del 21 de gener al 4 de juny del 1995 per aprofundir en les propostes del Concili Vaticà II. La inauguració i

clausura es van fer a la Catedral de Tarragona. Una inscripció ubicada al claustre de la Catedral commemora el fet (**fig. 63**).

(A.M.M.)

63 ▼

EN AQUESTA SANTA ESGLÉSIA CATEDRAL METROPOLITANA I PRIMADA
DE TARRAGONA, EL DIA XXI DE GENER DE L'ANY DEL SENYOR MCMXCV,
FESTA DELS SANTS MÀRTIRS FRUCTUÓS, BISBE, I ELS SEUS DIAQUES
AUGURI I EULOGI, AMB LA CELEBRACIÓ DE L'EUCARISTIA I
ENTRONITZACIÓ DELS SANTS EVANGELIS, FOU INAUGURAT EL
CONCILI PROVINCIAL TARRACONENSE
CONVOCAT PER L'ARQUEBISBE RAMON TORRELLA CASCANTE,
REPRENENT UNA VENERABLE I ANTIQUÍSSIMA TRADICIÓ
INTERROMPUDA DURANT MÉS DE DOS SEGLES. L'ASSEMBLEA
SINODAL FOU FELIÇMENT CLAUSURADA EN AQUESTA MATEIXA
SEU, A GLÒRIA I LLOANÇA DE LA SANTÍSSIMA TRINITAT, EL DIA
IV DE JUNY DEL MATEIX ANY, SOLEMNITAT DE LA PENTECOSTA.

Immaculada Teixell Navarro (Museu Bíblic Tarraconense)

A partir de mitjan segle II aC i fins la primera meitat del segle I aC, els ibers de Kesse encunyaren moneda de bronze i denaris de plata. Plasmaren en els asos un genet cavalcant i el nom de la ciutat amb epigrafia ibèrica. La necessitat de moneda fou deguda a l'establiment del campament militar de Tàrraco en el context de la Segona Guerra Púnica.

Els exemplars ibèrics van conviure amb les monedes importades per les legions romanes. Ja a inicis

del segle I dC, eren acceptades en el circuit monetari caracteritzat per la irrupció de les emissions provincials de caràcter romà. Una mostra és l'As de Kesse (fig. 64).

A Tàrraco comptem amb produccions durant els regnats d'August i Tiberi, quan la ciutat ja era capital de la Hispània Citerior. Fou amb l'emperador Tiberi (14-37 dC) que la ciutat va emetre un gran volum de monedes de bronze i oricalc amb iconografies al-lu-

64 ▼

sives al culte imperial i a la memòria d'August i a la seva divinització, com els coneguts exemplars del temple octàstil i de la seva ara de sacrificis. A l'exposició es pot veure un dupondi de Tiberi (**fig. 65**)

La seca (casa de la moneda) es reobrí a la mort de Neró per a produir emissions d'emergència davant la necessitat de numerari durant la Guerra Civil (68-69 dC). A partir d'aquí, la ciutat romana ja no va batre moneda oficial i el seu circulat era aprovisionat bàsicament des de Roma. Durant segles, la ciutat es trobà immersa en el circuit monetari de l'Imperi occidental (amb valors oficials d'època, com ara l'antoninià en el segle III dC, conjuntament amb la reutilització d'emissions republicanes i ibèriques) i, quan era necessari, se solucionava la manca de circulat amb la inclusió de monedes que imitaven les

produccions oficials. Eren bàsicament tipus emesos durant els segles III i IV dC, exemplars tolerats per les autoritats davant la seva ineficàcia com a emissors, que es complementaven amb peces foranes com ara el quart de síliqua de la seca visigòtica de Narbona (**fig. 66**).

Per la seva banda, els visigots no van començar a fabricar moneda fins l'establiment del regne de Tolosa, l'any 417, adoptant el sistema monetari romà basat en el *solidus* i el tremís (la tercera part del sòlid d'or), però les primeres emissions imitaven els tipus romans imperials. *Tarracona*, com a població amb seu episcopal, va albergar una seca visigòtica, sent la casa de la moneda més intensa del període.

La restauració de la Seu metropolitana amb la construcció de la Catedral, s'hagué de finançar amb monetari del Casal de Barcelona (diners, òbols, croats...), els quals al segle XIV ja s'havien estès per tot

el Principat. Dels segles XIII al XV es va intensificar l'ús de la moneda en la vida quotidiana, bàsicament com a conseqüència de l'ampliació dels nuclis urbans. Era vital per adquirir aliments i productes ne-

66

67

cessaris com roba o calçat. Els valors més utilitzats van ser diners i òbols de tern que irromperen en el mercat l'any 1258 fins al regnat de Pere III. Una mostra en l'exposició la tenim en un exemplar de diner de Jaume II (**fig. 67**).

No serà fins l'any 1464 que el rei Joan II ordenà l'encunyació de moneda menuda a la ciutat de Tarragona, fabricant peces per subministrar numerari de valor molt baix al mercat local, com ara el senyal que incorpora la TAU a l'anvers i la llegenda TARRAGONA envoltant l'escut de la ciutat al revers (**fig. 68**).

La «Tau», símbol de la seu tarragonina, també fou el tipus utilitzat en les pellofes eclesiàstiques dels segles XVI i XVII, fitxes de bescanvi que s'utilitzaven en catedrals i esglésies per pagar als canonges l'assistència al cor i a altres serveis però que,

traspasat l'àmbit eclesiàstic, s'usaven com a moneda local.

En els anys 1611 i 1646 Tarragona fou concessionària per a batre ardits i diners però se'n desconeix l'existència d'exemplars. El circuit monetari en època moderna es caracteritzà per la presència de moneda castellana, sobretot a partir de la Guerra de Successió, quan els guanyadors imposaren l'obligatorietat de circulació pel Principat del monetari castellà i, entre altres, el tancament de la seca de Barcelona. Una mostra a l'exposició la tenim en una moneda amb valor de 4 maravedís ressegellats (**fig. 69**).

Tot i així, el poble continuà utilitzant les antigues monedes catalanes i les de poc valor, moltes d'elles ressegellades, fins que Isabel II va obligar a retirar-les l'any 1854.

La seca de Tarragona fou reoberta en el context de la Guerra del Francès per lluitar contra la invasió francesa, amb encunyacions emeses per la Junta Superior de Catalunya i la Junta Corregimental de

Tarragona que en fou la patrocinadora de les emissions de peces de 5 pessetes de plata (**fig. 70**).

Els últims diners fets a Tarragona són els bitllets denominats "Paper de Crèdit Municipal" que l'Ajunta-

69

70

ment hagué de posar en circulació davant la manca de monetari originada durant la Guerra Civil (**fig. 71**). Fou una conseqüència de la gran escassetat de moneda de metall provocada per l'atresorament i per la retirada de la xavalla de coure, metall que era reutilitzat en les indústries de guerra. Aquest paper moneda va ser anul·lat i retirat quan la ciutat fou ocupada

per l'exèrcit del bàndol insurrecte, reentrant en circulació la pesseta amb la impressió de nombroses sèries de bitllets amb representacions històriques patriòtiques. Però no fou fins l'any 1944 que s'encunyà la pesseta en metall, escenari que es perllongà fins a l'entrada en circulació de l'euro l'any 2002.

71 ▼

PANORAMA HISTORIOGRÀFIC DE L'EVOLUCIÓ DE L'ACRÒPOLIS DE TARRAGONA

7

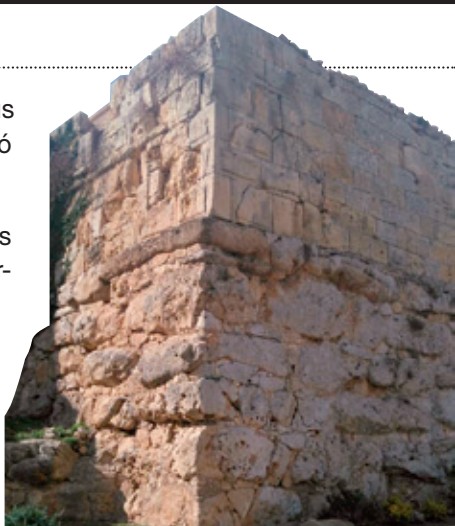
S. III AC

Escipió, portant ràpid el seu exèrcit davant la notícia que havien aparegut nous enemics, va castigar alguns prefectes de les naus i, deixant una petita guarnició a Tàrraco, va tornar amb l'esquadra a Empòrion.

Escipión, llevando rápido su ejército ante la noticia que habían aparecido nuevos enemigos, castigó algunos prefectos de las naves y, dejando una pequeña guarnición en Tarraco, volvió con la escuadra a Emporion.

Scipio brought his army quickly upon hearing that new enemies had appeared, he punished some of the prefects of the fleet and, leaving a small garrison in Tarraco, he returned with the squadron to Emporion.

Titus Livius, *Ab urbe condita*, 21, 61, 4.

S. VIII

Així mateix, completúria [oració litúrgica conclusiva] que ha d'ésser dita a Sant Fructuós, un cop acabades les laudes, cantant les quals hom va fins a Santa Jerusalem [advocació de la Catedral visigòtica].

Asimismo, completuria [oración litúrgica conclusiva] que tiene que ser dicha en San Fructuoso, una vez acabadas las laudes, cantando las cuales se va hasta Santa Jerusalem [advocación de la Catedral visigótica].

Thus, completuria [concluding liturgical prayer], which has to be said in Saint Fructuosus, once the lauds are finished, and while singing them one goes to Holy Jerusalem [the Visigothic cathedral's dedication].

Liber Orationum de Festivitatibus.

S. I

Als hispans, que demanaven llicència per construir un temple a August a la colònia tarraconense, se'ls hi concedí; que serví després d'exemple a les altres províncies (...).

A los hispanos, que pedían licencia para construir un templo a Augusto en la colonia tarraconense, se les concedió; que sirvió después de ejemplo a las otras provincias (...).

The Hispanics asked for permission to build a temple to Augustus in the colony of Tarraco, and it was granted; this served as an example to the other provinces (...).

Tacitus, *Annales*, 1.78.1.

S. IX

(...) I Tarragona és dels llocs més antics on es troben fonaments molt vells i molt meravellosos, i existeixen coses que no es desfan mai encara que totes les va destruir Tarif, el fill de Nazayr, quan va entrar a Espanya, i ell va matar les gents i va destruir les obres; però no va poder amb totes perquè eren molt fermes.

(...) Y Tarragona es de los lugares más antiguos donde se encuentran cimientos muy viejos y muy maravillosos, y existen cosas que no se deshacen nunca aunque todas las destruyó Tarif, el hijo de Nazayr, cuando entró en España, y él mató a las gentes y destruyó las obras; pero no pudo con todas porque eran muy firmes.

(...) And Tarragona is one of the most ancient places where marvellous ancient foundations are found, and there are things that cannot be demolished, although Tarif, son of Nazair, destroyed them all when he entered Spain, and he killed the people and destroyed the works; but he could not destroy them all because they were very strong.

Crònica del Moro Rasis.

S. II

Després d'això [l'emperador Adrià] va passar a les Hispànies i va hivernar a Tàrraco, on de la seva butxaca va restaurar el temple d'August.

Después de esto [el emperador Adriano] pasó a las Hispanias e invernó en Tarraco, en donde con su dinero restauró el templo de Augusto.

After this [the emperor Hadrian] went to the Hispanias and spent the winter in Tarraco, where he restored the temple of Augustus at his own expense.

Spartianus, *Hadrianus* 12, 3.

S. XI

Tarragona fou insigne entre les primeres ciutats d'Hispania, com ho demostren també els escrits dels gentils i dels cristians (...) Però heus aquí que havent passat ja tres-cents noranta anys, després que la gent agarena l'havia convertida en solitària, es va dignar inspirar els cors dels seus prínceps per tal que insistissin en la restitució, d'acord amb el precepte de la Seu Apostòlica, la qual per autoritat de Déu, bé que de manera indigna, presidim.

Tarragona fue insigne entre las primeras ciudades de Hispania, como lo demuestran también los escritos de los gentiles y de los cristianos (...) Pero he aquí que habiendo pasado ya trescientos noventa años, después de que la gente agarena la había convertido en solitaria, se dignó inspirar los corazones de sus príncipes para que insistieran en la restitución, de acuerdo con el precepto de la Sede Apostólica, la cual por autoridad de Dios, bien que de manera indigna, presidimos.

Tarragona was a distinguished city among the first cities of Hispania, as it is shown in the writings of the Gentiles and the Christians (...) But as it happened, three hundred and ninety years later, after the people from Agar had turned it into a solitary place, the city deigned to inspire the hearts of its princes so that they insisted on its restitution, in accordance with the precept of the Apostolic See, which we preside, even if disgracefully, by the authority of God.

Butlla del Papa Urbà II al bisbe Berenguer Seniofred de Lluçà (1091).

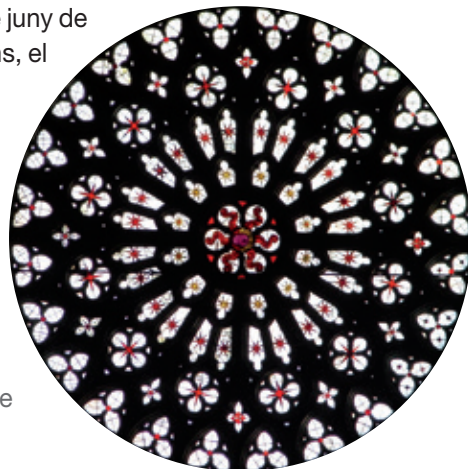
S. XIV

Consagrà aquest arquebisbe la Santa Església de Tarragona [catedral] en el mes de juny de l'any 1331, essent presents en aquest acte i cerimònia de la consagració el rei Alfons, el seu germà, i la seva esposa en segones núpcies la reina Eleonor (...).

Consagró este arzobispo la Santa Iglesia de Tarragona [catedral] en el mes de junio del año 1331, estando presentes en dicho acto y ceremonia de la consagración el rey Alfonso, su hermano, y su esposa en segundas nupcias la reina Leonor (...).

This archbishop consecrated the Holy Church of Tarragona [cathedral] in the month of June of the year 1331. King Alfonso, his brother and his second wife, the Queen Eleonor, were all present in the ceremony of consecration (...).

Archiepiscopologi (1665) de J.Blanch. Consagració de la Catedral per l'arquebisbe Joan d'Aragó.

S. XV

I per això els esmentats dos hospitals [Hospital de la Seu i Hospital Nou] no són suficients per atendre les necessitats dels pobres (...). Nos, en Pere per la gràcia de Déu Patriarca d'Alexandria i arquebisbe de Tarragona, hem deliberat en honor de Jesucrist i utilitat dels esmentats pobres unir els dos hospitals en un (...) i ordenem que d'ara endavant sigui anomenat Hospital de Santa Tecla (...).

Arquebisbe Pere d'Urrea. *Acta de la fundació de l'Hospital de Santa Tecla* (15 de desembre de 1464).

Y por eso, los mencionados dos hospitales [Hospital de la Seo y Hospital Nuevo] no son suficientes para atender las necesidades de los pobres (...). Nos, D. Pedro por la gracia de Dios Patriarca de Alejandria y arzobispo de Tarragona, hemos deliberado en honor de Jesucristo y utilidad de los mencionados pobres unir los dos hospitales en uno (...) y ordenamos que de ahora en adelante sea denominado Hospital de Santa Tecla (...).

And thus the two hospitals mentioned [Hospital of la Seo and New Hospital] are not enough to meet the needs of the poor (...). Don Pedro by the grace of God, Patriarch of Alexandria and Archbishop of Tarragona, has deliberated in honor of Jesus Christ and of those poor and decided to unite the two hospitals (...) and we command that from now on to be called Hospital of Santa Tecla (...).

S. XIX

El cinquè assalt encara més vigorós que els anteriors, donat ahir en ple dia, a l'últim recinte, ha produït una horrible matança (...).

El quinto asalto todavía más vigoroso que los anteriores, dado ayer en pleno día, en el último recinto, ha producido una horrible matanza (...).

The fifth assault, even more vigorous than the previous ones, was carried out yesterday in broad daylight in the last enclosure, and a terrible massacre took place (...).

Parte del general Suchet al príncep Berthier sobre el final del setge de Tarragona (29 de juny de 1811).

S. XX

(...) que siguin ateses totes les nostres súplices; i que amb els nostres generosos esforços i sacrificis, amb les nostres bones obres, amb la nostra vida santa, cooperant a la conservació i embelliment de la nostra Catedral, i acreixent en els nostres cors un gran amor a la Divina Maternitat de la Santíssima Verge, ens edifiquem la nostra casa, el nostre temple, en la Santa Jerusalem, la pàtria benaurada del Cel.

(...) que sean atendidas todas nuestras súplicas; y que con nuestros generosos esfuerzos y sacrificios, con nuestras buenas obras, con nuestra vida santa, cooperando en la conservación y embellecimiento de nuestra Catedral, y acrecentando en nuestros corazones un gran amor a la Divina Maternidad de la Santísima Virgen, nos edificamos nuestra casa, nuestro templo, en la Santa Jerusalem, la patria bienaventurada del Cielo.

(...) may our pleas be heard, and with our generous efforts and sacrifices, with our good works and holy life, our cooperation to the conservation and embellishment of our Cathedral, and with a growing love in our hearts for the Divine Motherhood of the Blessed Virgin, we build our house, our temple, in the Holy Jerusalem, the blessed home in Heaven.

Cardenal Francesc d'Assís Vidal i Barraquer

Carta pastoral amb motiu del VI centenari de la consagració de la Catedral (1931).

S. XX

Avui hem fet la convocatòria del Concili Provincial Tarraconense, fet històric que fa més de dos-cents anys que no s'esdevenia.

Hoy hemos realizado la convocatoria del Concilio Provincial Tarraconense, hecho histórico que hace más de doscientos años que no se producía.

Today we have called the Provincial Council of Tarragona, a historic event that had not taken place for more than two hundred years.

Arquebisbe metropolità i primat Ramon Torrella.
Catedral de Tarragona, 18 de setembre de 1994.

s. XVII dC

SCORD - P. Virgili

FOTO: F. Virgù

1938

1965-1966

PER SABER-NE MÉS / PARA SABER MÁS / TO LEARN MORE

RECURSOS EN XARXA / RECURSOS EN LÍNEA / ONLINE RESOURCES

1. Audiovisual *Tarracròpolis* ([YouTube](#))
2. Projecte permanent d'Sketchfab
[Tarracròpolis](#)
3. Audiovisual *La Tàrraco dels primers cristians*
([YouTube](#))
4. Audiovisual *Praesidium, Templum et Ecclesia*
([YouTube](#))
5. Centre d'interpretació de les fortificacions de
Tarragona ([web](#) Ajuntament de Tarragona)
6. Plànols dels refugis antiaeris de Tarragona
([web](#) Ajuntament de Tarragona)

[Tarracròpolis/Sketchfab](#)

BIBLIOGRAFIA/ BIBLIOGRAFÍA/ BIBLIOGRAPHY

BONET, M. – ISLA, A., *Historia de Tarragona, II. Tarragona medieval, capital eclesiàstica i del Camp*, Tarragona 2011.

BOTO, G., «Inter primas Hispaniarum urbes, Tarraconensis sedis insignissima: Morphogenesis and Spatial Organisation of Tarragona Cathedral (1150-1225)», en BOTO, G. – KROESEN, J., (eds.), *Romanesque Cathedrals in Mediterranean Europe. Architecture, Ritual and Urban Context*, Brepols 2016, 85-105.

COSTA, J. et. al., *El Consell Comarcal a l'Antic Hospital*, Tarragona 1995.

GONZÁLEZ, F., *El asedio aéreo de Tarragona 1937-1939*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona 1990.

LÓPEZ, J. – MUÑOZ, A., «L'arqueologia cristiana de Tarragona. Balanç dels darrers 25 anys (1993-2018)», en *El cristianisme a l'Antiguitat Tardana. Noves perspectives, Tarraco Biennal. 4t Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic. VII Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica*, Tarragona 2019, 35-48.

MACIAS, J.M. – MUÑOZ, A. – PEÑA, A. – RAMON, M. – TEIXELL, I., *Praesidium, Templum et Ecclesia*.

Les intervencions arqueològiques a la Catedral de Tarragona (2010-2011). Memòria d'una exposició temporal, Tarragona 2012.

MACIAS, J. M. – MUÑOZ, A. (eds.), *Tarraco christiana ciuitas*, (Documenta 24), Tarragona: ICAC, 2013.

MACIAS, J.M. – MUÑOZ, A. – PEÑA, A. – TEIXELL, I., «*El templo de Augusto en Tarraco: últimas excavaciones y hallazgos*», *XVIII Congreso Internacional Arqueología Clásica Centro y periferia en el mundo clásico. XVIII CIAC: Centro y periferia en el mundo clásico* (Mérida 2013), vol. 2, Mérida 2014, 1539-1543.

MACIAS, J.M. – MUÑOZ, A. – TEIXELL, I., «*El Museu Bíblic i la catedral de Tarragona: dos espais d'interpretació del recinte de culte imperial de Tarraco (Hispania Citerior)*», *Revista Auriga* 90, Barcelona (2017) 9-12.

MUÑOZ, A., «*La qüestió arqueològica de Santa Tecla la Vella o les catedrals perdudes de Tarragona*», en PUIG, A. – PÉREZ DE MENDIGUREN, A. – GAVALDÀ, J. M. (eds.), *El culte de Tecla, santa d'Orient a Occident. Actes del congrés internacional Tecla, deixeble de Pau, santa d'orient i d'occident (2011)*, Tarragona 2015, 197-344.

MUÑOZ, A., «*La pileta trilingüe hebraica de Tarragona (s. V-VI)*» *Taüll* 56, *Secretariat interdiocesà per a la custòdia i promoció de l'art sagrat de Catalunya*, Girona (2021) 24-26.

PALMA DE MALLORCA, A. DE., *Las calles antiguas de Tarragona (s. XIII - XIX)*, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, Tarragona 1958.

PÉREZ, M., *Tarraco en la antigüedad tardía. Cristianización y organización eclesiástica (siglos III a VIII)*, Tarragona 2012.

ROVIRA, S. J. – FÀBREGAS, J., *Història de Tarragona vol. III, L'Edat Moderna a Tarragona. Una època de contrastos*, Lleida 2011.

SALVAT I BOVÉ, J., *Tarragona antigua y moderna a través de su nomenclatura urbana*, Tarragona 1961.

SERRANO, M., «*Tarragona y la romanidad de su comunidad catedralicia en la Edad Media*», en ARCINIEGA, L. – SERRA, A. (eds.), *Recepción, imagen y memoria del arte del pasado*, (Quaderns *Ars Longa* 7), València: Universitat de València 2018, 71-100.

TARRACRÒPOLIS

TRADUCCIÓ / TRANSLATE

INTRODUCCIÓN

El Museo Bíblico Tarraconense tiene su sede en la denominada Casa de los Concilios al lado de la catedral de Tarragona. El edificio constituye un singular “palimpsesto arquitectónico” paradigma del fenómeno de las transformaciones urbanas de las ciudades mediterráneas. El equipamiento museístico dispone, desde el 14 de diciembre del 2020, de un nuevo espacio interpretativo destinado a explicar la evolución histórica de la acrópolis de Tarragona. Este, se convierte en una herramienta eficaz para explicar el fenómeno de transformación topográfica y urbanística de una ciudad histórica que tuvo, en lo alto de su colina costera, el epicentro político y religioso de una capital provincial romana y, más adelante, de la Sede metropolitana y primada de la Iglesia hispana. Es un nuevo equipamiento que complementa la visita del Museo Bíblico y del centro histórico de Tarragona. También pretende impulsar la diseminación del conocimiento científico al proporcionar los resultados de las investigaciones científicas que durante estos últimos veinte años han ocupado la atención del equipo de investigación.

El proyecto ha sido liderado por el Instituto Catalán de Arqueología Clásica y el Museo Bíblico Tarraconense bajo la codirección de Josep M. Macias Solé (ICAC) y Andreu Muñoz Melgar (MBT/ICAC). La iniciativa ha estado vinculada a cuatro proyectos científicos: el primero es «Tarracrópolis: un viaje científico de 2.000 años de historia» financiado por la Fundación Española de Ciencia y Tecnología (FECYT); dos más se enmarcan en proyectos cuatrienales de investigación en materia de arqueología y paleontología de la Generalitat de Catalunya con los títulos «Excavaciones en el entorno de la catedral de Tarragona, II Fase» y «Proyecto de Investigación Arqueológica en el Recinto de Culto de la sede del *Concilium Prouvinciae Hispaniae Citerioris*. Tarragona (Tarragonès)». El último con financiación de MINECO-Proyectos I+D se tituló «Parámetros analítico-evolutivos de las técnicas constructivas del noreste de la Tarraconense en época tardoantigua: homogeneización, criterios de representación y calibración».

En la parte museográfica han colaborado el Museo Diocesano de Tarragona cediendo algunas piezas de su colección, el Museo Sefardí de Toledo y se ha contado con el financiamiento de diferentes instituciones: Consell Comarcal del Tarragonès, el Departamento de Cultura de la Generalitat de Catalunya, la Fun-

dación Española para la Ciencia y la Tecnología (FECYT) (Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades), la Diputación de Tarragona, la Fundación Privada Mutua Catalana y el Colegio de Aparejadores, Arquitectos Técnicos e Ingenieros de Edificación de Tarragona. Nuestro agradecimiento a todas estas instituciones y a las personas que han ayudado a hacer posible este proyecto.

En la realización de este libro queremos agradecer, especialmente, la colaboración generosa de los autores de los estudios que configuran esta edición. También la ayuda de la Sra. Lourdes Malgrat Escarp, directora de los Servicios Territoriales del Departamento de Cultura de Tarragona, del Sr. Iván Fernández Pino, arquitecto y arqueólogo, de la Sra. Karen Fortuny Mendo, arqueóloga del ICAC, del Dr. Josep M. Puche Fontanilles, arqueólogo del ICAC, del Sr. Miquel Àngel Colet Menasanch, responsable de las TIC del ICAC y de la Sra. Sílvia Fibla Reverté, arqueóloga.

La publicación «Tarracrópolis: un viaje de 2.000 años de historia» ha recogido los contenidos, las piezas museísticas, las imágenes, las reconstrucciones arquitectónicas y un conjunto de reproducciones en 3D que forman parte del espacio de interpretación. Es una edición que se suma a dos publicaciones más: «*Praesidium, Templum et Ecclesia*. Las intervenciones arqueológicas en la catedral de Tarragona (2010-2011)» (2012) y «*Amphiteatrum, Memoria Martyrum et Ecclesiae*» (2013). Esta trilogía es el resultado de la convicción de sus autores para impulsar un instrumento de transferencia del conocimiento, combinando investigación y museografía con la ayuda de personas, administraciones y entidades que estiman el patrimonio y lo entienden como un activo indispensable para la formación integral de la sociedad.

Josep M. Macias Solé y Andreu Muñoz Melgar (eds.)

1. TARRACRÓPOLIS: DOS MILENIOS DE EVOLUCIÓN DE LA ACRÓPOLIS DE TARRAGONA

Josep M. Macias Solé (Instituto Catalán de Arqueología Clásica)
Andreu Muñoz Melgar (Museo Bíblico Tarraconense/Instituto Catalán de Arqueología Clásica)

Tarragona se ubica sobre un promontorio junto al mar Mediterráneo, desde donde se divisan las tierras del Camp de Tarragona y las cordilleras que la rodean (**fig.1**). Se infiere que en su acrópolis,

en el siglo III a.C., el general romano Cneo Cornelio Escipión construyó un campamento militar para hacer frente a los cartagineses, rivales de Roma por el control del Mediterráneo Occidental.

En el siglo I d.C., Tarraco ya era capital de la Hispania Citerior. Con un urbanismo imponente se erigió, en la acrópolis, el recinto de culto imperial presidido por el templo de Augusto (**fig.2**). En este ámbito, toda la Provincia, debía rendir culto a los emperadores divinizados.

El Templo fue construido en la primera mitad del siglo I d.C. En la segunda mitad de este siglo, el recinto se amplió con una gran plaza porticada de dos hectáreas. En los pórticos se abrían cámaras destinadas al culto. Restos visibles de estas las vemos en el claustro de la Catedral o en una de las salas del Museo Bíblico. Una gran aula, a la manera de un templo, fue ubicada en el extremo de la plaza. Parte de sus estructuras se conservan en la Catedral.

Con la oficialización del cristianismo a partir del año 380, el recinto de culto imperial fue perdiendo su función religiosa. Sus estructuras perdurarán hasta mediados del siglo V. Posiblemente, el espacio se transformó en un conjunto episcopal con la Catedral, el baptisterio y los espacios de residencia y administración del obispo. La investigación plantea como hipótesis que se habría aprovechado la gran aula del recinto de culto para situar la basílica catedralicia.

En la sede del Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña, son visibles restos arquitectónicos de este período visigótico. Hipotéticamente estas estructuras se relacionan con el palacio del obispo. El templo de Augusto, en el medio de la plaza, fue desmontado para reciclar y vender sus materiales y, de esta manera, urbanizar este sector.

Con la incursión árabe y bereber, a inicios del siglo VIII, la ciudad inició un proceso de decadencia y progresivo abandono. Es un período oscuro y mal conocido. La ciudad perdió su estructura urbana e institucional dejando paso, posiblemente, a un núcleo mínimamente poblado y con una cierta presencia militar andalusí.

En el año 1091, el papa Urbano II restauró la sede episcopal de Tarragona en la figura del obispo de Vic, Berenguer Sunifred de Lluçà, de acuerdo con una bula pontificia que se conserva en el Archivo Histórico Archidocesano de Tarragona. Pero la toma de la ciudad no cristalizó hasta el siglo XII, por iniciativa del arzobispo Oleguer y la acción militar del caballero Robert d'Aguló.

El arzobispo Bernat Tort, sucesor de san Oleguer, a mediados del siglo XII, fijó su residencia en Tarragona siendo determinante en la planificación del urbanismo de la ciudad medieval. Una maqueta ambientada en el siglo XIV, situada en el Museo de Historia de Tarragona, nos permite ver el resultado de la evolución urbanística en la época medieval (**fig. 3**).

Así, en el siglo XII, la ciudad estaba ceñida por la muralla romana y cerraba por el sur aprovechando los restos del muro romano que separaba los antiguos espacios del fórum provincial y el circo romano. Hoy día, los restos de este muro son visibles en la línea de las calles d'Enrajolat y dels Ferrers. El trazado urbano se había planificado ortogonal, bien ordenado. Muchas edificaciones aprovecharon las grandes estructuras arquitectónicas de los recintos y edificios romanos.

La Catedral se erigió en el espacio central del antiguo recinto de culto imperial. Las obras fueron iniciadas a finales del siglo XII. La orientación de la Catedral era la misma que la del recinto de culto: noreste. Esto fue dado por dos motivos: el primero porque la sede medieval se asentó, en parte, sobre la losa de cimentación del antiguo templo de Augusto que, actualmente, se encuentra sepultada a poco más de un metro de profundidad del pavimento actual de la Catedral. El segundo motivo es debido a que la construcción del claustro aprovechó los muros del ángulo noroccidental del recinto de culto imperial.

Las medidas de la Catedral fueron impresionantes al ser diseñada con 100 metros de largo en una ciudad que sólo tenía una longitud de unos 450 metros (**figs. 4 y 5**). Era un signo visible de la restauración de una de las iglesias más antiguas de los reinos hispánicos con rango de metropolitana y primada. La Catedral se consagró en el año 1331 por el arzobispo Juan de Aragón, hijo de Jaime II el Justo.

En el sector nororiental de la Catedral, se desarrolló el espacio cementerial, con la capilla funeraria de Santa Tecla la Vella, datada en torno a los inicios del siglo XIII. En la parte oriental de la Catedral, se levantaba el Castillo del Patriarca, residencia del arzobispo. Su construcción se inició en el siglo XII y los diferentes arzobispos permanecieron en este castillo hasta el siglo XVI.

Junto al Castillo del Patriarca se alzaba el edificio de la Curia del Vicariato, centro administrativo de la Iglesia de Tarragona. Parte de los restos de este conjunto son aprovechados por el edificio

de la Casa de los Concilios, sede del Museo Bíblico. El edificio de la Curia del Vicariato se construyó utilizando las estructuras arquitectónicas del antiguo recinto de culto romano en este sector. En el siglo XIV, en esta curia o consistorio eclesiástico, el Vicario General tomaba juramento a los ciudadanos que eran designados para sortear los cónsules de la ciudad.

El edificio tenía acceso principal a una plaza pública que ya aparece documentada en el siglo XVI con el nombre del “Consistorio”. Esta plaza ponía en comunicación el Castillo del Patriarca, la Curia y una entrada lateral a la Catedral, que se abría donde actualmente se encuentra la capilla de Santa Tecla (**figs. 6 y 7**).

Junto al edificio de la Curia del Vicariato se levantaba el Hospital de la Seo, destinado a los vecinos más desfavorecidos de la ciudad. Este hospital fue creado en el siglo XII. A partir del año 1464 se rehabilitó y se agregó el hospital de la ciudad. El nuevo hospital se puso bajo la invocación de Santa Tecla. Actualmente, es la sede del Consell Comarcal del Tarragonès.

En el sector occidental de la Catedral, se alzaba una fortaleza vinculada a la canonjía. Integraba la actual Torre del Arzobispo, entonces titularidad del pavorde desde la segunda década del siglo XIV, que era el canónigo que administraba las rentas y representaba al cabildo catedralicio.

En este sector también se conserva la capilla de San Pablo, fechada en el siglo XIII, y que fue para uso exclusivo de los canónigos enfermos y de salud delicada que eran atendidos por el canónigo enfermero y ayudado por los capellanes enfermeros. La capilla se ubica en el interior del edificio del Centro Tarraconense el Seminario.

La acrópolis acogió otras construcciones religiosas como la iglesia de San Lorenzo que data del siglo XII y de la que hoy es titular el Gremio de Payeses. Su apariencia actual es la suma del templo gótico del siglo XIV y de la remodelación realizada por el arquitecto renacentista Pere Blai en el siglo XVI.

Y es que el siglo XVI fue una centuria favorable dada la buena situación económica de la ciudad y de los brillantes pontificados de los arzobispos de ese momento como Gaspar Cervantes, Antoni Agustí o Joan Terès. Se impulsaron nuevas obras públicas, se constituyó la Universidad, se mejoraron las defensas de la ciudad, la renovación de edificios y la introducción del Renacimiento en el territorio.

En el año 1572, el cardenal Cervantes habilitó el antiguo Castillo del Pavorde como nuevo Palacio Arzobispal, donde se fijó la residencia de los arzobispos hasta el día de hoy.

También en el siglo XVI, en el año 1584, el edificio de la Curia del Vicariato, hoy Casa de los Concilios, ganó una planta y se transformó en archivo para custodiar los documentos y protocolos de la provincia eclesiástica Tarraconense y de sus concilios. De aquí el nombre del edificio. Cumplió la función de archivo hasta la Guerra del Francés.

Pocos años antes, en el 1562, se comenzó a proyectar el edificio de la denominada Casa de los Huérfanos, ocupando parte del huerto del Castillo del Patriarca y junto a la actual Casa de los Concilios. Al desaparecer dicha edificación su espacio ha sido ocupado por manos privadas.

Entre los siglos XVI y XVIII la Catedral se vio enriquecida por nuevas capillas renacentistas y barrocas como la del Santísimo Sacramento o la de Santa Tecla. Esta última implicó el abandono del antiguo acceso lateral del templo.

Entretanto, la Iglesia vendió el edificio del antiguo Hospital de Santa Tecla para construir el nuevo centro hospitalario en la Rambla Vella de Tarragona, donde actualmente todavía presta su servicio.

La acrópolis de Tarragona vivió, como en otros sitios, las vicisitudes históricas de los siglos posteriores. Sufrió, especialmente, el episodio de la Guerra del Francés, a inicios del siglo XIX. La ciudad fue sometida a un terrible asedio en el año 1811. El episodio final de la resistencia a los ejércitos napoleónicos tuvo lugar en el Pla de la Seu. Una vez tomada la ciudad, los soldados la saquearon brutalmente durante tres días.

Después de dos años de ocupación, en el año 1813, las tropas francesas se retiraron de Tarragona dinamitando diferentes edificios y estructuras. En la acrópolis se destruyó el Castillo del Patriarca y el Palacio Arzobispal.

Acabada la guerra, estos edificios que habían configurado una parte del perfil de la ciudad fueron demolidos. El Palacio Arzobispal se rehizo con estilo neorenacentista, tal como lo vemos en la actualidad (**fig. 8**).

A finales del siglo XIX se construyeron nuevos edificios en la acrópolis: con lenguaje historicista, el Seminario Pontificio de Tarragona y de factura modernista, el Matadero de Tarragona, hoy día rectorado de la Universidad Rovira i Virgili.

Tres décadas más tarde, en el año 1936, estalló la Guerra Civil Española. En Tarragona no prosperó el golpe de estado de los generales rebeldes y la ciudad, como toda Cataluña, quedó en territorio republicano.

Los primeros meses del conflicto, la Iglesia sufrió una intensa persecución que ocasionó la expropiación de sus edificios, la destrucción de parte del patrimonio religioso y la persecución y muerte de un importante número de sacerdotes, religiosos, religiosas y laicos cristianos.

En la acrópolis, el patrimonio de la Catedral quedó prácticamente intacto gracias a los esfuerzos de la Generalitat de Catalunya, sin embargo algunas iglesias como la de la Compañía de María, la del convento de las Carmelitas Descalzas y la de San Lorenzo, sufrieron espolio y destrucción.

Con el desarrollo del conflicto bélico y el establecimiento del Frente del Ebro, Tarragona y su territorio se convirtieron en un objetivo de la aviación del bando insurrecto que, sistemáticamente, bombardeaba la ciudad y poblaciones vecinas.

Se constituyeron Juntas de Defensa Pasiva y se habilitaron refugios antiaéreos para la población. La Casa de los Concilios fue un espacio de refugio. Se aprovechó la red histórica de cisternas de su subsuelo y, además, se excavaron por debajo de estas, una serie de galerías en la roca, para dar refugio a más de 300 personas (**figs. 10 y 25**).

Cuando las alarmas sonaban, la población debía bajar al refugio y allí esperar con un terrible estado de miedo y de incertidumbre el final de cada bombardeo. Esta situación se prolongó hasta el año 1939, momento en que acabó la guerra con la victoria del bando insurrecto. Se inició así una época de dictadura y de fuerte represión que, en muchos casos, comportaron numerosas sentencias de muerte marcando la vida de muchas personas y familias. El principal escenario de esta represión fue la denominada prisión de Pilatos (actual Torre del Pretorio) y, en menor medida, la prisión femenina en el edificio-convento de las "Oblatas".

La Casa de los Concilios pasó de nuevo a titularidad eclesiástica y el cardenal Benjamín de Arriba y Castro, en la década de los años cincuenta, reformó el edificio convirtiéndolo en una escuela (**fig.9**). Esta perduró hasta el año 1996.

Después, el inmueble se transformó en museo y sede de diferentes entidades diocesanas. Actualmente el edificio está decla-

rado como Bien Cultural de Interés Local y sus estructuras romanas forman parte del conjunto arqueológico de Tarraco Patrimonio Mundial de la Humanidad.

La acrópolis es hoy un espacio donde conviven instituciones públicas administrativas, académicas, religiosas, cívicas, profesionales y sus vecinos. De los restos del recinto de culto imperial al edificio del Colegio Oficial de Arquitectos de Cataluña, obra de Rafael Moneo, en la acrópolis de la ciudad se funde el pasado, el presente y el futuro. Ningún visitante queda indiferente ante un lugar tan fascinante donde la historia es la protagonista.

2. LA EVOLUCIÓN ARQUITECTÓNICA DE LA CASA DE LOS CONCILIOS, SEDE DEL MUSEO BÍBLICO TARRACONENSE

Andreu Muñoz Virgili (Facultad Antoni Gaudí.
Ateneo Universitario "Sant Pacià").

La Casa de los Concilios es un edificio histórico ubicado en la parte oriental de la Catedral. Constituye, como se ha dicho, un «palimpsesto arquitectónico» dada la diversidad de estructuras de todas las épocas y las diferentes funciones que este ha tenido a lo largo del tiempo. Sus instalaciones invitan al visitante a hacer un recorrido por 2.000 años de historia de la acrópolis de la ciudad. Para comprender la evolución que ha experimentado el edificio proponemos una exposición periodizada de las diversas fases que la han configurado.

Primera fase: época romana

A partir del siglo I d.C., la orografía original de la zona fue profundamente modelada a causa de la creación del recinto de culto imperial del *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris*. Este, se articulaba alrededor del templo erigido en honor a *Divus Augustus* en el centro de la plaza porticada (témenos) (**fig. 11**). El témenos, de forma rectangular y de unas dos hectáreas de extensión (152 m de profundidad y 132 m de ancho), precisó para asentarse de grandes rebajes del nivel geológico en su sector norte y oeste con una profundidad máxima de unos 9 m, y en su sector sur y este sistemas de aterramiento y nivelación con una profundidad máxima de unos 5 m.

El edificio de la Casa de los Concilios se ubica en el espacio central del porticado oriental del témenos, en el lugar donde

se levantó una estancia rectangular destinada probablemente al culto (**fig. 11**). En este punto se puede observar actualmente la diferencia de cota de cinco metros de profundidad entre el nivel de circulación de los pórticos y la estancia y sus cimentaciones. Hoy día, esta diferencia topográfica todavía se aprecia entre las calles de les Coques y de Sant Llorenç que delimitan la Casa de los Concilios en su parte occidental y oriental, respectivamente.

El edificio ha conservado como pared maestra un segmento del muro de delimitación del témenos, la cimentación de la línea de columnas del porticado y las cimentaciones de la estancia destinada al culto.

Respecto al muro de delimitación del témenos es visible en dos de sus salas (**figs. 12,13,14 y 15**). En la sala IV se puede apreciar su parte interna con una anchura conservada de 4 m y una altura conservada de 3,80 m. En los sillares de *opus quadratum* son visibles los orificios para anclar los aplacados de mármol blanco de Carrara que revestían los paramentos. En el alzado del muro también se percibe el vacío generado por una de las ventanas monumentales que se abrían rítmicamente cada 7,40 m en todo el perímetro de los porticados.

En esta misma sala se observa como ha quedado fosilizada la anchura del porticado romano ya que la estancia queda delimitada entre el muro romano y otra pared de la edificación actual que se apoya sobre las cimentaciones romanas de la línea de columnata de los porticados (**figs. 16 y 17**). La sala tiene una longitud de unos 10,50 m que corresponden básicamente a la anchura de los porticados romanos, y su pavimentación está prácticamente en la misma cota que en época romana. Los muros de los porticados presentaban una altura de unos 11,30 m. Los porticados probablemente estaban cubiertos por un tejado a doble vertiente y con un falso techo decorado con arcos en forma de vuelta o plana.

En la sala VI del Museo se puede ver el mismo muro romano por la parte trasera. Algunos de los sillares, aunque con notorio desgaste, muestran los almohadillados cortados. La prolongación de este muro hacia el sector sur (patio del Museo) ha desaparecido. El espolio se produjo en época medieval como consecuencia de la reutilización de material para las nuevas construcciones como la Catedral, el Palacio Arzobispal denominado también Castillo del Patriarca, entre otras. El segmento del muro en su prolongación hacia el sector norte se puede intuir en una de las paredes

maestras del Museo que corresponde a una caja de escaleras y es perfectamente visible en el interior del edificio del Consell Comarcal del Tarragonès (antiguo hospital medieval de Santa Tecla), contiguo a la Casa de los Concilios. Este segmento de muro con una de las otras ventanas monumentales también se puede ver desde el espacio de interpretación Tarracrópolis del Museo Bíblico, a través de una ventana.

En el patio del Museo Bíblico son visibles las cimentaciones del muro de cierre del témenos (**fig. 18**). Están constituidas por un primer cuerpo inferior que apoya directamente sobre el nivel geológico y que está construido con sillar y mortero (*pseudo opus vittatum*). Encima de este se levanta un segundo cuerpo constituido por hileras de sillares de *opus quadratum*. La hilera de sillares superior conserva una serie de orificios correspondientes a las obras de construcción de la cimentación. Algunos de ellos, destinados a la colocación de grapas para unir las piezas entre ellas u orificios relacionados con los *ferrei forcipes* o *ad ulivella*, para la elevación e instalación de los sillares con la ayuda de polispastos o grúas.

El espacio de la sala VI del Museo Bíblico fosiliza prácticamente la estructura de la estancia de culto. A pesar de haber perdido sus alzados conserva sus cimentaciones. Las anchuras de estas son de 2,40 m y utilizan la misma técnica constructiva que las cimentaciones de los muros de los porticados, con la combinación de muros de *pseudo vittatum* en la parte inferior y de *opus quadratum* en la parte superior. Las medidas de la estancia serían de 8,90 m de anchura, 4,75 m de profundidad y poco más de 6 m de altura máxima. Su interior podría estar presidido por una estatua o grupo escultórico monumental relacionado con las divinidades del culto imperial.

Son visibles las cimentaciones de la estancia con una profundidad de 5 m. El espacio cúbico que generan es utilizado como cisterna. Los restos del arranque de una vuelta de medio punto en *opus caementicium* delatan, probablemente, la construcción y uso de la cisterna en época romana (**fig. 19**). Esta cobertura de la cisterna fue descabezada en un momento indeterminado para aumentar la capacidad levantando una nueva vuelta a la cota de la pavimentación de la sala actual (coincidiendo con la romana).

Segunda fase: época medieval

A partir de la segunda mitad del siglo V d.C., el recinto de culto imperial y sus estructuras adyacentes iniciaron un proceso

de profunda transformación urbanística convirtiéndose, posiblemente, en un espacio cultural cristiano vinculado al complejo episcopal de la Tarragona visigoda. Desconocemos cómo afectaron estos cambios en el sector que ocupa la actual Casa de los Concilios. Se puede inferir que parte de las estructuras romanas fueron espoliadas para su reutilización o comercialización. Sin embargo, debieron permanecer hasta la nueva configuración de la ciudad medieval entre los siglos XII y XIII.

La historiografía tradicional ha situado en el espacio de la Casa de los Concilios las dependencias de la Curia del Vicariato. Se trataba de un ente administrativo eclesiástico sujeto a la autoridad directa del vicario general. Se hace difícil establecer una relación minuciosa de las funciones específicas que el mencionado ente desarrollaba. No obstante, un conjunto de datos fragmentarios testimonian que en la Curia del Vicariato tenían lugar actos de gran relevancia en la vida sociopolítica de la ciudad. Por ejemplo, los ciudadanos que en el siglo XIV eran designados para sortear los cónsules de la ciudad tenían que prestar juramento en este edificio. Igualmente, un documento del año 1513 menciona que los ciudadanos mayores de catorce años debían jurar fidelidad al arzobispo en el consistorio, nombre por el cual también se conocía la Curia del Vicariato y que dio nombre a la plaza donde estaba situada. Con la reforma del siglo XVI, se instaló el archivo eclesiástico que permaneció hasta el siglo XIX. En definitiva, la Curia del Vicariato habría ostentado un doble carácter administrativo y representativo convirtiéndose en la sede del vicario general y de buena parte de la curia eclesiástica. Las dimensiones y características del edificio descrito concuerdan con la naturaleza de esta institución. Actualmente, se han conservado en la fachada renacentista los escudos de la ciudad y de la Iglesia de Tarragona. La conjunción de estos dos elementos son una síntesis gráfica del contexto en el cual hay que enmarcar este edificio, el ente que se alojó y los sucesos que se debieron producir.

Hasta hace poco tiempo, faltaban datos arqueológicos para presentar una propuesta interpretativa de las características formales del conjunto en cuestión. A pesar de todo, en los últimos años se han llevado a cabo varias intervenciones arqueológicas y obras de arreglo que han sacado a la luz una serie de elementos arquitectónicos que nos permiten plantear una primera hipótesis al respecto.

En primer lugar, debemos de partir de que la proyección del nuevo edificio medieval integró las construcciones conservadas de época romana, a saber, el segmento del muro oriental del témenos conservado y los elementos de cimentación descritos en el apartado anterior. Sobre este horizonte constructivo se añadieron una secuencia de nuevas estructuras visibles en la sala II del Museo Bíblico Tarraconense y en la recepción del Consell Comarcal del Tarragonès. En cuanto al primero de los espacios, en los muros de cierre oriental y septentrional se han conservado restos de un conjunto de arcos de medio punto (puertas) las cuales presentan unas dimensiones y método constructivo similar. A estas estructuras se les adosa el pavimento actual del Museo Bíblico Tarraconense que, como veremos más adelante, corresponde al edificio quinientista. Consecuentemente, los arcos son anteriores a este período. Por otra parte, aquellos que están situados en el muro de cierre septentrional de la sala II, se les asocia una consecución de canecillos que comparten entre sí una misma posición, distancia respecto a los arcos y características formales. Estos elementos encuentran sus análogos en el muro oriental de la recepción del Consell Comarcal del Tarragonès, visible desde la calle de les Coques.

Todo ello nos lleva a plantear la hipótesis de un edificio conformado por tres pabellones dispuestos en forma de «U» y encarados hacia la Catedral (**figs. 20, 21 y 22**). El espacio del patio interior generado por esta estructura coincide en planta con una de las cisternas ubicadas en el subsuelo y reconvertida en refugio antiaéreo durante la Guerra Civil de 1936. El ala septentrional del edificio integraría los arcos (puertas) ubicados en el muro de cierre norte de la sala II del Museo Bíblico Tarraconense, los canecillos ubicados en este espacio y los de la recepción del Consell Comarcal del Tarragonès. En relación con la función de las referidas ménsulas, inferimos que habrían actuado como elemento de soporte del alero de un tejado a cuatro vertientes. Un segundo pabellón se habría erigido integrando el tramo del muro oriental del porticado conservado en las salas VI y VII como cierre oriental. A esta estancia se accedería por los arcos gemelos actualmente visibles en el muro oriental de la sala II del Museo Bíblico. Finalmente, la continuidad del muro del porticado en sentido sur nos sugiere la existencia de un tercer pabellón de las mismas dimensiones que el primero.

El edificio de la Curia del Vicariato se emplazó en una importante plaza que conectaba este equipamiento eclesiástico con la puerta lateral de la Catedral ubicada en el lugar de la actual capilla barroca de Santa Tecla y el Castillo del Patriarca (**fig. 7**).

Tercera fase: época moderna

El edificio medieval de la Curia del Vicariato era de un único piso. En el año 1584 la edificación ganó una nueva planta y podemos deducir que avanzó la línea de fachada hasta la ubicación actual. La reforma sirvió para crear un espacio destinado a archivo de la provincia eclesiástica tarraconense que custodiaba entre otra documentación la de los procesos de los concilios provinciales y de las Cortes Catalanas. De aquí proviene el sobrenombre de Casa de los Concilios. La reforma se realizó durante el pontificado del arzobispo humanista Antoni Agustí Albanell. Durante este proceso de ampliación, los arcos (puertas) medievales se tapiaron y acrecentó el nivel de circulación hasta la cota actual.

De los pocos elementos fotográficos que conservamos del edificio antes de que fuera reformado profundamente en los años 50 de la década del siglo XX, se comprueba que se han conservado las dos fachadas del edificio (oriental y meridional) (**figs. 23 y 24**).

De la primera se mantiene la portalada con arco de medio punto con los escudos de la Iglesia de Tarragona y del Municipio. Deducimos que tres ventanales enmarcados por molduras se abrían en la fachada correspondiente al primer piso del inmueble y cinco pequeñas ventanas se abrían en el espacio del desván (**fig. 6**). La fachada meridional estaba presidida por una portalada de medio punto y otro ventanal a la altura del primer piso también enmarcado por molduras.

Encima de ello está esculpido el escudo de la «Tau». Con la reforma de los años 50 la puerta quedó dañada y tapiada, sin embargo, hoy día, parte de su estructura todavía es visible (**fig. 24**).

En un momento indeterminado del siglo XVII se debía construir la torre que se adosa a la fachada meridional y que actualmente funciona, en parte, como caja de escaleras y de hábitat.

Cuarta fase: época contemporánea

Desde la reforma del siglo XVI, el edificio no sufrió alteraciones substanciales hasta el estallido de la Guerra Civil de 1936. Como consecuencia de los bombardeos que la ciudad y el territorio padecieron desde el 17 de junio de 1937 por la aviación del

bando insurrecto, se constituyeron Juntas de Defensa Pasiva con el objetivo de proteger a la población. Una de las medidas más urgentes e importantes fue la planificación de los refugios antiaéreos distribuidos por la ciudad. En marzo de 1938 Tarragona ya contaba con unas sesenta de estas instalaciones. El refugio de la Casa de los Concilios es uno de los más bien conservados (**fig. 25**).

En un primer momento, y con anterioridad a diciembre de 1937, las autoridades decidieron aprovechar la red de tres grandes cisternas que tenía la Casa de los Concilios en su subsuelo para refugiar a la población de los bombardeos. Una de estas cisternas es la formada por las cimentaciones de la estancia cultural romana (**fig. 19**). Las otras dos cisternas son contiguas a aquella y sus finalidades y cronología todavía están en proceso de estudio. Estas cisternas descansan directamente sobre el nivel geológico. Una de las tres cisternas fue reforzada en la Guerra Civil forrando sus paredes con sillares de hormigón. Una serie de ocho pilares circulares alineados de hormigón armado dividen el espacio sustentando una doble vuelta catalana (**fig. 26**).

El muro de cierre occidental de esta cisterna coincide con la cimentación corrida de la columnata de los porticados del recinto de culto imperial (**figs. 27, núm. 1 y 28, núm 1**).

En una segunda fase se excavaron a 4 m por debajo de estas cisternas una red de galerías con 5 accesos. Un grafito inscrito en uno de los escalones de la entrada a las galerías testimonia la construcción de estas el 28 de diciembre de 1937 (**fig. 30**).

Las galerías se extienden en un trazado cortado y en diagonal desde la calle de les Coques hasta el inicio de la calle de Sant Llorenç donde se encuentra otro acceso. Miden 65 m lineales. Si sumamos las cisternas, da un total de 97 m lineales (**fig. 29**).

A través de una escalera de 44 escalones se desciende unos 9 metros de profundidad hasta la cota de las galerías. Aunque se ha publicado que el refugio estaba preparado para 700 personas, nuestros cálculos apuntan para unas 300. En el espacio Tarracrópolis del Museo (zona de jardín en la Guerra Civil) se puede ver un pozo de 4,50 m de profundidad que sirvió a los constructores para la extracción de la roca excavada y como elemento de ventilación del refugio.

Finalizado el conflicto bélico, el inmueble tuvo diferentes usos y fue reconvertido en escuela en el año 1951. Esta permaneció hasta el año 1996. Las reformas llevadas a cabo durante este

último período son las que han configurado el edificio tal y como ha llegado hasta nuestros días con la ubicación de las dependencias del Museo Bíblico Tarraconense.

Una muestra visual de esta sedimentación estructural a lo largo del tiempo se aprecia en el mismo espacio Tarracrópolis (**fig. 47**). Desde un mismo punto, pueden ser contempladas a la vez los restos de las cimentaciones romanas, una secuencia de arcos apuntados de época bajomedieval, el pozo de servicio del refugio antiaéreo y la edificación del siglo XX. Toda una muestra de la dinámica de las ciudades históricas de la Mediterránea.

3. LA EVOLUCIÓN DE LA ACRÓPOLIS DE TARRAGONA A TRAVÉS DE LOS GRABADOS HISTÓRICOS

Josep M. Brull Alabart (Museo Bíblico Tarraconense)

Miriam Ramon Mas (Museo Bíblico Tarraconense)

Los grabados históricos nos permiten disponer de una planimetría que nos proporciona la evolución urbanística de la acrópolis y un material visual que nos acerca a los elementos monumentales que la configuran. La colección planimétrica está formada por cinco grabados que van desde el año 1715 hasta el 1820 y nos permiten comprobar como el trazado del urbanismo antiguo condicionó el de las épocas medieval y moderna y cómo estos, a la vez, nos dan a entender el urbanismo contemporáneo en la acrópolis de la ciudad. Una colección de doce grabados que comprenden cronologías desde el año 1844 al 1872 nos introducen en el grado de percepción del artista. Algunos concebidos desde visiones más románticas y otros proyectados de forma más realista. Es un viaje a través del tiempo por las edificaciones históricas más emblemáticas que han configurado la realidad monumental de la acrópolis y la Part Alta de Tarragona. Así se presentan la Muralla, la Torre del Arzobispo, la Torre del Pretorio, la Catedral o el sector monumental de la calle de les Coques con la Casa de los Concilios. La colección total de los grabados que se presentan en esta publicación y en la exposición Tarracrópolis han sido donados por Josep M. Brull Alabart, a excepción del plano de la ciudad de Tarragona de 1715 que es una copia cedida por el Archivo General de Simancas.

- Plano de la ciudad de Tarragona con su recinto amurallado, 1715 (imagen cedida: Archivo General de Simancas), (**fig. 31**).
- La ciudad de Tarragona vista desde el mar, 1788, (**fig. 32**).
- Plano de la ciudad y del nuevo puerto de Tarragona, 1806, (**fig. 33**).
- Sitio de Tarragona (mayo y junio 1811), 1820, (**fig. 34**).
- Plano de Tarragona sitiada y asaltada el 28 de junio de 1811 por el ejército francés de Aragón bajo las órdenes de S.E. Mariscal Suchet, duque de Albufera, 1828, (**fig. 35**).
- Restos de la antigua muralla de Tarragona [con las torres del Capiscol y de Minerva], 1844, (**fig. 36**).
- Torre del Arzobispado en Tarragona y muralla romana sobre los vestigios del muro cíclope, 1852, (**fig. 37**).
- Parte posterior del palacio romano [Torre del Pretorio], 1872, (**fig. 38**).
- Vista exterior de la catedral de Tarragona [grabado que es copia de otro grabado de 1806], 1850, (**fig. 39**).
- Exterior de la catedral de Tarragona desde el jardín del claustro, 1839, (**fig. 40**).
- Catedral de Tarragona [vista desde la calle les Coques], s. XIX, (**fig. 41**).
- Tarragona en 1810 [reproducción del dibujo de Vicenç Roig (1763-1837). El edificio de la torre cuadrangular corresponde a la Casa de los Concilios], (**fig. 42**).

4. DEL TEMPLO ROMANO A LA CATEDRAL. LA EVOLUCIÓN DE UN ESPACIO A TRAVÉS DE LAS MAQUETAS

Miriam Ramon Mas (Museo Bíblico Tarraconense)

Dos maquetas a escala 1:200 muestran dos estadios cronológicos del espacio central de la acrópolis de Tarragona: la época alta imperial romana y el siglo XIII. En el primero de los casos se presenta una reconstrucción hipotética del recinto de culto imperial del Concilio Provincial de Tarraco y, en el segundo, la construcción de la Catedral en torno al último tercio del siglo XIII.

La maqueta del recinto de culto imperial ha sido ubicada sobre una base planimétrica de la Catedral actual para establecer con facilidad la correspondencia de los ámbitos arquitectónicos

romanos en los espacios actuales, y poder visualizar de qué manera las estructuras romanas fueron aprovechadas por la catedral medieval y cómo condicionaron el urbanismo del sector a lo largo de los siglos. Se puede distinguir el templo de Augusto en el centro del recinto y el conjunto de porches con sus cámaras destinadas al culto, la gran aula del fondo y la entrada monumental escalonada al recinto desde la plaza del Fórum Provincial (**figs. 43 y 44**).

En cuanto a la maqueta de la Catedral ha sido ubicada sobre una fotografía cenital de la actual área urbana. La maqueta permite ver cómo parte de los pilares de la Catedral fueron asentados en la losa de cimentación del templo de Augusto y este hecho condicionó la orientación del templo catedralicio. Igualmente, los restos del ángulo noroccidental del muro de la plaza (témenos) fueron aprovechados por el claustro medieval generando, así, una disposición atípica junto a la cabecera. La maqueta deja ver también las técnicas constructivas y detalles como la portalada de entrada lateral a la basílica en el sector oriental mientras que la portalada principal no está todavía construida. Actualmente, esta puerta lateral ya no existe ya que en el siglo XVIII fue construida en su espacio la capilla de Santa Tecla (**figs. 46a y 46b**).

Una nueva maqueta a escala 1:50 muestra las intervenciones arqueológicas que se llevaron a cabo en el claustro de la catedral de Tarragona en el año 1955 por José Sánchez Real. En ella se aprecia el sistema de alcantarillado perimetral en el porticado del témenos (a) para desagüe de las aguas pluviales (b). También una gran cisterna de agua (c), posiblemente de época medieval, que podría haber reutilizado una cisterna romana (**fig. 45**).

Las maquetas constituyen en el relato museográfico de la exposición dos instrumentos indispensables para dar a conocer la naturaleza e importancia de las dos construcciones. Los dos complejos religiosos han mantenido a lo largo de dos milenios la función religiosa de la acrópolis. La maqueta del recinto de culto imperial ha sido elaborada por Josep M. Brull Alabart y Andreu Ximenis Rovira con la colaboración de Jordi-Lluís Rovira Canyelles. La maqueta de la Catedral ha sido realizada por Andreu Ximenis Rovira a partir de las planimetrías de Josep M. Brull Alabart. Las dos maquetas han contado con el asesoramiento del equipo de investigación del proyecto (MBT/ICAC).

5. VEINTITRÉS SIGLOS DE EVOLUCIÓN DE LA ACRÓPOLIS DE TARRAGONA A TRAVÉS DE LA EPIGRAFÍA

Diana Gorostidi Pi (Universidad Rovira i Virgili / Instituto Catalán de Arqueología Clásica)

Lluís M. Moncunill Cirac (Asociación Amigos de la catedral de Tarragona)

Andreu Muñoz Melgar (Museo Bíblico Tarraconense / Instituto Catalán de Arqueología Clásica)

El espacio de interpretación dispone de una colección epigráfica desde la época romana hasta la actualidad que permite hacer un recorrido diacrónico por los aspectos epigráficos, lingüísticos, sociales e históricos que nos ilustran estos ejemplares provenientes de la Part Alta de Tarragona. Los epígrafes de Manio Vibio y del Concilio Provincial Tarraconense han sido reproducidos en la exposición en fotografía y en el caso de la pileta trilingüe hebraica está reproducida en mármol blanco.

5.1. GRAFITO DE MANIO VIBIO (S. III A.C.)

«Manio Vibio, para Minerva».

Grafito de letras monumentales (3-4,5 cm) sobre un sillar de piedra tipo Mèdol, reutilizado en un segundo momento en la construcción de la tronera de la torre de la muralla republicana. El texto, de difícil lectura, recuerda el nombre de un personaje, Manio Vibio, que se lo dedica a la diosa Minerva. Probablemente se trata de una base de estatua o altar improvisado para la divinidad en su calidad de guardiana de la ciudad (*custos urbis*) por parte de un jefe de una unidad militar (**fig. 48**).

Datación: la forma arcaica del nombre *Men(e)rva*, así como también el gentilicio del personaje, de procedencia itálica, permiten fechar la inscripción entre la llegada de los romanos a Hispania en el año 218 a.C. y finales del siglo III a.C., que es hasta cuando se documentan los rasgos lingüísticos arcaicos que presenta el texto, como son la ausencia de -s en el nominativo *Vibio(s)* y el dativo en -a en lugar de -ai / -ae. A excepción de algunos grafitos sobre cerámica importada, esta continúa siendo la inscripción latina más antigua de toda la península ibérica (*CIL II² / 14, 841*).

(D.G.P.)

5.2. PEDESTAL DE GAYO VALERIO ARABINO (S. II D.C.)

«A Gayo Valerio Arabino, hijo de Flaviano, de *Bergidium Flavium*, habiendo ejercido todos los cargos públicos en su ciudad y también sacerdote de Roma y del Augusto de la Provincia Hispania Citerior, por haberse encargado fielmente del archivo del censo, han decidido en pleno de honrarle con una estatua colocada entre los antiguos flámenes provinciales provinciales».

Dos partes de un mismo pedestal honorario, todavía entero en el s. XVI, cuando lo pudieron copiar varios humanistas, como Lluís Pons d' Icart, en el palacio del arzobispo Antonio Agustín (**fig. 49**). El personaje era oriundo de *Bergidium*, un municipio de época flavia situado en el *conventus* de los Astures, actualmente identificado con Cacabelos (León), donde ejerció todas las magistraturas locales y el sacerdocio del culto imperial. Una vez llegado a Tarraco, se incorporó en el cuerpo de funcionarios provinciales, para encargarse del registro censal y, por lo tanto, de la recaudación de los impuestos, una tarea dificultosa que se realizaba cada cinco años. Este cometido fue cumplido con éxito, hecho que le supuso como recompensa la concesión de una estatua pública a cargo de todos los representantes provinciales (*universi*), colocada en uno de los lugares más prestigiosos de la ciudad: la galería de estatuas honoríficas dedicadas a los antiguos flámenes provinciales en la Part Alta de la ciudad, alrededor del templo de culto imperial. Una parte de la inscripción se conserva en la calle Mercería y la superior pertenece a la colección del Museo Bíblico Tarraconense. Segunda mitad o finales del s. II d.C. (*CIL* II²/14, 1194).

(D.G.P.)

5.3. FRAGMENTO DE ARQUITRABE DE ÁTICO (S. I A.C. - S. I D.C.)---1

«(...) Ático, de la tribu Galeria (...) el primero que (...) por intercesión de / a causa de su servicio a (...)».

Dos fragmentos contiguos de arquitrabe monumental de mármol que probablemente fue parte de un monumento funerario de un personaje, quizás un magistrado, de la tribu Galeria, del cual sólo se conserva su apellido Ático (**fig. 50**). La expresión *beneficio* puede referirse o bien a un favor personal concedido por el emperador, o bien a una compensación recibida a cambio de alguna donación o servicio. Finalmente, *primus* indica que el personaje

fue el primero en recibir este tipo de *beneficium*. La pieza forma parte de la colección del Museo Diocesano. Datación en época de Augusto o de los primeros julio-claudios (*CIL* II²/14, 1309).

(D.G.P.)

5.4. PEDESTAL DE LUCIO EMILIO SEMPRONIO CLEMENTE SILVANIANO (FINALES S. I D.C. - INICIOS S. II D.C.)

«A Lucio Emilio Sempronio Clemente Silvaniano, (...), de la tribu Palatina, edil, cuestor, duunviro, flamen, administrador del capitolio, juez de la cuarta decuria (de Roma). Gayo Apuleyo Lupo, de *Complutum*, a su amigo».

Se trata de un dado de pedestal tripartito exento, reutilizado en un segundo momento como contrapeso de prensa (**fig. 51**). Más ejemplos de reutilizaciones semejantes se encuentran en otros pedestales como este (*CIL* II²/14, 982 y 2280). El personaje, probablemente hijo de libertos, como denota su pertenencia a la tribu Palatina, fue un importante magistrado de la colonia que ejerció todos los cargos municipales, incluso el de *curator Capitolii*, una función extraordinaria vinculada a las obras de rehabilitación de este edificio. También fue nombrado juez de Roma, lo que significa que ascendió hasta el orden ecuestre. El pedestal honorífico se lo dedicó su amigo Apuleyo Lupo, oriundo de *Complutum* (Alcalá de Henares), probablemente uno de sus clientes. Fue recuperado en Monnars, cosa que ha sugerido la existencia de una villa del personaje en los alrededores de Tarraco, tal como se ha confirmado en otros casos de magistrados de la ciudad. La pieza forma parte de la colección del Museo Diocesano. Finales del s. I o inicios del s. II d.C. (*CIL* II²/14, 2305).

(D.G.P.)

5.5. ARA O PEDESTAL CONSAGRADO AL DIOS MARTE (S. II D.C.)

«A Marte el venerable, Junio Escorpo y Gémina Festiva, por una promesa hecha».

Ara o pedestal de estatua votiva monumental consagrada al dios Marte por parte de dos particulares, Junio Escorpo y Gémina Festiva, que la erigieron como exvoto a cambio de un favor recibido por la divinidad (**fig. 52**). Su hallazgo en la Part Alta de la ciudad ha permitido proponer la existencia de un área sagrada dedicada al

dios bélico por excelencia. La pieza forma parte de la colección del Museo Diocesano. Siglo II d.C. (*CIL* II²/14, 838a).

(D.G.P.)

5.6. PEDESTAL DEDICADO AL EMPERADOR ANTONINO PÍO (S. II D.C.)

«Al emperador César, hijo del divino Adriano, nieto del divino Trajano Pártico, bisnieto del divino Nerva, Tito Elio Adriano Antonino Augusto Pío, pontífice máximo, durante su tribunicia potestad (...), aclamado emperador dos veces, cónsul por cuarta vez, padre de la patria, le dedica (esta estatua) la colonia Julia ciudad Triunfal de los Tarraconenses».

Pedestal dedicado por la ciudad de Tarraco al emperador Antonino Pío, erigido muy probablemente en el área monumental del concilio de la provincia (**fig. 53**). La inscripción se encontró en 1977 en la capilla de San Fructuoso durante las obras de la construcción del sepulcro del cardenal Vidal i Barraquer, en la catedral de Tarragona. Actualmente forma parte de la colección del Museo Diocesano. 145-161 d.C. (*CIL* II²/14, 904).

(D.G.P.)

5.7. EPÍGRAFE DEDICADO A LUCIO ANTONIO SOBRE BASAMENTO DE COLUMNA MEDIEVAL (FINALES S. I D.C. – INICIOS S. II D.C.)

«A Lucio Antonio (...)».

Dado central de pedestal honorario reutilizado como base de columna (**fig. 54**). De la inscripción original sólo queda la primera línea, con inicio de la fórmula onomástica del personaje honrado. La textura de la superficie permite comprobar que el campo epigráfico fue rebajado, eliminando el resto del texto. Este epígrafe fue reutilizado como basamento de una de las columnas de la puerta de acceso al antiguo cementerio de la ciudad, ubicado en la parte superior de la calle de les Coques. Una inscripción/basamento similar se encuentra en la sede del Colegio de Arquitectos (*CIL* II²/14, 1177). La forma del pedestal y la paleografía permite datar la inscripción a finales del s. I o inicios del s. II d.C. (*CIL* II²/14, 1323).

(D.G.P.)

5.8. PILETA TRILINGÜE HEBRAICA (S. V-VII D.C.)

Reproducción en mármol de la llamada “pileta trilingüe” y que actualmente se conserva en el Museo Sefardí de Toledo (**fig. 55**). Fue encontrada en Tarragona en el año 1955. Está fechada entre los siglos V-VII d.C. Posiblemente corresponde a un recipiente para las abluciones (purificación ritual mediante el agua) de una sinagoga de la ciudad. Otras hipótesis hablan, también, de una funcionalidad funeraria como osario infantil. La parte frontal de la pieza está decorada con dibujos incisos y originariamente estaban policromados. En el centro se ubica la menorah (candelabro de siete brazos); en el lado derecho aparece la estilización de una rama de palma (árbol de la vida); y en el lado izquierdo un trazo en ángulo recto que posiblemente represente un sofá (instrumento musical hecho con el cuerno de un animal puro). En los extremos de la composición, confrontados, se ven representados dos pavos reales, símbolo de la resurrección. Los motivos están acompañados por una triple inscripción: una en hebreo, con la plegaria «Paz sobre Israel y sobre nosotros y sobre nuestros hijos, amén»; otra en latín, con la expresión «Pax Fides»; y una tercera, en griego, de la cual sólo quedan tres palabras. La pieza forma parte de la colección del del Museo Bíblico (*CIL* II²/14,2228).

(A.M.M.)

5.9. FRAGMENTO DE LAUDA FUNERARIA PALEOCRISTIANA (S. V D.C.)

«Aquí descansa...». Fragmento de placa de mármol blanco reutilizada varias veces (**fig. 56**).

La primera, como lauda funeraria cristiana, tal como demuestran los restos de la corona de laurel, esquemáticamente dibujada, y el inicio de la inscripción latina eliminada por la segunda reutilización como cancel decorado con motivos vegetales. La corona probablemente llevaba en medio el monograma de Cristo, también perdido, así como el resto de la inscripción, donde se encontraría el nombre del difunto. Como cancel podría haber formado parte de la catedral visigoda de *Tarracona*. La pieza pertenece a la colección del Museo Bíblico. Siglo V d.C. o posterior (*CIL* II²/14, 2188).

(D.G.P.)

5.10. LAUDA SEPULCRAL DEL CANÓNIGO PERE DE TARRAGONA (1209)

«Pere, de Tarragona, murió el 28 de diciembre. En vida, Pere, fue canónigo y presbítero de la Iglesia, honor, gloria y decoro del pueblo. En Tarragona traspasó de esta vida. Aquí descansa el clérigo impoluto, perseguidor a muerte de los judíos y martillo de herejes, tal y como lo explica en los dos libros editados por él mismo. Año 1209».

Esta lauda sepulcral hecha de mármol, posiblemente reutilizaba material romano procedente del recinto de culto imperial, seguramente un fragmento de losa de pavimentación (fig. 57). El epitafio nos indica que el canónigo Pere de Tarragona fue inquisidor. La lauda se encontró en el muro exterior de la Sala Capitular y a finales del siglo XIX fue transportada a la colección de Santa Tecla la Vella. Ingresó en el Museo Diocesano antes del año 1914.

(LL.M.C.)

5.11. LAUDA SEPULCRAL DE LOS CANÓNIGOS BERENGUER DE MARTORELL Y DALMAU DE MARTORELL (1362)

«El año del Señor de 1362 el 17 de mayo, murió Berenguer de Martorell, canónigo de esta Iglesia, y, el 29 del mismo mes y año, murió Dalmau de Martorell, canónigo también de la Iglesia, ambos hermanos. Que sus almas eternamente descansen en paz. Amén».

Esta lauda sepulcral también procede del muro exterior de la Sala Capitular e ingresada antes del año 1914 en la colección del Museo Diocesano. El epitafio nos documenta que dos hermanos canónigos fueron enterrados en el mismo espacio del cementerio catedralicio, en el sector reservado a los canónigos de la Catedral (fig. 58).

(LL.M.C.)

5.12. LAUDA SEPULCRAL DE LA FAMILIA FERRATER (1585)

«Ferrater y de Tecla su mujer y de todos sus difuntos, 1585»

Lauda sepulcral de un individuo de apellido Ferrater, de su esposa Tecla y familia, con escudo nobiliario en la parte inferior.

Posiblemente, en origen, la lápida se encontraba en el cementerio de Santa Tecla la Vella (jardines de la catedral de Tarragona), que fue el cementerio de la ciudad hasta inicios del año 1809 cuando se creó el cementerio, extramuros, junto a la Montaña de la Oliva. La pieza forma parte de la colección del Museo Diocesano (fig. 59).
(A.M.M.)

5.13. INSCRIPCIÓN FUNDACIONAL DEL HOSPITAL DE LAS HUÉRFANAS (1732)

«Hospital donde recogen/ pobres doncellas huérfanas/La caridad es la puerta/de la vida eterna/Haz ahora lo que quisieras /haber hecho cuando mueras/Piénsalo bien/ 1732».

Esta inscripción fundacional se encontraba engastada en la fachada del asilo de las huérfanas en el Pla de Palau, cerca del Palacio Arzobispal. Era una institución eclesiástica que daba amparo y educación a las niñas huérfanas. Fue fundada en el año 1630. Tenía cuidado de las huérfanas una mujer virtuosa que recibía el nombre de «madre de las huérfanas» bajo la tutela de un sacerdote y de un administrador seglar elegidos, respectivamente, por los cabildos catedralicio y municipal. La pieza forma parte de la colección del Museo Diocesano (fig. 60).

(A.M.M.)

5.14. LAUDA SEPULCRAL DE JOAN DOMINGO I ARNAU (1809)

«A Dios, óptimo máximo. A Joan Domingo i Arnau, brillante doctor, marido incomparable, amigo óptimo y fidelísimo cónyuge».

Lauda sepulcral que marca la última fase del cementerio de la Catedral (fig. 61). Joan Domingo i Arnau fue doctor en filosofía, farmacéutico y botánico y diputado del Ayuntamiento en 1808. La lauda en la parte superior tiene esculpido un perro, símbolo de protección y fidelidad y en la parte inferior un conjunto de utensilios de farmacia relacionados con su oficio. En su farmacia de Tarragona tenía una gran colección de minerales, fósiles, conchas y esqueletos y un importante herbario. La casi totalidad de este patrimonio fue destruido con la entrada de las tropas francesas en la ciudad (1811). Murió en 1809 a consecuencia de la peste (epidemia de tifus). En plena epidemia, Tarragona recibía mucha población refugiada de Barcelona a causa de la entrada del ejército napoleónico en la ciudad condal. El aumento de población en

Tarragona fue considerable (pasó de poco más de 8.000 a más de 15.000 habitantes). Fue necesaria la construcción de un nuevo cementerio extramuros. Joan Domingo fue uno de los últimos en ser enterrado en el cementerio de la Catedral. El 27 de febrero del mismo año tenía lugar la primera inhumación en el nuevo cementerio de Tarragona.

(A.M.M.)

5.15. INSCRIPCIÓN FUNDACIONAL DE LA ACADEMIA COLEGIO SAN PABLO DE TARRAGONA (1955) 11-5-1955

«¿Sabéis leer y escribir? —yo os enseñaré— por la educación a Cristo. Academia colegio de San Pablo. Cardenal de Arriba y Castro, fundador y maestro. Tarragona 15-X-51».

Esta inscripción fundacional presenta el retrato del cardenal con tres niños y su escudo con el lema: «Traham eos in vinculis caritatis» («Quería atraernos a todos con el vínculo de la caridad»). La Academia Colegio San Pablo fue una iniciativa diocesana liderada por el propio cardenal Benjamín de Arriba y Castro. Respondía a la necesidad de crear un proyecto educativo para niños de clases humildes y del mismo barrio catedralicio. El proyecto se ideó en el año 1951. La Casa de los Concilios fue reformada arquitectónicamente. En época contemporánea había sido asilo, viviendas de emergencia e instalación provisional de escuela pública. El 9 de noviembre de 1960 se inauguraron sus instalaciones. En el año 1996 se cerró el colegio (**fig. 62**).

(A.M.M.)

5.16. INSCRIPCIÓN CONMEMORATIVA DEL CONCILIO PROVINCIAL TARRACONENSE (1995) EN ESTA SANTA IGLESIA CATEDRAL METROPOLITANA Y PRIMADA

«De Tarragona, el día 21 de enero del año del señor de 1995, fiesta de los santos mártires Fructuoso, obispo, y sus diáconos Augurio y Eulogio, con la celebración de la eucaristía y entronización de los santos evangelios, fue Inaugurado el Concilio provincial tarraconense convocado por el arzobispo Ramón Torrella Cascante, retomando una venerable y antiquísima tradición Interrumpida

durante más de dos siglos. La Asamblea Sinodal fue felizmente clausurada en esta misma Seo, a gloria y alabanza de la santísima Trinidad El día 4 de junio del mismo año, solemnidad de Pentecostés».

El Concilio Provincial Tarraconense fue convocado por la Conferencia Episcopal Tarraconense y celebrado del 21 de enero al 4 de junio de 1995 para profundizar en las propuestas del Concilio Vaticano II. La inauguración y clausura se hicieron en la catedral de Tarragona. Una inscripción ubicada en el claustro de la Catedral conmemora el hecho (**fig. 63**).

(A.M.M.)

6. LA MONEDA COMO TESTIMONIO DE LA EVOLUCIÓN DE LA ACRÓPOLIS DE TARRAGONA

Imma Teixell Navarro (Museo Bíblico Tarraconense)

A partir de mediados del siglo II a.C. y hasta la primera mitad del siglo I a.C., los iberos de Kesse acuñaron moneda de bronce y denarios de plata. Plasmaron en los ases un jinete cabalgando y el nombre de la ciudad con epigrafía ibérica. La necesidad de moneda fue debido al establecimiento del campamento militar de Tarraco en el contexto de la Segunda Guerra Púnica. Los ejemplares ibéricos convivieron con las monedas importadas por las legiones romanas. Ya a inicios del siglo I d.C., eran aceptadas en el circuito monetario caracterizado por la irrupción de las emisiones provinciales de carácter romano. Una muestra es el As de Kesse (**fig. 64**). En Tarraco cuentan con producciones durante los reinados de Augusto y Tiberio, cuando la ciudad ya era capital de la Hispania Citerior. Fue con el emperador Tiberio (14-37 d.C.), que la ciudad emitió un gran volumen de monedas de bronce y oricalco con iconografías alusivas al culto imperial y a la memoria de Augusto y a su divinización, como los conocidos ejemplares del templo octástilo y de su ara de sacrificios. En la exposición se puede ver un dupondio de Tiberio (**fig. 65**). La ceca (casa de la moneda) se reabrió con la muerte de Nerón para producir emisiones de emergencia ante la necesidad de numerario durante la Guerra Civil (68-69 d.C.). A partir de aquí, la ciudad romana ya no fabricó moneda oficial y su circulante era abastecido básicamente desde Roma. Durante siglos, la ciudad se encontró inmersa en

el circuito monetario del Imperio Occidental (con valores oficiales de la época, como el antoniniano en el siglo III d.C., conjuntamente con la reutilización de emisiones republicanas e ibéricas) y, cuando era necesario, se solucionaba la falta de circulante con la inclusión de monedas que imitaban las producciones oficiales. Eran básicamente tipos emitidos durante los siglos III y IV d.C., ejemplares tolerados por las autoridades ante su ineficacia como emisores, que se complementaban con piezas foráneas como el cuarto de silicua de la ceca visigótica de Narbona (**fig. 66**). Por su parte, los visigodos no comenzaron a fabricar moneda hasta el establecimiento del reino de Tolosa, en el año 417, adoptando el sistema monetario romano basado en el *solidus* y el tremís (la tercera parte del sólido de oro), pero las primeras emisiones imitaban los tipos romanos imperiales. *Tarracona*, como población con sede episcopal, albergó una ceca visigótica, siendo la casa de la moneda más intensa del período. La restauración de la sede metropolitana con la construcción de la Catedral, se tuvo que financiar con monetario del Casal de Barcelona (dineros, óbolos, cruzados...), los cuales en el siglo XIV ya se habían extendido por todo el Principado. De los siglos XIII al XV se intensificó el uso de la moneda en la vida cotidiana, básicamente como consecuencia de la ampliación de los núcleos urbanos. Era vital para adquirir alimentos y productos necesarios como ropa o calzado. Los valores más utilizados fueron dineros y óbolos de terno que se introdujeron en el mercado en el año 1258 hasta el reinado de Pedro III. Una muestra en la exposición la tenemos en un ejemplar de dinero de Jaime II (**fig. 67**). No será hasta el año 1464 que el rey Juan II ordenó la acuñación de moneda pequeña en la ciudad de Tarragona, fabricando piezas para suministrar numerario de valor muy bajo en el mercado local, como la señal que incorpora la TAU en el anverso y la leyenda TARRAGONA rodeando el escudo de la ciudad en el reverso (**fig. 68**). La «Tau», símbolo de la Sede tarraconense, también fue el tipo utilizado en las pellofas eclesiásticas de los siglos XVI y XVII, fichas de canje que se utilizaban en catedrales e iglesias para pagar a los canónigos la asistencia al coro y por otros servicios pero que, tras pasado el ámbito eclesiástico, se usaban como moneda local. En los años 1611 y 1646 Tarragona fue concesionaria para acuñar ardites y dineros pero se desconoce la existencia de ejemplares. El circuito monetario en la época moderna se caracterizó por la presencia de moneda

castellana, sobre todo a partir de la Guerra de Sucesión, cuando los ganadores impusieron la obligatoriedad de circulación por el Principado del monetario castellano y, entre otras, el cierre de la ceca de Barcelona. Una muestra en la exposición la encontramos en una moneda con valor de cuatro maravedís resellados. Sin embargo, el pueblo continuó utilizando las antiguas monedas catalanas y las de poco valor, muchas de ellas reselladas, hasta que Isabel II obligó a retirarlas en el año 1854 (**fig. 69**). La ceca de Tarragona se reabrió en el contexto de la Guerra del Francés para luchar contra la invasión francesa, con acuñaciones emitidas por la Junta Superior de Cataluña y la Junta Corregimental de Tarragona que fue la patrocinadora de las emisiones de piezas de cinco pesetas de plata (**fig. 70**). Los últimos dineros hechos en Tarragona son los billetes denominados “Papel de Crédito Municipal” que el Ayuntamiento tuvo que poner en circulación ante la falta de monetario originada durante la Guerra Civil (**fig. 71**). Fue una consecuencia de la gran escasez de moneda de metal provocada por el atesoramiento y por la retirada de la calderilla de cobre, metal que era reutilizado en las industrias de guerra. Este papel moneda se anuló y retiró cuando la ciudad fue ocupada por el ejército del bando insurrecto, reingresando en circulación la peseta con la impresión de numerosas series de billetes con representaciones históricas patrióticas. Pero no fue hasta el año 1944 que se acuñó la peseta en metal, escenario que se prolongó hasta la entrada en circulación del euro en el año 2002.

7. PANORAMA HISTORIOGRÁFICO DE LA EVOLUCIÓN DE LA ACRÓPOLIS DE TARRAGONA

INTRODUCTION

Biblical Museum Tarraconense is located in the building known as the *Casa dels Concilis*, next to the Cathedral. The building consists of a unique architectural palimpsest, indicative of the phenomenon that is the urban transformation of Mediterranean cities. Since 14th December 2020, the museum's facilities have included a new interpretative space dedicated to explaining the historical evolution of Tarragona's acropolis. This has become an effective tool to explain the topographical and urbanistic transformation of this historic city which, from its modest coastal hill, became the political and religious epicentre of a Roman provincial capital, and later the metropolitan see and primacy of the Spanish church. It is a new facility, which complements the visit to the Biblical Museum and to the historic centre of Tarragona. It also aims to promote the sharing of scientific knowledge by offering access to the results of scientific research carried out over the last twenty years.

The project has been led by the Catalan Institute of Classical Archaeology (*Institut Català d'Arqueologia Clàssica*, ICAC) and the Biblical Museum Tarraconense, MBT) under the joint direction of Josep M. Macias Solé (ICAC) and Andreu Muñoz Melgar (MBT/ICAC). The initiative is linked to four scientific projects: the first of these being *Tarracropolis: a scientific journey through 2,000 years of history*, financed by the Spanish Foundation for Science and Technology (FECYT); two more take place within the quadrennial research projects in archaeology and palaeontology of the Government of Catalonia (*Generalitat de Catalunya*), under the titles *Excavations around the Cathedral of Tarragona, 2nd phase*; and *Archaeological research project into the cult enclosure of the Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris, Tarragona*. The last of the projects, supported financially by MINECO-Proyectos I+D, is titled: *Analytical-evolutionary parameters in the construction techniques of north-eastern Tarragona in Late Antiquity: homogenisation, criteria of representation, and calibration*.

The museographical component has benefited from the collaboration of the Diocesan Museum of Tarragona – which has ceded a number of pieces from its collection – and the Sephardic Museum of Toledo. Financial support has been provided by institutions such as: Tarragonès Comarcal Council (*Consell Comarcal del Tarragonès*), the Department of Culture of the Catalan Government, the Spanish Foundation for Science and Technology (FECYT) (Ministry of Science, Innovation and Universities), the Provincial Deputation of Tarragona (*Diputació de Tarragona*), the Fundació Privada Mútua Catalana, and the Association of Surveyors, Technical Architects and Building Engineers of Tarragona (*Col·legi d'Aparelladors, Arquitectes Tècnics i Enginyers*

d'Edificació de Tarragona). Our thanks go out to all of these institutions and the people who have helped to make this project possible.

In the production of this book, we especially wish to thank the authors of the featured studies for their generous collaboration. We are also grateful for the help of Lurdes Malgrat Escarp, director of Territorial Services at the Department of Culture in Tarragona; Iván Fernández Pino, architect and archaeologist; Karen Fortuny Mendo, archaeologist at ICAC, Dr. Josep M. Puche Fontanilles, archaeologist at ICAC; Miquel Àngel Colet Menasanch, head of TIC at ICAC and Sílvia Fibla Reverté, archaeologist.

The publication *Tarracropolis: a scientific journey through 2,000 years of history* brings its contents together with museum pieces, images, architectural reconstructions, and a set of 3D reproductions that form part of the interpretative space. It joins two more publications: *Præsidium, Templum et Ecclesia. Archaeological interventions at the Cathedral of Tarragona (2010-2011)* (published 2012) and *Amphitheatrum, Memoria Martyrum et Ecclesiae* (2013). This trilogy is the result of its authors' commitment to providing a tool for the transfer of knowledge. It combines research and museography with the aid of people, administrations and organisations who not only love heritage, but also understand it as an indispensable asset for the advancement of society.

Josep M. Macias Solé and Andreu Muñoz Melgar (eds.)

1. TARRACROPOLIS. TWO MILLENNIA OF EVOLUTION OF THE ACROPOLIS OF TARRAGONA

*Josep M. Macias Solé (Institut Català d'Arqueologia Clàssica)
Andreu Muñoz Melgar (Biblical Museum Tarraconense/ Institut Català d'Arqueologia Clàssica)*

Tarragona is located on a promontory next to the Mediterranean Sea, from where you can see the lands of Camp de Tarragona and the surrounding mountains (**fig.1**). It is inferred that on its acropolis, in the 3rd century BC, the Roman general Cneus Cornelius Scipio built a military camp to face the Carthaginians, rivals of Rome over the control of the Western Mediterranean.

In the 1st century AD, Tarraco was already the capital of Hispania Citerior. With an imposing urbanism, the Imperial cult enclosure presided over by the Temple of Augustus (**fig.2**) was erected on the acropolis. In this area, the whole Province had to worship the deified emperors.

The Temple was built in the first half of the 1st century AD. In the second half of this century, the enclosure was enlarged with a large

porticoed square of two hectares. Rooms for worship were opened in the porticoes. His remains are visible in the Cathedral's cloister or in one of the rooms of the Biblical Museum. A big hall was located as a temple at the end of the square. Part of its structure is preserved inside the Cathedral.

With the officialization of Christianity from 380 onwards, the Imperial cult enclosure gradually lost its religious function. Its structure will last until the middle of the 5th century. Possibly, the space was transformed into an episcopal complex with the Cathedral, the baptistery and the spaces of residence and administration of the bishop. The research suggests that the big hall of the cult enclosure was used to locate the cathedral basilica.

Architectural remains from this Visigoth period are visible at the headquarters of the Official College of Architects of Catalonia. Hypothetically these structures are related to the bishop's palace. The Temple of Augustus, in the middle of the square, was dismantled and its materials were recycled and sold, thus urbanizing this sector.

With the Arab and Berber incursion, in the early 8th century, the city began a process of decline and gradual abandonment. It is a dark and poorly known period. The city lost its urban and institutional structure, possibly giving way to a minimally populated centre with a certain Andalusian military presence.

In 1091, Pope Urban II restored the episcopal see of Tarragona in the figure of the bishop of Vic, Berenguer Sunifred de Lluçà, according to a pontifical bull that is preserved in the Archdiocesan Historical Archive of Tarragona. But the capture of the city did not crystallize until the 12th century, on the initiative of Archbishop Oleguer and the military action of the knight Robert d'Aguiló.

Archbishop Bernat Tort, successor of Sant Oleguer, established his residence in Tarragona in the middle of the twelfth century, being this fact a determining factor in the urban planning of the medieval city. A model of the city, in the fourteenth century, located at the History Museum of Tarragona, show us the result of the urban development in medieval times (**fig. 3**).

Thus, in the 12th century, the city was surrounded by the Roman wall and closed in the south taking advantage of the remains of the Roman wall that separated the former spaces of the provincial forum and the Roman circus. Today, the remains of this wall are visible along the lines of the two streets Carrer d'Enrajolat and Carrer dels Ferrers. The neat urban layout was planned orthogonally. Many buildings took advantage of the great architectural structures of Roman enclosures and buildings.

The Cathedral was erected in the central space of the old Imperial cult enclosure. The works started at the end of the 12th century.

The orientation of the Cathedral was the same as that of the cult enclosure: northeast. This was due to two reasons: the first, because the medieval seat was partly based on the foundation slab of the ancient Temple of Augustus, which today is buried just over a meter deep in the current pavement of the Cathedral. The second reason is that the construction of the cloister took advantage of the walls of the north-west corner of the Imperial cult enclosure.

The size of the Cathedral was impressive, with a design of 100 meters long within a city that was only about 450 meters long (**figs. 4 and 5**). It was a visible sign of the restoration of one of the oldest churches in the Hispanic kingdoms with the rank of metropolitan and primate. The Cathedral was consecrated in 1331 by Archbishop John of Aragon, son of James II the Just.

The cemetery space was built in the north-eastern sector of the Cathedral, with the funerary chapel of Santa Tecla la Vella dating from the beginning of the 13th century. On the eastern side of the Cathedral stood the Castle of the Patriarch, the residence of the archbishop. Its construction began in the 12th century and all archbishops remained in this castle until the 16th century.

Next to the Castle of the Patriarch stood the building of the Curia of the Vicariate, administrative center of the Church of Tarragona. Part of the remains of this complex are used by the building in the Casa dels Concilis, seat of the Biblical Museum.

The Curia of the Vicariate was built taking advantage of the architectural structures of the old Roman cult enclosure in this sector. In the 14th century, in this curia or ecclesiastical consistory, the Vicar General took an oath to the citizens who were appointed to draw consuls of the city.

The building had main access to a public square, already documented in the 16th century under the name of "Consistory". This square connected the Castle of the Patriarch, the Curia and a side entrance of the Cathedral, which opened where the chapel of Santa Tecla is currently located (**figs. 6 and 7**).

Next to the building of the Curia of the Vicariate stood the Hospital de la Seu, intended for the poorer residents of the city. This hospital was created in the 12th century. In 1464 it was rehabilitated and the city hospital was added. The new hospital was under the invocation of Santa Tecla. Today it serves as the seat of the Tarragona Regional Council.

In the western sector of the Cathedral, a fortress linked to the canonry was erected. It was part of the current Archbishop's Tower, owned since the second decade of the 14th Century by the Pabord, a canon who administered the rents and represented the cathedral chapter.

The chapel of Sant Pau, dating from the 13th century, is also preserved in this sector. It was for the exclusive use of the sick and ailing canons who were cared for by the nursing canon assisted by the nursing priests. The chapel is located inside the building of the Centre Tarraconense el Seminari.

The acropolis housed other religious buildings such as the Church of Sant Llorenç, which dates from the 12th century and is now owned by the Farmers Guild. Its current appearance is the sum of the Gothic temple from the 14th century and the remodeling carried out by the Renaissance architect Pere Blai during the 16th century.

The 16th century was a favorable century given the good economic situation of the city and the brilliant pontificates of the archbishops of that time such as Gaspar Cervantes, Antoni Agustí or Joan Terès. New public works were promoted, the University was set up, the city's defences were improved, buildings were renovated and the Renaissance was introduced into the territory.

In 1572, Cardinal Cervantes converted the old Pabord castle into a new Archbishop's Palace, where the archbishops' residence is located to this day.

Also in the 16th century, in 1584, a floor was added to the building of the Curia of the Vicariate, today the House of the Councils. The building was then transformed into an archive to keep the documents and protocols of the ecclesiastical province of Tarragona and its councils. Hence the name of the building. It served as an archive until the Peninsular War.

A few years earlier, in 1562, work began on the building of the so-called Casa dels Orfes (House of the Orphans), which occupied part of the Castle of the Patriarch's garden and was next to the current House of Councils. This building has disappeared and its space is currently occupied by a private building.

Between the 16th and 18th centuries, the Cathedral was enriched by new Renaissance and Baroque chapels such as the Santíssim Sagriment or Santa Tecla. This latter involved the abandoning the temple old side access.

Meanwhile, the Church sold the building of the old Hospital de Santa Tecla in order to build the new hospital on the Rambla Vella in Tarragona, where it still serves today.

Like many other places, the acropolis of Tarragona lived the historical vicissitudes of the later centuries. It suffered especially from the episode of the Reapers' War in the early 19th century. The city was subjected to a terrible siege in 1811. The final episode of resistance to the Napoleonic armies took place in Pla de la Seu. Once the city was taken, the soldiers subjected it to a brutal looting for three days.

After two years of occupation, in 1813, French troops withdrew from Tarragona, blasting different buildings and structures. The Castle of the Patriarch and the Archbishop's Palace were destroyed on the acropolis.

After the war, these buildings, which had been part of the city's skyline, were demolished. The Archbishop's Palace was rebuilt in neo-renaissance style, as we see it today (**fig. 8**).

At the end of the 19th century, new buildings were built on the acropolis: with an historic approach, the Pontifical Seminary of Tarragona; and a modernist building, l'escorxador de Tarragona (the Slaughterhouse), now the rectorate of the University Rovira i Virgili.

Three decades later, in 1936, the Spanish Civil War broke out. In Tarragona the rebel generals coup d'état did not prosper and the city, like all of Catalonia, remained in republican territory.

In the first months of the conflict, the Church suffered intense persecution that led to the expropriation of its buildings, the destruction of part of its religious heritage and the persecution and death of a large number of priests, religious men and women and lay Christians.

In the acropolis, the heritage of the Cathedral remained virtually intact thanks to the efforts of the Generalitat de Catalunya, but some churches suffered plunder and destruction, such as the Companyia de Maria, the one in the convent of the Carmelites Descalces and the church of Sant Llorenç.

With the development of the war and the establishment of the Front of the Ebro, Tarragona and its territory became the insurgent's aviation target, and Tarragona and its neighboring towns were systematically bombed.

Passive Defense Boards were set up and air-raid shelters were built for the population. The House of Councils was a place of refuge. They took advantage of the historic network of cisterns underground, and a series of galleries were dug in the rock below, to shelter more than 300 people (**figs. 10 and 25**).

When the alarms sounded, the population had to go down to the shelter and wait there for the end of each bombing, with a terrible state of fear and uncertainty. This situation lasted until 1939, when the war ended with the victory of the insurgent side. Thus began a time of dictatorship and severe repression that in many cases resulted in numerous death sentences and marked the lives of many individuals and families. The main scene of this repression was the so-called Pilats-Prison (now the Praetorian Tower), and to a lesser measure, the women's prison in the "Oblate" convent building.

The House of Councils became ecclesiastical property again and Cardinal Benjamín de Arriba y Castro, in the 1950s, renovated the building and converted it into a school (**fig. 9**). It lasted until 1996.

Later, the building became a new headquarters with museum facilities and various diocesan entities. Today, the building is declared a Cultural Asset of Local Interest and its Roman structures are part of the archaeological site of Tarraco World Heritage Site.

Today the acropolis is a space where public administrative, academic, religious, professional and civic institutions coexist with their neighbors. From the remains of the Imperial cult enclosure to the building of the Official College of Architects of Catalonia, work of Rafael Moneo, the past, present and future merge in the city's acropolis. No visitor remains indifferent to such a fascinating space where history is the protagonist.

2. THE ARCHITECTURAL EVOLUTION OF THE CASA DELS CONCILIS, HOME OF THE BIBLICAL MUSEUM TARRACONENSE

Andreu Muñoz Virgili (Antoni Gaudí Faculty, Saint Pacian's Society - *Ateneu Universitari Sant Pacià*)

The *Casa dels Concilis* (literally 'House of the Councils') is a historic building located to the eastern side of the cathedral. As already mentioned, it makes up something of an 'architectural palimpsest', given its diversity of structures from all ages, and the multiplicity of functions that it has taken on throughout its history. Its facilities invite the visitor to take a trip through the 2,000-year history of the city's acropolis. To understand the evolution that the building has undergone, we offer a periodised exhibition of the different phases of the building's development.

Phase one: Roman era

From the first century CE, the area's original relief was profoundly altered owing to the creation of the imperial cult enclosure by the *Concilium Provinciae Hispaniae Citerioris*. This extended around the temple erected in honour of Divus Augustus, in the centre of a porticoed square (the *temenos*) (fig. 11). Construction of the *temenos* – rectangular in shape, and extending over about two hectares (152 meters deep and 132 meters wide) – involved a significant lowering of the geological level in its northern and western sectors, with a maximum depth of some 9 meters, while in its southern and eastern sectors systems of raising and levelling were employed, with a maximum depth of 5 meter.

The building of the *Casa dels Concilis* is located in the central space of the eastern portico of the *temenos*, where there stands a rectangular chamber that was probably dedicated to worship (fig. 11). From this point, we can observe today the 5 meter difference in ele-

vation between the floor level of the porticoes and chamber, and their foundations. This topographical difference can still be seen between the streets *Carrer de les Coques* and *Carrer de Sant Llorenç*, which mark the western and eastern bounds, respectively, of the *Casa dels Concilis*.

The building has preserved a segment of the boundary wall of the *temenos*, the foundation of the colonnade of the portico, and the foundations of the chamber dedicated to worship, as part of its structure.

The boundary wall of the *temenos* is visible in two of the building's rooms (figs. 12, 13, 14 and 15): In room IV, we can see the internal face of the wall, with a 4 meter wide and 3,8 meters high section being preserved. In its ashlar of *opus quadratum*, we can still see the orifices once used to attach the walls' white Carrara marble cladding. In the wall's elevation, we can also identify the space left by one of the monumental windows which were spaced regularly, every 7,4 meters around the perimeter of the porticoes.

In this same room we can observe how the width of the Roman portico has been fossilised, as the chamber remains outlined between the Roman wall and another wall of the current building. The latter is supported by the Roman foundations of the portico's colonnade (figs. 16 and 17). The room is about 10,5 meters long, which corresponds basically to the breadth of the Roman porticoes, and its floor is at practically the same elevation as in the Roman era. The walls of the porticoes would have been about 11,3 meters high. The porticoes were probably covered with a tiled gable roof, and with a dropped ceiling decorated with either vaulted or flat coffering.

In room VI of the museum, we can see the rear part of the same Roman wall. On some of the ashlar, the cut bosses can still be made out, despite significant wear. The extension of this wall towards the southern sector (the museum's patio) has been lost. The damage took place in the Medieval era due to reuse of material for new constructions such as the cathedral and the archiepiscopal palace (also known as the Patriarch's Castle - *Castell del Patriarca*), among others. The section of the old wall which extended to the north can be made out within one of the main walls of the museum, corresponding to a stairwell, and it is perfectly visible on the inside of the building of the Tarragonès Comarcal Council (the former medieval Santa Tecla hospital), contiguous with the *Casa dels Concilis*. This length of the wall, along with one of the other monumental windows, can also be seen through a window of the *Tarracropolis* interpretative space of the Biblical Museum. In the patio of the Biblical Museum, we can see the foundations of the boundary wall of the *temenos* (fig. 18). These consist firstly of a lower structure, resting directly on the bedrock and built with dimension stone and mortar (*pseudo opus vittatum*). A second structure was

then raised on top of this, made up of rows of blocks of *opus quadratum*. The top row of blocks retains a series of orifices dating from the construction of the foundations. These were used either for the placement of clamps or staples to connect the pieces together, or for the use of *ferrei forcipes* or *ad ulivella* for the lifting and installation of the blocks with the help of a block and tackle or a crane.

Room VI of the Biblical Museum practically fossilises the dimensions and layout of the chamber of worship. Although it has lost its upper structure, it preserves its foundations. The width of these measures 2,4 meters, and they use the same construction technique as the foundations of the walls of the porticoes, with the combination of walls of *pseudo vittatum* in the lower part and of *opus quadratum* in the upper part. The chamber would have measured 8,9 meters wide and 4,75 meters deep with a maximum height a little over 6 meters. Its interior may have been dominated by a statue or group of monumental sculptures related to the divinities of the imperial cult. The foundations of the chamber are visible, with a depth of 5 meters, and the space that they create is used as a cistern. The remains of a now-removed semicircular vault in *opus caementicium* reveal the probable construction and use of the cistern in the Roman era (fig. 19). This vaulted covering of the cistern was removed at an unknown time in order to increase the capacity, and a new vault was installed at the level of the floor of the existing room (which coincides with that of the Roman chamber).

Phase two: Medieval era

From the second half of the fifth century CE, the imperial cult enclosure and its adjacent structures began a process of profound urbanistic transformation, possibly becoming a cultural space connected to the episcopal complex of Visigothic Tarragona. It is not known how these changes were effected in the sector now occupied by the *Casa dels Concilis*. It can be inferred that part of the Roman structures was plundered to be sold and reused. Nevertheless, something of the structures must have remained until the new configuration of the medieval city in the twelfth and thirteenth centuries. Traditional historiography has placed within the space of the *Casa dels Concilis* the department of the Deanery Council: the *Cúria del Vicariat*. This was an ecclesiastical administrative body under the direct authority of vicar general. It is difficult to establish a detailed picture of the specific functions that this body carried out. However, a collection of fragmentary evidence indicates that the *curia* played host to events of great importance to the sociopolitical life of the city. For example, in the fourteenth century, it was in this building that citizens assigned to draw lots for the position of consul had to swear their oaths. Similarly, a document from 1513 mentions that citizens above the age of fourteen

years had to swear loyalty to the archbishop in the 'consistory' – another name for the *curia*, and which lent its name to the square where it was located. The reform of the sixteenth century saw the installation of the ecclesiastical archive, which remained until the nineteenth century. The *curia* would doubtless have taken on roles of both an administrative and a representational nature, becoming the headquarters of the archdeacon and a good part of the ecclesiastical assembly. The dimensions and characteristics of the building described are in keeping with the nature of such an institution. Today, the crests of the city and the church are preserved in the renaissance-era façade. The conjunction of these two elements is a graphic representation of the context in which this building must be considered, the entity that it housed, and the events that must have taken place there.

Until recently, there was a lack of archaeological data to propose an interpretation of the formal characteristics of the buildings in question. Despite this, in recent years a series of archaeological interventions and arrangement works have been carried out which have brought to light a series of archaeological elements that allow us to formulate a first hypothesis on the matter.

We must take as our starting point that the layout of the new medieval building incorporated structures preserved from the Roman era, namely the remaining segment of the eastern wall of the *temenos*, and the elements of the foundations described above. On top of this were added a series of new structures visible in room II of the Biblical Museum Tarraconense, and at the reception of the Comarcal Council. As for the first of the spaces, in the eastern and northern boundary walls, a set of semicircular arches have been preserved which are of similar dimensions and construction methods. These structures are leant on by the paving of the present-day Biblical Museum which, as we will go on to see, belongs to the sixteenth-century building. Consequently, the arches must predate this period. Additionally, those which are situated in the northern boundary wall of room II are joined by a series of corbels which share the same position, distance from the arches, and formal characteristics. These elements are matched by others in the eastern wall of the reception of the Comarcal Council, visible from *Carrer de les Coques*.

Taken together, this leads us to hypothesise a building made up of three pavilions arranged in the shape of a 'U', facing the cathedral (figs. 20, 21 and 22). The footprint of the open space created by this structure coincides with one of the cisterns located in the basement, which was converted into an air-raid shelter during the Civil War in 1936. The northern wing of the building would incorporate the arches located in the northern boundary wall of room II of the Biblical Museum, and the corbels found in this space and in the reception of the

Comarcal Council. As for the function of these corbels, we can infer that they would have acted as a support for the eaves of a hipped roof. A second pavilion would have been erected, integrating the stretch of the eastern wall of the portico preserved in rooms VI and VII as its eastern boundary. This space would have been accessed through the twin arches currently visible in the eastern wall of room II of the Biblical Museum. Finally, the continuation of the wall of the portico towards the south leads us to surmise the existence of a third pavilion with the same dimensions as the first.

The building of the Deanery Council was situated in an important square which connected this ecclesiastical institution to the side entrance of the cathedral, located on the site of the present-day baroque Chapel of Saint Tecla, and the Patriarch's Castle (fig. 7).

Phase three: Modern era

The medieval building of the Deanery Council (*Cúria del Vicariat*) originally had only one storey. In 1584, the structure would gain an additional floor and we can deduce that the line of the façade was also brought forward to its present location. The renovation created a space dedicated to the archive of the ecclesiastical province of Tarragona, which custodied, among other documents, those of the provincial councils and of the Catalan Courts. It is from here that we get the name *Casa dels Concilis*: the House of the Councils. The renovation took place during the pontificate of the humanist archbishop Antoni Agustí Albanell.

During the process of extension, the medieval arches were walled up and the level of the floor was raised to its present elevation. From the few photographic records that remain of the building before extensive renovation in the 1950s, we can see that the eastern and southern façades of the building were preserved (figs. 23 and 24).

Of the former, we still have the entrance, with its semicircular arch bearing the crests of the Church of Tarragona and of the municipality. We can deduce that three large windows, framed by mouldings, were to be found in the façade corresponding to the first floor of the building, with five smaller windows at the level of the loft (fig. 6). The southern façade was dominated by a semicircular arched entrance and another large window at the level of the first floor, also framed by decorative mouldings.

Above this, we find sculpted the crest of the «Tau». With the renovation of the 1950s, the door was damaged and walled up, although part of its structure is still visible today (fig. 24).

The tower joined to the southern façade – part of which now serves as a stairwell and living space – must have been added at some point in the seventeenth century.

Phase four: contemporary era

Since the renovations of the sixteenth century, the building didn't suffer substantial alterations until the outbreak of the Civil War in 1936. As a consequence of the bombardment that the city and its surroundings suffered from the insurrectionist side, dating from 17th June 1937, home guards were founded, known as the *Juntes de Defensa Passiva*, whose objective was to protect the population. One of the most urgent and important measures was the planning of air-raid shelters throughout the city. We know that by March of 1938, the city already boasted around sixty such installations, and the shelter of the *Casa dels Concilis* is one of the best preserved (fig. 25).

Initially, before December 1937, the authorities decided to make use of the network of three large cisterns in the basement of the *Casa dels Concilis* to shelter people from the bombings. One of these cisterns is made up of the foundations of the Roman worship space (fig. 19). The other two cisterns are contiguous with the first and their purpose and chronology are still being studied. These cisterns rest directly on the bedrock, and one of the three was reinforced during the Civil War by lining its walls with concrete blocks. A line of eight circular pillars made of reinforced concrete divides the space, supporting a double Catalan vault (fig. 26).

The western boundary wall coincides with the foundations of the colonnade of the imperial cult enclosure (figs. 27, núm. 1 and 28, núm. 1).

In a second phase, a network of galleries with five entrances was dug out 4 meters below the cisterns. A graffito etched into one of the steps of the galleries' entrance dates their construction to 28th December 1937 (fig. 30).

The galleries extend along a broken diagonal line from *Carrer de les Coques* to the beginning of *Carrer de Sant Llorenç*, where another entrance is located. They measure 65 meters in length, and adding the cisterns gives a total length of 97 meters (fig. 29).

A stairway of 44 steps takes us down 9 meters to the level of the galleries. Although it has been published that the shelter was conceived for 700 people, our calculations indicate that it was made to host about 300. At the museum's *Tarracropolis* interpretative space (in the area of the Civil War garden), we can see a 4,5 meters deep well which was used by the builders to extract the excavated rock and then as an air vent for the shelter.

After the conflict, the building took on different uses and in 1951 was converted into a school. This lasted until 1996, and it was the renovations carried out during this latter period that introduced the building's layout as we know it today as the site of the Biblical Museum Tarraconense.

A visual sample of this structural sedimentation over the ages can be found right inside *Tarracropolis* (fig. 47). From one point, we can contemplate the remains of Roman foundations, a series of late medieval pointed arches, the well of the air-raid shelter, and the twentieth century building: a true sign of how historic Mediterranean cities have adapted to the times and repeatedly reinvented themselves.

3. THE EVOLUTION OF THE ACROPOLIS OF TARRAGONA THROUGH HISTORICAL ENGRAVINGS

Josep M. Brull Alabart (Biblical Museum Tarraconense)

Miriam Ramon Mas (Biblical Museum Tarraconense)

The historical engravings provide us with planimetric material to follow the urban evolution of the acropolis and visual material that brings us closer to the monumental elements that make it up. The planimetric collection consists of five engravings from 1715 to 1820 that allow us to check how the layout of ancient urbanism dictated that of the medieval and modern times and how these, in turn, make contemporary urbanism understood of the city's acropolis. A collection of twelve engravings comprising chronologies from 1844 to 1872 allows us to delve into the perception's degree of the artist. Some were conceived from more romantic visions and others more realistically projected. It is a journey through time to the most emblematic historical buildings that have shaped the monumental reality of the Acropolis and the Upper Part of Tarragona. It is how the Wall, the Archbishop's Tower, the Praetorian Tower, the Cathedral or the monumental sector of *Carrer de les Coques* with the *Casa dels Concilis* are presented. The whole collection of engravings presented in this publication and in the exhibition *Tarracròpolis* has been donated by Josep M. Brull Alabart, except for the 1715 Tarragona city plan that is a copy given by the General Archive of Simancas.

- Map of the city of Tarragona with its walled enclosure, 1715 (Image courtesy of the General Archive of Simancas), (fig. 31).
- The city of Tarragona seen from the sea, 1788, (fig. 32).
- Map of the city and the new port of Tarragona, 1806, (fig. 33).
- Siege of Tarragona (May and June 1811), 1820, (fig. 34).
- Map of the city of Tarragona besieged and assaulted on June 28th, 1811 by the French army of Aragon under the orders of H.E. Marshal Suchet, Duke of Albufera, 1828, (fig. 35).
- Remains of the old wall of Tarragona [with the Cabiscol and Minerva towers], 1844, (fig. 36).

- Archbishopric Tower in Tarragona and Roman wall on the vestiges of the Cyclopean wall, 1852, (fig. 37).
- Back of the Roman palace [Praetorium Tower], 1872, (fig. 38).
- Exterior view of the cathedral of Tarragona [this engraving is a copy of another engraving from 1806], 1850, (fig. 39).
- Exterior of the cathedral of Tarragona from the cloister garden, 1839, (fig. 40).
- Cathedral of Tarragona [seen from *les Coques* street], s. XIX, (fig. 41).
- Tarragona in 1810 [reproduction of the drawing by Vicenç Roig (1763-1837). The building of the quadrangular tower corresponds to the House of Councils], (fig. 42).

4. FROM ROMAN TEMPLE TO CATHEDRAL. MODELLING THE EVOLUTION OF A SPACE

Miriam Ramon Mas (Biblical Museum Tarraconense)

Two 1:200 scale models show two chronological stages of the acropolis's central space: the Early Imperial Roman period and the thirteenth century. In the case of the former, we can see a hypothetical reconstruction of the imperial cult enclosure of the Provincial Council of Tarraço and, in the latter, the construction of the cathedral around the last third of the thirteenth century.

The model of the imperial cult enclosure has been set on a planimetric outline of the present-day cathedral, in order to easily show how the Roman architectural features correspond to the current ones, and to visualise how the Roman structures were used for the medieval cathedral, and how they have shaped the area's layout throughout the centuries. The Temple of Augustus can be seen at the centre of the enclosure, and the porticoes are represented, with their chambers of worship, the large hall at the end, and the monumental stepped entrance to the enclosure from the Provincial Forum (figs. 43 and 44).

As for the model of the cathedral, it has been set on top of an aerial photograph of the present-day urban area. The model allows us to see how some of the pillars of the cathedral were set in the foundation slabs of the Temple of Augustus, and this influenced the orientation of the cathedral itself. Likewise, the remains of the northwestern point of the wall of the square (the *temenos*) were used for the medieval cloister, giving it its unusual location next to the cathedral's apse. The model also shows the construction techniques and details such as the presence of the side entrance to the basilica in the eastern sector, while the main entrance was not yet built. Nowadays, this side door no

longer exists, as the Chapel of Saint Tecla was built in its place in the eighteenth century (**figs. 46a and 46b**).

A new 1:50 scale model shows the archaeological interventions that were carried out in the cloister of the Cathedral of Tarragona in 1955 by José Sánchez Real. In this one, we can see the perimetral drainage system of the portico of the temenos (a) that allowed the rain-water to drain off (b). It also shows a large water cistern (c), possibly from the Medieval era, which may have reused a Roman construction (**fig. 45**).

The models form an essential part of the exhibition's narrative, helping to illustrate and to share the nature and importance of these two constructions. The two religious complexes have maintained the religious function of the acropolis for more than two millennia. The model of the imperial cult enclosure was created by Josep M. Brull Alabart and Andreu Ximenis Rovira, with the collaboration of Jordi-Lluís Rovira Canyelles. The model of the cathedral was created by Andreu Ximenis Rovira from planimetries by Josep M. Brull Alabart. Both models have benefited from the assistance of the project's research team (MBT/ICAC).

5. TWENTY-THREE CENTURIES OF EVOLUTION OF THE ACROPOLIS OF TARRAGONA THROUGH EPIGRAPHY

Diana Gorostidi Pi (Universitat Rovira i Virgili / Institut Català d'Arqueologia Clàssica)
Lluís M. Moncunill Cirac
(Associació Amics de la Catedral de Tarragona)
Andreu Muñoz Melgar
(Biblical Museum Tarraconense / Institut Català d'Arqueologia Clàssica)

The interpretation centre has an epigraphic collection from Roman times to the present that allows a diachronic journey by the epigraphic, linguistic, social and historical aspects that illustrate these samples provided from the upper part of Tarragona. The epigraphs of Mani Vibi and the Tarraconense Provincial Council have been photographically reproduced in the exhibition and the Hebrew trilingual basin is reproduced in white marble.

5.1. MANIUS VIBIUS GRAPHITE (III BC)

«From Manius Vibius to Minerva».

Graphite of monumental letters (3-4,5 cm) on a Mèdol-type stone block, reused in a second moment in the construction of the tower

embrasure of the republican wall. The text, which is dedicated to the goddess Minerva, is difficult to read and recalls the name of one person, Manius Vibius. It is probably a statue base or makeshift altar for the deity in its capacity as guardian of the city (*custos urbis*) dedicated by a head of a military unit (**fig. 48**).

Dating: The archaic form of the name *Men(e)rva*, as well as the gentilic of one person, of Italic origin, allow the inscription to be dated between the arrival of the Romans in Hispania in 218 BC and the end of the 3rd century BC. This is confirmed by the archaic linguistic features, such as the absence of -s in the nominative *Vibio(s)* and the dative in -a instead of -ai/-ae. Except for some graffiti on imported pottery, this still seems to be the oldest Latin inscription in the entire Iberian Peninsula (*CIL II²/14, 841*).

(D.G.P.)

5.2. CAIUS VALERIUS ARABINUS PEDESTAL (II AD)

«To Caius Valerius Arabinus, son of Flavianus, from *Bergidium Flavium*, having held all public offices in his city and also priest of Rome and of the Augustus of the Hispania Citerior Province, for having faithfully been in charge of the census files has been decided in plenary to honor him with a statue placed among the former provincial flamines».

Two parts of the same honorary pedestal, still whole in the 16th century, when several humanists, such as Lluís Pons d'Icart, were able to copy it in the palace of Archbishop Antonio Agustín (**fig. 49**). The character was a native of *Bergidium*, a municipality from the Flavian period located in the conventus of the Astures, currently identified with *Cacabelos* (León), where he held all the local magistracies and the priesthood of the imperial cult. Once he arrived in Tarraco, he joined the body of provincial officials, to be in charge of the census registry and, therefore, the collection of taxes, a difficult task that was carried out every five years. This task was successfully fulfilled, a fact that resulted in the granting of a public statue by all the provincial representatives (*universi*), placed in one of the most prestigious places in the city: the gallery of honorary statues dedicated to the old provincial *flamines*, in the old town of the city, around the imperial cult temple. A part of the inscription is preserved in Mercería Street and the upper part belongs to the collection of the Biblical Museum Tarraconense. Second half or late 2nd century AD (*CIL II²/14, 1194*).

(D.G.P.)

5.3. ARCHITRAVE FRAGMENT OF ATTICUS (I BC – I AD)

«(...) Atticus, of the Galeria tribe (...) the first to (...) through the intercession of / because of his service to (...)».

Two contiguous fragments of monumental marble architrave, probably part of a funerary monument of a person, perhaps a magistrate, of the Galeria tribe, of which only his last name Atticus (fig. 50) is preserved. The expression *beneficio* can refer either to a personal favor granted by the emperor, or to a compensation received in exchange for some donation or service. Finally, *primus* indicates that this person was the first to receive this type of *beneficium*. The piece is part of the collection of the Diocesan Museum. Dating from the time of Augustus or the first Julio-Claudians (CIL II²/14, 1309).

(D.G.P.)

5.4. PEDESTAL OF LUCIUS AEMILIUS SEMPRONIUS CLEMENS SILVANIUS (LATE I BC – EARLY II AD)

«To Lucius Aemilius Sempronius Clemens Silvanianus, (...), of the Palatine tribe, aedile, quaestor, duumvir, flamen, administrator of the capitol, judge of the fourth decuria (of Rome). Gaius Apuleius Lupus, from Complutum, to his friend».

It is an exempt tripartite pedestal dado, reused in a second phase as a press counterweight. More examples (fig. 51) of similar reuses can be found on other pedestals like this one (CIL II² / 14, 982 and 2280).

This person probably was the son of freedmen, as indicated by his belonging to the Palatine tribe. He was an important magistrate of the colony who held all municipal positions, including that of *curator Capitolii*, an extraordinary function linked to the works of the rehabilitation of that building. He was also appointed judge of Rome, which means that he ascended to the equestrian order. The honorary pedestal was dedicated to him by his friend Apuleius Lupus, a native of Complutum (Alcalá de Henares), probably one of his clients. It was found in Monnars, which has led to suppose the existence of a villa in the surroundings of Tarraco, as it has been confirmed in other cases of magistrates in the city. The piece is part of the Diocesan Museum collection. Late 1st century or early 2nd century AD (CIL II²/14, 2305).

(D.G.P.)

5.5. ALTAR OR PEDESTAL CONSECRATED TO GOD MARS (II DC)

«To Mars the venerable, Iunius Scorpis and Gemina Festiva, according to a vow».

Altar stone or pedestal for a monumental votive statue consecrated to the god Mars by two individuals, Iunius Scorpis and Gemina Festiva. The couple erected it as an offering in exchange for a favor received by the divinity (fig. 52). Its discovery in the upper part of the city has made it possible to propose the existence of a sacred area dedicated to the god of war par excellence. The piece is part of the Diocesan Museum collection. 2nd Century AD (CIL II²/14, 838a).

(D.G.P.)

5.6. PEDESTAL DEDICATED TO ANTONINUS PIUS EMPEROR (II AD)

«To the emperor Caesar, son of the divine Hadrian, grandson of the divine Trajan Parthicus, great-grandson of the divine Nerva, Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus Pius, pontifex maximus (the greatest priest), during his tribunician power (...), acclaimed emperor twice, consul for the fourth time, father of the country, dedicates (this statue) to him the Colonia Julia Triumphal City of the people of Tarraco».

Pedestal dedicated by the city of Tarraco to the emperor Antoninus Pius, most probably erected in the monumental area of the provincial council (fig. 53). The inscription was found in 1977 in the Chapel of San Fructuoso during the construction of the tomb of Cardinal Vidal i Barraquer, in the Cathedral of Tarragona. Currently it is part of the collection of the Diocesan Museum. 145-161 AD (CIL II²/14, 904).

(D.G.P.)

5.7. EPIGRAPH DEDICATED TO LUCIUS ANTONIUS ON A MEDIEVAL COLUMN BASE (LATE I AD – II AD)

«To Lucius Antonius (...)».

Honorary pedestal dado, reused as column base (fig. 54). Only the first line remains from the original inscription, in which the start of the onomastic formula of the honored person is preserved. The texture of the surface allows us to verify that the epigraphic area was lowered, eliminating the rest of the text.

This epigraph was reused as a base for one of the columns of the access door to the old cemetery of the city, located in the upper part of *les Coques* street. A similar inscription / base is found at the headquarters of the College of Architects (CIL II² / 14, 1177). The shape of the pedestal and the palaeography allows us to date the inscription from the late 1st century or early 2nd century AD (CIL II² / 14, 1323).

(D.G.P.)

5.8. HEBRAIC TRILINGUAL BASIN (V- VII AD)

Reproduction in marble of the so-called “trilingual basin” which is currently kept in the Sephardic Museum of Toledo. It was found in Tarragona in 1955 (fig. 55). It is dated between the 5th- 7th centuries AD. It possibly corresponds to a container for ablutions (ritual purification through water) from a synagogue in the city. Other hypotheses also speak of a funerary function as a children’s ossuary.

The front of the piece is decorated with incised drawings and they were originally polychromed. In the center there is a menorah (seven-branched candelabrum); on the right side appears a stylized palm branch (tree of life); and on the left a line at right angle that possibly represents a sophar (musical instrument made with the horn of a pure animal). At the ends of the composition, confronted, two peacocks are represented, symbol of the resurrection. The motifs are accompanied by a triple inscription: one in Hebrew, with the prayer «Peace on Israel and on us and on our children, amen»; another in Latin, with the expression «Pax Fides»; and a third, in Greek, of which only three words remain. The piece is part of the collection of the Biblical Museum (*CIL* II²/14,2228)..

(A.M.M.)

5.9. FRAGMENT OF PALEOCHRISTIAN FUNERARY LAUDA (V AD)

«Here rests ...».

White marble plaque fragment reused several times (fig. 56). The first, as a Christian funerary lauda, as it is shown by the remains of a laurel wreath, schematically drawn, and the beginning of the Latin inscription, eliminated by the second reuse as a decorated gate with plant motifs. The wreath probably had in the middle the monogram of Christ, also vanished-as well as the rest of the inscription, where the name of the deceased would be found. As a gate it could have been part of the Visigoth cathedral of Tarragona. The piece is part of the collection of the Biblical Museum. 5th century AD or later (*CIL* II²/14, 2188).

(D.G.P.)

5.10. TOMBSTONE OF CANON PERE OF TARRAGONA (1209)

«Pere died on December 28, while living in Tarragona. Pere was a canon and priest of the Church. He was the honor, glory and decorum of the People. In Tarragona he transferred from this life. Here rests the unpolluted clergyman, persecutor to death of Jews and hammer of heretics, as he explains in the two books published by himself. Year 1209».

This tombstone made of marble, possibly reused Roman material from the imperial cult enclosure, probably a fragment of paving slab (fig. 57). The epitaph indicates that Canon Pere of Tarragona was an inquisitor. The lauda was found on the outer wall of the Chapter House and at the end of the 19th century it was transported to the collection of Santa Tecla la Vieja. It entered the Diocesan Museum before 1914.

(A.M.M.)

5.11. TOMBSTONE OF THE CANONS BERENGUER DE MARTORELL AND DALMAU DE MARTORELL (1362)

«In the year of the Lord 1362 on May 17, Berenguer de Martorell, canon of this Church, died and, on the 29th of the same month and year, Dalmau de Martorell, also canon of the Church, both brothers, died. May your souls eternally rest in peace. Amen».

This tombstone also comes from the outer wall of the Chapter House and is part of the collection of the Diocesan Museum since before 1914. The epitaph reveals to us that two brother canons were buried in the same space of the cathedral cemetery, in the area reserved for the canons of the Cathedral (fig. 58).

(A.M.M.)

5.12. TOMBSTONE OF THE FERRATER FAMILY (1585)

«[...] rater and from Tecla his / wife and all / his deceased / 1585».

Tombstone of a person with the surname Ferrater, his wife Tecla and family, with a noble coat of arms at the bottom. Possibly, the tombstone was originally located in the Santa Tecla la Vieja cemetery (in the Tarragona Cathedral gardens), which was the city’s cemetery until the beginning of 1809 when the cemetery was created, outside the walls, next to the Montaña de la Oliva. The piece is part of the collection of the Diocesan Museum (fig. 59).

(LL.M.C.)

5.13. FOUNDING INSCRIPTION OF THE ORPHANS’ HOSPITAL (1732)

«Hospital where they welcome / poor orphan maidens / Charity is the door / to eternal life / Do now what you would like / to have done when you die / Think about it / 1732».

This foundation inscription was embedded in the façade of the orphan asylum in the Pla de Palau, near the Archbishop’s Palace. It was an ecclesiastical institution that gave shelter and education to or-

phan girls. It was founded in 1630. The orphans were cared for by a virtuous woman who received the name of “mother of the orphans” under the tutelage of a priest and a secular administrator elected, respectively, by the cathedral and municipal chapters. The piece is part of the collection of the Diocesan Museum (fig. 60).

(LL.M.C.)

5.14. TOMBSTONE OF JOAN DOMINGO I ARNAU (1809)

“To God, the best and greatest. To Joan Domingo i Arnau, brilliant doctor, incomparable husband, ideal friend and most faithful spouse”.

Tombstone marking the last phase of the Cathedral cemetery (fig. 61). Joan Domingo i Arnau was a doctor of philosophy, pharmacist and botanist, and deputy of the City Council in 1808. The upper part of the sepulchral lauda bears a sculpture of a dog – a symbol of protection and fidelity – and the lower part features a set of pharmacy utensils related to his trade. In his pharmacy in Tarragona he kept a large collection of minerals, fossils, shells and skeletons, as well as an important herbarium. Almost this entire estate was destroyed when the French troops entered the city in 1811. He died a victim of the plague (the typhus epidemic) in 1809. In the midst of the epidemic, Tarragona received a large refugee population from Barcelona due to the entry of the Napoleonic army into the Catalan capital. The population increase in Tarragona was considerable (it went from just over 8,000 to over 15,000 inhabitants). It became necessary to build a new cemetery outside the walls. Joan Domingo was one of the last to be buried in the Cathedral cemetery. On February 27th of the same year, the first burial took place in the new Tarragona cemetery.

(A.M.M.)

5.15. FOUNDATIONAL INSCRIPTION OF THE ACADEMIA COL·LEGI SANT PAU OF TARRAGONA

This foundation inscription features the portrait of the cardinal with three children and his shield with the motto: «Traham eos in vinculis caritatis» («He wanted to attract us all with the bond of charity»). The San Pablo Academy school was a diocesan initiative led by Cardinal Benjamín de Arriba y Castro himself. It responded to the need to create an educational project for boys and girls from low social classes and from the cathedral neighborhood itself. The project was conceived in 1951. The House of Councils was architecturally renovated.

In contemporary times it had been an asylum, emergency housing and a temporary public school facility. The facilities were inaugurated on November 9th, 1960. In 1996 the school was closed (fig. 62).

(A.M.M.)

5.16. COMMEMORATIVE INSCRIPTION OF THE TARRAGONA PROVINCIAL COUNCIL (1995)

«In This Holy Metropolitan Cathedral Church and Primate of Tarragona, on 21st January of the day of the Lord MCMXCV, feast of The Holy Martyrs Fructuosus, bishop, and is Deacons Augurius and Eulogius, with the Celebration of the Eucharist and enthronement of the Holy Gospels, the Tarraconense Provincial Council Convened by Archbishop Ramon Torrella Cascante was inaugurated, continuing a venerable and antique tradition interrupted for more than two centuries. The Synodal Assembly was happily closed In this same Seat, for glory and praise of Holy Trinity on 4th June of The same year, solemnity of Pentecost».

The Tarragona Provincial Council was convened by the Tarragona Episcopal Conference and held from January 21 to June 4, 1995 to deepen the proposals of the Second Vatican Council. The inauguration and closing took place in the Cathedral of Tarragona. An inscription located in the cloister of the Cathedral commemorates the event (fig. 63).

6. COIN AS EVIDENCE TO THE EVOLUTION OF THE ACROPOLIS OF TARRAGONA

Immaculada Teixell Navarro (Biblical Museum Tarraconense)

From the middle of the second century BC to the first half of the first century BC, the Iberians of Kesse minted bronze coins and silver denarii. They carved a horseman riding in the asses and the name of the city with Iberian epigraphy, in view of the need for currency, caused by the establishment of the Tarraco military camp in the context of the Second Punic War.

The Iberian coins coexisted with the coins imported by the Roman legions. At the beginning of the 1st century AD, they were already accepted in the monetary circuit characterized by the irruption of provincial issues of a Roman character. One sample is the ace of Kesse (fig. 64).

In Tarraco we have productions during the reigns of Augustus and Tiberius, when the city was already the capital of Hispania Citerior. It was with the Emperor Tiberius (14-37 AD) that the city issued a large volume of bronze and orichalcum coins with iconographies alluding to the imperial cult and the memory of Augustus and his divinization, such as the well-known specimens of the Octastyle temple and its altar of sacrifices. A dupondius of Tiberius can be seen in the exhibition (fig. 65).

The mint (Currency House) was reopened on the death of Nero to issue emergency currency due to the need for cash during the Civil War (68-69 AD). From that moment, the Roman city no longer issued official currency and its currency was basically supplied from Rome. For centuries, the city was immersed in the monetary circuit of the Western Empire (with official values of the time, such as the Antoninianus in the 3rd century AD, together with the reuse of republican and Iberian currency) and, when it was necessary, the lack of currency was solved with the inclusion of coins that imitated official productions. They were basically types issued during the 3rd and 4th centuries AD, copies tolerated by the authorities due to their ineffectiveness as issuers, which were complemented by foreign pieces such as the silique quarter from the Visigothic Mint of Narbonne (fig. 66).

Meanwhile, the Visigoths did not begin to manufacture currency until the establishment of the Kingdom of Tolosa, in the year 417, adopting the Roman monetary system based on the solidus and the Tremissis (the third part of the solid gold), but the first coins imitated the Roman imperial types. Tarraco, a town with an episcopal seat, housed a Visigothic mint, being the most intense mint of the period.

The restoration of the metropolitan See with the construction of the Cathedral had to be financed with money from the Casal de Barcelona (denier, obols, croats ...), which in the 14th century had already spread throughout the Principality. From the 13th century to the 15th century the use of currency in daily life intensified, basically as a consequence of the expansion of urban centers. It was vital to acquire food and necessary products such as clothing or footwear. The most used values were money and the *obol de tern*, which broke into the market in 1258 until the reign of Peter III. An example of a Jaume II denier can be seen in the exhibition (fig. 67).

It was not until 1464 that King John II ordered the minting of small coins in the city of Tarragona, manufacturing pieces to sup-

ply coins of very low value in the local market, such as the sign that incorporates the TAU on the obverse and the legend TARRAGONA surrounding the shield of the city on the reverse (fig. 68).

The «Tau», symbol of the Tarragona see, was also the type used in the ecclesiastical *pel·lofas* of the 16th and 17th centuries, exchange tokens that were used in cathedrals and churches to pay canons to attend the chorus and other services and, besides the ecclesiastical sphere, they were also used as local currency.

In 1611 and 1646 Tarragona was a concessionaire to mint *ardits* and denier, but the existence of copies is unknown. The monetary circuit in modern times was characterized by the presence of Castilian currency, especially from the War of Succession onwards, when the winners imposed the mandatory circulation of the Castilian currency in the Principality and, among others, the closure of the mint of Barcelona. Even so, the town continued to use the old Catalan coins and those of little value, many of them resealed, until Isabel II forced their withdrawal in 1854 (fig. 69).

The mint house of Tarragona was reopened in the context of the Peninsular War to fight against the French invasion, with coinage issued by the Superior Board of Catalonia and the Tarragona Corregimental Board that was the sponsor of the minting of silver pieces of 5 pesetas (fig. 70).

The last money made in Tarragona are the bills called “Municipal Credit Paper” that the City Council had to put into circulation due to the lack of money caused during the Civil War (fig. 71). It was a consequence of the great shortage of metal currency caused by hoarding and by the withdrawal of copper coins, a metal that was reused in war industries. This paper money was invalidated and withdrawn when the city was occupied by the army of the insurrectionary side, and the peseta re-entered circulation with the printing of numerous series of banknotes with patriotic historical representations. But it was not until 1944 that the metal peseta was minted, a scenario that lasted until the euro entered into circulation in 2002.

7. HISTORIOGRAPHICAL OVERVIEW OF THE EVOLUTION OF THE ACROPOLIS OF TARRAGONA

Una publicació coeditada per:

MVSEVM BIBLICVM
TARRACONENSE

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura

Amb la col·laboració de:

FUNDACIÓN ESPAÑOLA
PARA LA CIENCIA
Y LA TECNOLOGÍA

Diputació Tarragona

Consell Català del Tarragonès

FUNDACIÓ PRIVADA
MÚTUA CATALANA

COAATT
Col·legi d'Arquitectes, Arquitectes Tècnics
i Enginyers d'Edificació de Tarragona

ISBN 978-84-949747-8-6

9 788494 974786